

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองบางกอก : มุมมองจากสะพานพุทธถึงชุมชน

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล

พ.ศ. 2547

ISBN 974-04-5513-1

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหิดล

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองบางกอก : มุมมองจากสะพานพุทธถึงชุมชน

กฤษรัตน์ เหลืองสง่างาม

นางสาวกฤษรัตน์ เหลืองสง่างาม

ผู้วิจัย

อาจารย์พรทิพย์ อุกุศลรัตน์, ศศ.บ., ศศ.ม.

ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

อนงค์ นวราช

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ อภิญา บัวสว่าง, ศศ.บ., M.A.

กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

อาจารย์อนันต์ สบถกมภ์, กศ.บ., กศ.ม.

กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

รศ. วราภรณ์ ฐิตินันทพันธุ์ ท.บ., ป.ชั้นสูง

(วิทยาเอ็นโคคอนต์), วท.ม. (การแพทย์คลินิก),

อ.ท. (วิทยาเอ็นโคคอนต์)

รักษาราชการแทนคณบดี

บัณฑิตวิทยาลัย

อาจารย์กรรมการ์ สาตรปรุ่ง, Ph. D.

ประธานคณะกรรมการบริหารหลักสูตร

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา

สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองบางกอก : มุมมองจากสะพานพุทธถึงชุมชน

ได้รับการพิจารณาให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา

วันที่ 8 ตุลาคม พ.ศ. 2547

กุพรัตน์ เหลืองสง่างาม

นางสาวจุฑารัตน์ เหลืองสง่างาม

ผู้วิจัย

อาจารย์พรทิพย์ อุศุภรัตน์, ศศ.บ., ศศ.ม.

ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

อนุชา นอร์น

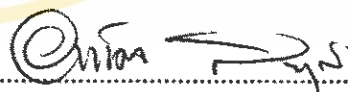
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ อภิญา บัวสว่าง, ศศ.บ., M.A.

กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

อาจารย์ศรันย์ สมันตรัฐ, ศศ.บ., วท.ม.

กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

อาจารย์อนันต์ สบถุญ, กศ.บ., กศ.ม.

กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

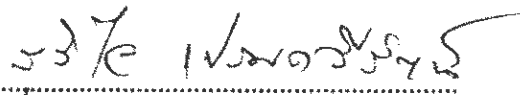
รศ. วราภรณ์ ฐิตินันทพันธุ์ ท.บ., ป.ชั้นสูง

(วิทยาเอ็นโคคอนต์), วท.ม. (การแพทย์คลินิก),

อ.ท. (วิทยาเอ็นโคคอนต์)

รักษาราชการแทนคณบดี

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล

ศาสตราจารย์ สุวิไล เปรมศรีรัตน์, Ph.D.

ผู้อำนวยการ

สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท

มหาวิทยาลัยมหิดล

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จลงได้ก็ด้วยความกรุณาและความเอาใจใส่ของ ผศ.อภิญญา บัวสรวง อาจารย์พรพิทย์ อุตุภรัตน์ ที่คอยให้คำแนะนำ ข้อเสนอแนะ ตลอดจนข้อคิดเห็นต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ในการทำวิทยานิพนธ์นี้ด้วยดีเสมอมา

ผู้วิจัยขอขอบคุณบรรดาเพื่อนๆ ทุกคน ทั้งพี่หลิน พี่โอ พี่เหม่ม พี่ออย บ๊อบ กุ้ง โธ่ ลูกเกด ปู พี่น้อง พี่ฮั่ว จี โอย เมาะ พจน์ โจ เล็ง รวมทั้งคุณตี๋เอี้ยง แซ่ปึ้ง และเพื่อน น้อง พี่ ที่วารสารเมืองโบราณ ทุกคน ทั้งพี่หนู่ย พี่กฤษ เบิ้ล พี่เหม่ม อพ ที่คอยให้กำลังใจ ให้คำปรึกษา และให้ความช่วยเหลือ ในด้านต่างๆ จนทำให้วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จลุล่วงไปได้

นอกจากนี้ก็ต้องขอขอบคุณคุณจ่านกั ศรีนวล คุณสุวัฒน์ อัสวไชยชาญ คุณธนา วาสิกศิริ พี่เจี๊ยบ พี่ดัน และเพื่อนร่วมงานที่บริษัทวิริยะธุรกิจ จำกัด ในความเมตตาที่ให้การสนับสนุนและช่วยเหลือในด้านการงานในระหว่างการทำวิทยานิพนธ์

สุดท้ายนี้ผู้วิจัยขอขอบพระคุณป้า ม้า ที่อุปถัมภ์และให้โอกาสทางการศึกษาแก่ผู้วิจัยด้วยดีมาตลอด และญาติพี่น้องคนในครอบครัวทุกคนที่คอยเป็นกำลังใจให้

จุฑารัตน์ เหลืองสง่างาม

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองบางกอก : มุมมองจากสะพานพุทธถึงชุมชน (BANGKOK
CULTURAL LANDSCAPE : FROM MEMORIAL BRIDGE TO COMMUNITIES)

จุฬารัตน์ เหลืองสง่างาม 4236434 LCCS / M

ศศ.ม. (วัฒนธรรมศึกษา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ : พรทิพย์ อสุภรัตน์, ศศ.บ., ศศ.ม., อภิญา บัวสว่าง, ศศ.บ.,
M.A., อนันต์ สบฤกษ์, กศ.บ., กศ.ม.

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาประวัติความเป็นมา และพัฒนาการของกรุงเทพมหานครจากกลุ่มอาคารและสิ่งก่อสร้างริมแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณปากคลองบางกอกใหญ่ถึงสะพานพระพุทธยอดฟ้า ประกอบด้วย ป้อมวิชัยประสิทธิ์ วัดอรุณราชวราราม วัดกัลยาณมิตร วัดช่างคาคูร์สุ สะพานพระพุทธยอดฟ้า สะพานพระปกเกล้า และอาคารบางกอกริเวอร์พาร์ค คอนโดมิเนียม อาคารและสิ่งก่อสร้างเหล่านี้ล้วนมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และมีรูปลักษณะที่โดดเด่น มองเห็นได้อย่างชัดเจน จัดเป็นภูมิสัญลักษณ์ของชุมชน

ผู้ศึกษาใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เริ่มจากการศึกษาเอกสารและภาพถ่ายด้านประวัติศาสตร์และรูปแบบศิลปกรรมของอาคารสิ่งก่อสร้าง การสำรวจสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาที่อยู่ในเขตกรุงเทพมหานครจำนวน 9 สะพาน เพื่อเลือกตำแหน่งในการมองภาพรวมของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อให้เห็นพัฒนาการของเมืองบางกอก รวมทั้งการสำรวจชุมชน

ผลของการศึกษาพบว่า อาคารสิ่งก่อสร้างที่ศึกษาสามารถสะท้อนสภาพสังคมเมืองบางกอกตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยพื้นที่บริเวณปากคลองบางกอกใหญ่ถือเป็นจุดเริ่มต้นของเมืองบางกอกในสมัยอยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ตอนต้น ป้อมวิชัยประสิทธิ์แสดงถึงร่องรอยของการป้องกันประเทศและการสู้รบในอดีต วัดกัลยาณมิตร ศาสนสถานตามความเชื่อของชาวไทย จีน ที่นับถือศาสนาพุทธ วัดช่างคาคูร์สุของชาวต่างชาติ และย่านกุฎีจีน รวมถึงมุสลิมย่านกุฎีขาว แสดงให้เห็นถึงการตั้งถิ่นฐานของคนหลายกลุ่มและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติของชุมชนซึ่งแตกต่างกันทั้งเชื้อชาติและศาสนา การสร้างสะพานพระพุทธยอดฟ้าและสะพานพระปกเกล้าชี้ให้เห็นถึงการเจริญเติบโตและการขยายเมือง ส่วนอาคารบางกอกริเวอร์พาร์ค คอนโดมิเนียม อาคารชุดสูงตระหง่านริมฝั่งแม่น้ำเป็นที่อยู่อาศัยที่สร้างขึ้นใหม่เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้คนในปัจจุบัน จากการเดินสำรวจชุมชนฝั่งตรงข้ามยังพบชุมชนเล็กๆ ย่านวัดอนงคาราม ผู้คนมีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายในอาคารไม้เก่าแก่ที่สร้างขึ้นตั้งแต่ครั้งอดีตที่ยังคงอยู่ท่ามกลางกระแสความเจริญของกรุงเทพมหานคร

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองบางกอกที่เห็นจากบนสะพานพระพุทธยอดฟ้าจึงเป็นเหมือนพิพิธภัณฑ์กลางแจ้งที่มีชีวิตและแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมต่อของประวัติศาสตร์และวิถีชีวิตของผู้คนในเมืองบางกอกได้เป็นอย่างดี

คำสำคัญ : ภูมิทัศน์วัฒนธรรม / บางกอก / ชุมชน / พิพิธภัณฑ์กลางแจ้ง / สะพานพุทธ

BANGKOK CULTURAL LANDSCAPE : FROM MEMORIAL BRIDGE TO COMMUNITIES

CHUTHARAT LUEANGSANGANGAM 4236434 LCCS / M

M.A. (CULTURAL STUDIES)

THESIS ADVISORS : PORNTHIP USUPARAT, B.A., M.A., APINYA BUASUANG, B.A., M.A., ANAN SOBRERK, B.ED., M.ED.

ABSTRACT

This thesis is aimed at studying the history, backgrounds and development of Bangkok, based on those buildings and structures on the banks of Chao Phraya River, around the mouth of Bangkok Yai Canal to the Memorial Bridge, comprising Wichai Prasit Fort, the Temple of Dawn, Kanlayanamit Temple, Santa Cruz Church, the Memorial Bridge, the Phra Pok Klao Bridge, and Bangkok River Park Condominium. These buildings and structures represent historical values and distinctive and outstanding characteristics and serve as landmarks of the communities.

This study is based on a qualitative research method, starting from study on historical documentations and photographs as well as the artistic styles of these buildings and structures, and the survey of nine bridges crossing the Chao Phraya Rivier in Bangkok to identify the point of overview perspective of the cultural landscape and to comprehend the development of Bangkok City, including the survey of the communities.

The study results show that the buildings and structures in question serve to reflect social lifestyle in Bangkok City from the past up to the present time, particularly areas around the mouth of Bangkok Yai Canal, which was the origin of Bangkok City in the Ayudhya, Thonburi and Early Rattanakosin eras, namely, the Wichai Prasit Fort which marks various traces of national safeguard and battles in the past; Kanlayanamit Temple as a religious place for Thai and Chinese Buddhists; Santa Cruz Church for foreigners; and Kudee Cheen community, including the Kudee Khao Muslim community, which proves the habitation of several groups of people and the peaceful and harmonious community of people of different nationals and religions. In addition, the construction of the Memorial Bridge and the Phra Pok Klao Bridge also serves to demonstrate the growth and prosperity of the city. Bangkok River Park Condominium, a highrise building on the banks of the river, is a newly built residential place in response to the people's demand at present. The on-foot survey of the communities on the opposite side also discovers a small community around Anongkharam Temple, evidencing the simple way of life in old wooden buildings remaining amidst the growth of Bangkok.

The cultural landscape of Bangkok City, as viewed from the Memorial Bridge, serves as an open-air lively museum, and evidently represents a linkage between history and the way of life of Bangkok people.

KEY WORDS : CULTURAL LANDSCAPE / BANGKOK / COMMUNITIES / OPEN-AIR MUSEUM / MEMORIAL BRIDGE

134 P. ISBN 974-04-5513-1

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ค
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
สารบัญภาพ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ฐ
บทที่	
1. บทนำ.....	1
1.1 ความสำคัญและที่มาของหัวข้อ.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ในการศึกษา.....	14
1.3 ประโยชน์ที่จะได้รับ.....	14
1.4 ขอบเขตในการศึกษา.....	14
1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ.....	15
2. ทบทวนวรรณกรรม.....	17
2.1 พิพิธภัณฑสถาน.....	17
2.1.1 ความหมายของพิพิธภัณฑสถาน.....	17
2.1.2 ประเภทของพิพิธภัณฑสถาน.....	18
2.1.3 พิพิธภัณฑสถานกลางแจ้ง.....	21
2.2 แนวคิดเรื่อง Townscape (ภูมิทัศน์เมือง).....	22
2.2.1 กรณีศึกษา.....	22
2.3 แนวคิดเรื่อง Landmark.....	25
2.4 แนวคิดเรื่อง ภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape).....	26
2.5 กรอบระยะเวลาของกรุงเทพมหานคร.....	26
3. วิธีดำเนินการวิจัย.....	32
3.1 การศึกษาข้อมูลด้านเอกสาร.....	32
3.2 การเลือกกลุ่มอาคารสถาปัตยกรรม.....	33

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
3.3 การสำรวจภาคสนาม	33
3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล	33
4. การวิเคราะห์ที่ตั้งในการกำหนดมุมมอง	35
4.1 การศึกษาข้อมูลสะพาน	35
4.1.1 สะพานพระราม 7	35
4.1.2 สะพานพระราม 6	38
4.1.3 สะพานกรุงธน	41
4.1.4 สะพานพระราม 8	44
4.1.5 สะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า	47
4.1.6 สะพานพระพุทธยอดฟ้า	50
4.1.7 สะพานพระปกเกล้า	53
4.1.8 สะพานสมเด็จพระเจ้าตากสิน	56
4.1.9 สะพานกรุงเทพ	59
4.1.10 สะพานพระราม 3	62
4.1.11 สะพานพระราม 9	63
4.2 การวิเคราะห์เปรียบเทียบที่ตั้ง	64
4.3 สรุปผลการวิเคราะห์ที่ตั้ง	65
4.3.1 สรุปผลการวิเคราะห์ที่ตั้งด้านประวัติความเป็นมา	65
4.3.2 สรุปผลการวิเคราะห์ที่ตั้งด้านลักษณะของสะพาน	65
4.3.3 สรุปผลการวิเคราะห์ที่ตั้งด้านภูมิทัศน์ที่มองเห็น	66
4.3.4 สรุปผลการวิเคราะห์ที่ตั้งด้านความสะดวกปลอดภัย	66
5. ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองบางกอก	67
5.1 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองบางกอก	67
5.2 การเข้าถึงชุมชน	116
6. บทสรุปและข้อเสนอแนะ	119
6.1 สรุปผลการวิจัย	119
6.2 อภิปรายผล	121

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
6.3 ข้อเสนอแนะ.....	122
6.4 ข้อจำกัดในการศึกษา.....	122
บรรณานุกรม.....	124
ประวัติผู้วิจัย.....	130
Executive Summary.....	131

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 แผนที่แสดงเส้นทางเดินน้ำของแม่น้ำเจ้าพระยาในสมัยอยุธยา.....	2
ภาพที่ 2 แผนที่บางบ่อ ทำขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2230 โดย เดอ ลาลูแบร์.....	4
ภาพที่ 3 แผนที่แสดงเมืองธนบุรี.....	7
ภาพที่ 4 แผนที่แสดงตำแหน่งของกลุ่มอาคารสถาปัตยกรรมที่ใช้ศึกษา.....	16
ภาพที่ 5 ลักษณะของสะพานพระราม 7.....	36
ภาพที่ 6 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานพระราม 7 ด้านทิศเหนือ.....	36
ภาพที่ 7 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานพระราม 7 ด้านทิศใต้, ฝั่งตะวันออก.....	37
ภาพที่ 8 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานพระราม 7 ด้านทิศใต้, ฝั่งตะวันตก.....	37
ภาพที่ 9 ทางเดินเท้าบนสะพานพระราม 7.....	38
ภาพที่ 10 ลักษณะของสะพานพระราม 6.....	39
ภาพที่ 11 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานพระราม 6 ด้านทิศเหนือ.....	40
ภาพที่ 12 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานพระราม 6 ด้านทิศใต้, ฝั่งตะวันออก.....	40
ภาพที่ 13 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานพระราม 6 ด้านทิศใต้, ฝั่งตะวันตก.....	40
ภาพที่ 14 ทางเดินเท้าบนสะพานพระราม 6.....	41
ภาพที่ 15 ลักษณะของสะพานกรุงธน (สะพานช้างอิฐ).....	42
ภาพที่ 16 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานกรุงธน ด้านทิศเหนือ, ฝั่งตะวันตก.....	42
ภาพที่ 17 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานกรุงธน ด้านทิศเหนือ, ฝั่งตะวันออก.....	43
ภาพที่ 18 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานกรุงธน ด้านทิศใต้, ฝั่งตะวันออก.....	43
ภาพที่ 19 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานกรุงธน ด้านทิศใต้, ฝั่งตะวันตก.....	43
ภาพที่ 20 ทางเดินเท้าบนสะพานกรุงธน.....	44
ภาพที่ 21 ลักษณะของสะพานพระราม 8.....	45
ภาพที่ 22 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานพระราม 8 ด้านทิศเหนือ, ฝั่งตะวันตก.....	45
ภาพที่ 23 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานพระราม 8 ด้านทิศเหนือ, ฝั่งตะวันออก.....	46
ภาพที่ 24 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานพระราม 8 ด้านทิศใต้.....	46
ภาพที่ 25 ทางเดินเท้าบนสะพานพระราม 8.....	47

สารบัญญภาพ (ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ 26 ลักษณะของสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า.....	48
ภาพที่ 27 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า ด้านทิศเหนือ, ฝั่งตะวันตก	48
ภาพที่ 28 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า ด้านทิศเหนือ, ฝั่งตะวันออก.....	49
ภาพที่ 29 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า ด้านทิศใต้, ฝั่งตะวันออก.....	49
ภาพที่ 30 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า ด้านทิศใต้, ฝั่งตะวันตก.....	49
ภาพที่ 31 ทางเดินเท้าบนสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า.....	50
ภาพที่ 32 ลักษณะของสะพานพระพุทธยอดฟ้า	51
ภาพที่ 33 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานพระพุทธยอดฟ้า ด้านทิศเหนือ, ฝั่งตะวันตก.....	52
ภาพที่ 34 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานพระพุทธยอดฟ้า ด้านทิศเหนือ, ฝั่งตะวันออก	52
ภาพที่ 35 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานพระพุทธยอดฟ้า ด้านทิศใต้.....	52
ภาพที่ 36 ทางเดินเท้าบนสะพานพระพุทธยอดฟ้า	53
ภาพที่ 37 ลักษณะของสะพานพระปกเกล้า.....	54
ภาพที่ 38 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานพระปกเกล้า ด้านทิศเหนือ	54
ภาพที่ 39 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานพระปกเกล้า ด้านทิศใต้, ฝั่งตะวันออก.....	55
ภาพที่ 40 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานพระปกเกล้า ด้านทิศใต้, ฝั่งตะวันตก	55
ภาพที่ 41 ทางเดินเท้าบนสะพานพระปกเกล้า.....	56
ภาพที่ 42 ลักษณะของสะพานสมเด็จพระเจ้าตากสิน (สะพานสาทร).....	57
ภาพที่ 43 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานสมเด็จพระเจ้าตากสิน ด้านทิศเหนือ, ฝั่งตะวันตก	57
ภาพที่ 44 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานสมเด็จพระเจ้าตากสิน ด้านทิศเหนือ, ฝั่งตะวันออก... ..	58
ภาพที่ 45 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานสมเด็จพระเจ้าตากสิน ด้านทิศใต้, ฝั่งตะวันออก.....	58
ภาพที่ 46 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานสมเด็จพระเจ้าตากสิน ด้านทิศใต้, ฝั่งตะวันตก	58
ภาพที่ 47 ทางเดินเท้าบนสะพานสมเด็จพระเจ้าตากสิน	59
ภาพที่ 48 ลักษณะของสะพานกรุงเทพ.....	60
ภาพที่ 49 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานกรุงเทพ ด้านทิศเหนือ, ฝั่งตะวันตก	60
ภาพที่ 50 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานกรุงเทพ ด้านทิศเหนือ, ฝั่งตะวันออก.....	61
ภาพที่ 51 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานกรุงเทพ ด้านทิศใต้.....	61
ภาพที่ 52 ทางเดินเท้าบนสะพานกรุงเทพ.....	62

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ 53	ลักษณะของสะพานพระราม 3 63
ภาพที่ 54	ลักษณะของสะพานพระราม 9 64
ภาพที่ 55	แผนผังป้อมเมืองธนบุรี สมัยสมเด็จพระเพทราชา เมื่อ พ.ศ. 2231 69
ภาพที่ 56	ป้อมวิชัยประสิทธิ์ในปัจจุบัน 71
ภาพที่ 57	แผนที่โบราณสถานในพระราชวังเดิม 72
ภาพที่ 58	ห้องพระ โรงกรุงธนบุรี 73
ภาพที่ 59	ตำหนักแก๊งค์หลังเล็ก 73
ภาพที่ 60	ตำหนักแก๊งค์หลังใหญ่ 74
ภาพที่ 61	ตำหนักสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว 74
ภาพที่ 62	ศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช 75
ภาพที่ 63	ศาลศิระชะปลาพา 75
ภาพที่ 64	เรือนเขียว 76
ภาพที่ 65	พระปรารักษ์ วัดอรุณราชวรารามวรมหาวิหาร 78
ภาพที่ 66	ยักษ์และกระบี่แบกสลักกันที่ชั้นเชิงบาตร 78
ภาพที่ 67	บันไดขึ้นสู่ยอดพระปรารักษ์ 80
ภาพที่ 68	กระเบื้องเคลือบที่ใช้ประดับตกแต่งพระปรารักษ์ วัดอรุณราชวราราม 80
ภาพที่ 69	พระวิหารหลวง วัดกัลยาณมิตร 84
ภาพที่ 70	ซุ้มประตูแบบจีน อยู่ด้านหน้าพระวิหารหลวง 84
ภาพที่ 71	พระพุทธรูปไตรรัตน์นายก หรือหลวงพ่อดโต พระประธานในพระวิหารหลวง วัดกัลยาณมิตร 85
ภาพที่ 72	พระอุโบสถ วัดกัลยาณมิตร ที่ได้รับอิทธิพลศิลปะจีน 86
ภาพที่ 73	หน้าบันพระอุโบสถ วัดกัลยาณมิตร 86
ภาพที่ 74	จิตรกรรมภายในพระอุโบสถ เขียนภาพการอยู่ร่วมกันระหว่างชาวไทย จีน และ มุสลิม ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 บริเวณวัดกัลยาณมิตร 87
ภาพที่ 75	จิตรกรรมภายในพระอุโบสถ ภาพนักโทษออกอาละวาด 87
ภาพที่ 76	ประเพณีทิ้งกระจาด วัดกัลยาณมิตร 89
ภาพที่ 77	โบสถ์หลังที่ 2 ของวัดช่างดาครู้ส 90

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ 78 โบสถ์หลังปัจจุบันของวัดซางตาครู้ส	92
ภาพที่ 79 ระฆังหลายใบที่แขวนอยู่ภายในหอคอยของโบสถ์	92
ภาพที่ 80 กระจกสีรูปพระเยซูถูกตรึงบนไม้กางเขน ซึ่งเป็นความหมายของชื่อวัดซางตาครู้ส .	93
ภาพที่ 81 กระจกสีที่ใช้ประดับอยู่เหนือกรอบหน้าต่างโบสถ์ วัดซางตาครู้ส	93
ภาพที่ 82 พิธีรดพระในวันศุกร์ศักดิ์สิทธิ์ช่วงเทศกาลอีสเตอร์ของวัดซางตาครู้ส	94
ภาพที่ 83 อาหารและขนมที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวคริสต์ก๊กจีน	95
ภาพที่ 84 ภาพลายเส้นแบบแปลนสะพานพระพุทธรยอดฟ้า โดยบริษัทดอร์แมน ลอง จำกัด....	99
ภาพที่ 85 ชื่อบริษัทดอร์แมน ลอง จำกัด ที่ประทับอยู่บนเหล็กโครงสร้างสะพานพุทธ	99
ภาพที่ 86 สะพานพระพุทธรยอดฟ้าเมื่อครั้งที่ยังเปิด - ปิดได้	100
ภาพที่ 87 สภาพความเสียหายของสะพานพุทธ เมื่อคราวสงครามโลกครั้งที่สอง	101
ภาพที่ 88 ลักษณะของสะพานพระพุทธรยอดฟ้าที่ออกแบบเป็นดวงตราพระราชลัญจกรประจำ พระองค์ของรัชกาลที่ 7 คือ รูปศร	101
ภาพที่ 89 พระปฐมบรมราชานุสรณ์	102
ภาพที่ 90 จารึกประวัติการก่อสร้างสะพานพระพุทธรยอดฟ้า และพระปฐมบรมราชานุสรณ์	103
ภาพที่ 91 มัลลียกุลวัตติสถลาม	105
ภาพที่ 92 บ้านของตระกูลวงศ์อารยะ	106
ภาพที่ 93 ศาลเจ้ากวนอู	107
ภาพที่ 94 สถาปัตยกรรมแบบจีนของโรงน้ำปลาทั้ง่วนฮะ	107
ภาพที่ 95 บ้านจำลองของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเมื่อครั้งทรงพระเยาว์	109
ภาพที่ 96 เรือนแถวไม้ชั้นเดียวบริเวณปากซอยสมเด็จพระเจ้าพระยา 1	110
ภาพที่ 97 เรือนแถวไม้ชั้นเดียวบริเวณกลางซอยสมเด็จพระเจ้าพระยา 3	110
ภาพที่ 98 เรือนแถวไม้ชั้นเดียวบริเวณหน้าโรงเรียนบำรุงวิชา	110
ภาพที่ 99 อ่างน้ำพุกลมภายในสวนของอุทยานเฉลิมพระเกียรติฯ	112
ภาพที่ 100 ลานอเนกประสงค์และศาลาแปดเหลี่ยมภายในสวนของอุทยานเฉลิมพระเกียรติฯ ...	112
ภาพที่ 101 แผนที่ชุมชนย่านวัดอนงค์าราม	113
ภาพที่ 102 อาคารบางกอก ริเวอร์พาร์ค คอนโดมิเนียม	115

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 แสดงข้อพิจารณาและรายละเอียดในการเปรียบเทียบ	64
ตารางที่ 2 แสดงสรุปการวิเคราะห์เปรียบเทียบ.....	65

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของหัวข้อ

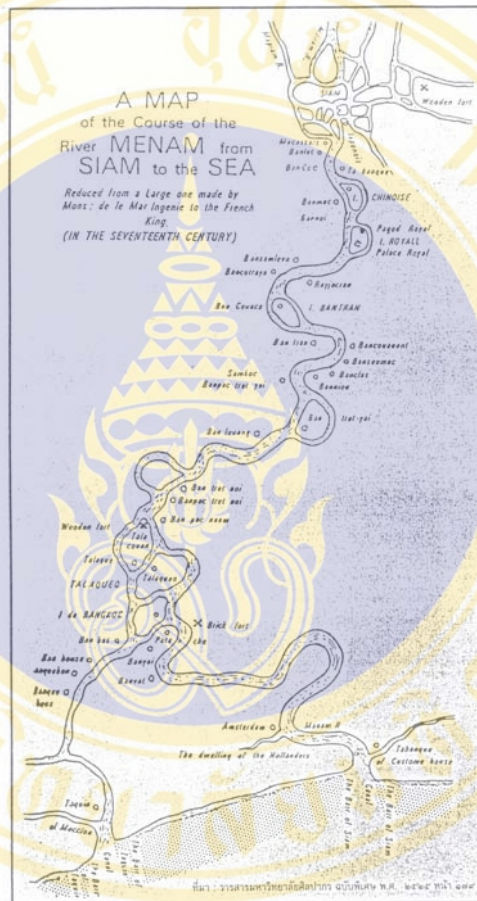
กรุงเทพมหานครเป็นชุมชนหนึ่งในเขตพื้นที่ภาคกลางที่เติบโตอยู่บนที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยามาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี และได้เจริญพัฒนาเรื่อยมาจนกลายเป็นเมืองหลวงของประเทศที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอันยาวนานจนถึงปัจจุบันนี้กว่า 220 ปีแล้ว มีเรื่องราวและเหตุการณ์ในด้านต่างๆ เกิดขึ้นมากมาย ไม่ว่าจะเป็นสภาพบ้านเมือง วิถีการดำรงชีวิต สภาพชีวิตความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียม ประเพณี และพิธีกรรมต่างๆ ที่ถูกจดบันทึกไว้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ มีปรากฏอยู่ในเอกสารทั้งของไทยและของชาวต่างชาติที่ได้เข้ามาติดต่อค้าขายหรือเจริญสัมพันธไมตรีทางการทูตกับประเทศไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเรื่อยมา จากประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนานของกรุงเทพมหานครนี้ ทำให้สามารถแบ่งพัฒนาการของกรุงเทพมหานครได้เป็น 3 สมัย คือ

กรุงเทพมหานครสมัยกรุงศรีอยุธยา

ในสมัยกรุงศรีอยุธยากรุงเทพมหานครมีชื่อว่า บางกอก เป็นเพียงชุมชนเล็กๆ ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา เมื่อกรุงศรีอยุธยามีความมั่นคงเป็นปึกแผ่น มีการติดต่อกับชุมชนภายนอก โดยเฉพาะการค้าติดต่อค้าขายกับชาวต่างชาติที่เดินทางด้วยเรือเข้ามาทางทะเล ซึ่งเรือที่จะเข้าไปถึงกรุงศรีอยุธยาได้นั้นจะต้องแล่นจากทะเลเข้าสู่ปากอ่าวไทย ก่อนจะมาถึงบางกอกตามลำน้ำเจ้าพระยาแล้วเลยขึ้นไปยังกรุงศรีอยุธยา ทำให้บางกอกเริ่มมีบทบาทมากขึ้นจนกลายเป็นเมืองท่าหน้าด่านที่สำคัญให้แก่กรุงศรีอยุธยา มีการขุดคลองลัดช่วงต่างๆ ของแม่น้ำเจ้าพระยาระหว่างบางกอกถึงกรุงศรีอยุธยาเพื่ออำนวยความสะดวกและเวลาในการเดินทางให้สะดวกและรวดเร็วยิ่งขึ้น แต่การขุดคลองลัดที่มีผลอย่างยิ่งต่อการพัฒนาของบางกอก คือ การขุดคลองลัดตรงโค้งเกือกม้า จากปากคลองบางกอกน้อยไปบรรจบกับปากคลองบางกอกใหญ่ที่หน้าวัดอรุณราชวรารามในสมัยสมเด็จพระไชยราชาธิราช (พ.ศ. 2077 - 2089) เมื่อ พ.ศ. 2085 เพราะแต่เดิมลำน้ำเจ้าพระยาช่วงที่ไหลผ่านเมืองบางกอกนั้นไหลคดเป็นรูปโค้งเกือกม้า คือไหลลงมาจากทางเหนือวกเข้าคลองบางกอกน้อย แล้วไปออกคลองบางกอกใหญ่หรือคลองบางหลวง แล้วไหลลงทางใต้ไปออกทะเลอ่าวไทยเป็นปากแม่น้ำ (สุจิตต์ วงษ์เทศ, บรรณาธิการ, 2545: 55) ผลจากการขุดคลองลัดนี้ทำให้กระแสน้ำไหลเปลี่ยนทิศทาง คลองที่ขุดใหม่

นี้ถูกกระแสน้ำกัดเซาะตลิ่งจนขยายกว้างใหญ่ขึ้นกลายเป็นแม่น้ำ ส่วนลำน้ำของแม่น้ำเจ้าพระยาสายเดิมก็กลายเป็นคลองในเวลาต่อมา

คลองที่ขุดในสมัยสมเด็จพระไชยราชาธิราช ก็คือ แม่น้ำเจ้าพระยาช่วงที่ไหลผ่านหน้าโรงพยาบาลศิริราชถึงหน้าวัดอรุณราชวรารามในปัจจุบันนี้

ภาพที่ 1 แผนที่แสดงเส้นทางเดินน้ำของแม่น้ำเจ้าพระยาในสมัยอยุธยา

ดังนั้นบริเวณแผ่นดินทั้งสองฟากของแม่น้ำเจ้าพระยาก่อนที่จะขุดคลองในสมัยสมเด็จพระไชยราชาธิราชจึงเป็นแผ่นดินผืนเดียวติดต่อกัน และมีชื่อเรียกว่า ธนบุรี แม้เมื่อมีการขุดคลองแยกแผ่นดินออกเป็นสองฝั่งแล้ว ก็ยังคงเรียกดินแดนทั้งสองฝั่งแม่น้ำนี้ว่า ธนบุรี เมืองบางกอกเริ่มมีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ขึ้นมาเป็นลำดับ ได้มีการตั้งขึ้นเป็นเมืองหน้าด่าน ซึ่งปรากฏอยู่ในกฎหมายอาชญาหลวงสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เขียนว่า "ทณบุรี" และพระราชกำหนดเก่าสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองเขียนว่า "ทนบุรีย" แสดงให้เห็นว่าดินแดนแถบนี้เป็นชุมชนมาแล้วตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น ในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (พ.ศ. 2091 - 2111) กำหนดเป็นจุดบังคับให้เรือ

และสำเนาทุกสำหุุดและจดทอดสมอ เพื่อแจ้งรายละเอียดเกี่ยวกับการเดินทาง สินค้าที่บรรทุก และผู้โดยสาร รวมทั้งเก็บภาษีอากรทั้งขาขึ้นและขาล่อง ชุมชนเมืองบางกอกจึงเริ่มเปลี่ยนบทบาท จากหมู่บ้านสวนผลไม้และไร่นามาเป็นเมืองด่านสำคัญ เป็นเวลานานกว่า 300 ปีตลอดสมัยอยุธยา และกลายเป็นเมืองหลวงในสมัยกรุงธนบุรีที่ยังคงเป็นส่วนสำคัญคู่กับกรุงเทพมหานครตลอดมาจนถึงทุกวันนี้ (กรมศิลปากร, 2511ก: 105 - 107)

ส่วนชื่อบางกอกนั้น มีปรากฏอยู่ในบันทึกของชาวต่างประเทศที่ได้เดินทางเข้ามาในดินแดนสยามประเทศสมัยกรุงศรีอยุธยา เช่น ลา ลูแบร์ ราชทูตชาวฝรั่งเศสที่ได้บันทึกไว้ว่า

"...ห่างจากทะเลลึกเข้าไป 7 ลี้ เป็นที่ตั้งของเมืองบางกอก" (ลา ลูแบร์, 2510: 14) หรือ "กรุงสยามมีราษฎรอยู่ตามฝั่งทะเลสยามนั้นน้อยนักน้อยหนา ที่จริงชายฝั่งทะเลก็ไม่ไกลจากบางกอกกระไรนัก แต่ราษฎรเกือบจะทั้งหมดตั้งบ้านเรือนอยู่แต่ตามลำแม่น้ำ ใช้เรือแพได้สะดวกพอที่จะช่วยให้ทำการค้าขายทางทะเลได้ ชื่อตำบลที่เหล่านี้โดยมาก โดยเหตุที่กล่าวแล้วน่าจะเรียกว่าเมืองท่าเรือที่ชาวต่างประเทศไปมาค้าขาย เมื่อเช่นนี้ เมืองบางกอก ฝ่ายสยามเรียก เมืองธน แต่ชาวต่างประเทศไม่มีใครรู้เหมือนชื่อ บางกอก ก็เป็นเมืองท่า..." (ลา ลูแบร์, 2505: 11)

นิโกลาส์ แชรแวงส (2506: 50 - 51) บันทึกเรื่องราวต่างๆ ที่ได้พบเห็นในแผ่นดินสยามรวมถึงเมืองบางกอกเมื่อครั้งที่ได้เดินทางเข้ามายังดินแดนแห่งนี้ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชไว้ในหนังสือเรื่อง "ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม" ว่า

"...บางกอก (BANKOC) เป็นสถานที่อันมีความสำคัญที่สุดแห่งราชอาณาจักรสยามอย่างปราศจากข้อสงสัย เพราะว่าในบรรดาเมืองท่าด้วยกันแล้วก็เป็นแห่งเดียวเท่านั้นที่พอจะป้องกันข้าศึกได้ ฝั่งเมืองนั้นมีส่วนยาวมากกว่าส่วนกว้าง มีอาณาบริเวณไม่เกินครึ่งลี้ มีกำแพงกันเฉพาะทางด้านชายแม่น้ำใหญ่ ซึ่งไหลผ่านตัวเมืองทางด้านทิศตะวันออกกับทิศใต้ เหนือปากอ่าวขึ้นมาประมาณ 12 ลี้ ตรงแหลมที่แม่น้ำแบ่งสายทางแยกนั้นมีพื้นที่เป็นรูปจันทร์ครึ่งซีก เป็นท่าเลพอป้องกันได้ มีป้อมอยู่เพียงแห่งเดียว มีปืนใหญ่หล่ออยู่ 24 กระบอก กระจะมีปืนใหญ่ตั้ง 30 กระบอกก็ตาม..."

ลักษณะฝั่งเมืองที่ชรแวงสบรรยายนั้นเป็นบริเวณตั้งแต่วัดอรุณราชวรารามมาตลอดบริเวณกรมอุทการเรือจนถึงวัดระฆังโฆสิตารามในทุกวันนี้ (สุจิตต์ วงษ์เทศ, บรรณาธิการ, 2545: 18)

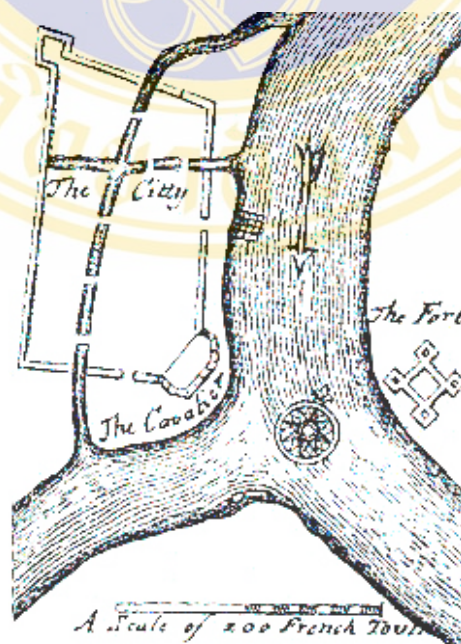
นอกจากนี้ยังมีปรากฏอยู่ในเอกสารต่างประเทศที่ได้รวบรวมไว้ในหนังสือเรื่อง นานาสาระประวัติศาสตร์จากเอกสารต่างประเทศ (สมศรี เอี่ยมธรรม และคนอื่นๆ, 2544: 28 - 29) เป็นต้นว่า

"...แม่น้ำนี้จัดอยู่ในประเภทแม่น้ำที่ดีที่สุดในย่านอินดิส ซึ่งสามารถให้เรือระวางหนักตั้งแต่ 150 ถึง 200 ตาส์ กินน้ำลึกตั้งแต่ 12 ถึง 13 ฟุต ขึ้นไปเข้าจอดได้โดยสะดวก จากปากน้ำเข้าไป 5 ไมล์ เป็นที่ตั้งของเมืองล้อมรอบด้วยกำแพง มีชื่อว่า บางกอก..."

บางกอกในอดีตนั้น จึงหมายรวมถึงดินแดนทั้งสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา โดยมีธนบุรีเป็นส่วนหนึ่งด้วย ประชาชนส่วนใหญ่ในสมัยนั้นตั้งหลักแหล่งอาศัยอยู่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา (ธนบุรีในปัจจุบัน) เป็นส่วนมาก เนื่องจากเป็นดินแดนที่อยู่มาแต่เดิม ส่วนฝั่งตะวันออก หรือฝั่งกรุงเทพฯ นั้น เป็นที่ลุ่มลาดต่ำ (สุจิตต์ วงษ์เทศ, บรรณาธิการ, 2545: 18)

ความสำคัญของการเป็นเมืองท่าหน้าด่านให้แก่กรุงศรีอยุธยาของเมืองบางกอก ทำให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชโปรดฯ ให้สร้างป้อมปราการสำหรับป้องกันเมืองจากข้าศึกศัตรูที่จะรุกรานเข้ามาทางทะเลที่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาทั้งสองฝั่งตรงปากคลองบางกอกใหญ่และปากคลองตลาด โดยมีสายโซ่ซึ่งขวางกั้นแม่น้ำระหว่างป้อมทั้งสอง ซึ่งในปัจจุบันยังคงเหลืออยู่เพียงป้อมเดียวที่ปากคลองบางกอกใหญ่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาหรือฝั่งธนบุรี และมีชื่อที่รู้จักกันว่า ป้อมวิชัยประสิทธิ์

บรรดาชาวต่างชาติที่ต้องการเข้ามาติดต่อกับกรุงศรีอยุธยา ไม่ว่าจะป้อมค้า หรือการติดต่อทางการเมือง จะต้องจอดเรือใหญ่ไว้ที่ปากน้ำเจ้าพระยา แล้วลงเรือเล็กเข้ามาติดต่อกับเจ้าเมืองธนบุรีหรือ บางกอก เพื่อแจ้งให้ทางกรุงศรีอยุธยาทราบ ก่อนที่จะเดินทางเข้าไปในพระนครศรีอยุธยาได้ (สุจิตต์ วงษ์เทศ, บรรณาธิการ, 2545: 25) ส่งผลให้มีชาวต่างชาติอาศัยอยู่ในธนบุรีมาก ศูนย์กลางของชุมชนในระยะนั้นจึงอยู่ที่ตัวป้อมกับบริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาใกล้กับตัวป้อมทั้งสองฟาก (นิพัทธ์พร เฟ็งแก้ว และสุศรา สุจนายา, ในสุศรา สุจนายา, บรรณาธิการ, 2542: 33)

ภาพที่ 2 แผนที่บางกอก ทำขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2230 โดย เดอ ลาลูแบร์
ด้านซ้ายคือกำแพงเมืองธนบุรี ด้านขวาคือป้อมเมืองธนบุรีฝั่งตะวันออก

ที่มา : <http://www.wangdermpalace.com>

สภาพบ้านเมืองในช่วงเวลานี้ ตามพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาและบันทึกจดหมายเหตุของชาวต่างประเทศที่เข้ามาในสมัยนั้นระบุว่าเป็นเมืองที่มีกำแพงล้อมรอบ มีอาคารที่ทำการของเจ้าเมืองบางกอกบนฝั่งตะวันตก (ฝั่งธนบุรี) ดึกพักรับรองบุคคลสำคัญ โบสถ์ฝรั่งและป้อมทั้งสองฟากแม่น้ำที่มีชื่อเรียกรวมกันว่าป้อมบางกอก ป้อมเมืองธนบุรีหรือป้อมวิไชยเอนทร์ ระหว่างป้อมทั้งสองฝั่งมีไชใหญ่ซึ่งขวางลำน้ำเจ้าพระยา เพื่อป้องกันศัตรูทางทะเลสร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยความคิดของเจ้าพระยาวิไชยเอนทร์ (กำธร กุลชล และทรงสรศักดิ์ นิลกำแหง, 2525: 223)

กรุงเทพมหานครสมัยธนบุรี

หลังจากการเสียกรุงศรีอยุธยาให้แก่พม่าในปี พ.ศ. 2310 สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้ทรงรวบรวมไพร่พลและทรงกอบกู้อิสรภาพของประเทศชาติกลับคืนมาจากพม่าได้สำเร็จในปีเดียวกันนั้นเอง พระองค์ได้โปรดให้ตั้งราชธานีแห่งใหม่ขึ้นบริเวณเมืองบางกอก ซึ่งเป็นเมืองท่าหน้าด่านของกรุงศรีอยุธยา

เหตุที่ทรงเลือกบางกอกเป็นที่ตั้งเมืองหลวงแห่งใหม่ ก็เนื่องจากกรุงศรีอยุธยาถูกพม่าเผาทำลายบ้านเมืองจนเสียหายยับเยิน อีกทั้งสถานการณ์ของบ้านเมืองในขณะนั้นยังไม่ฟื้นตัวจากการศึกสงคราม ไม่มีกำลังพอที่จะฟื้นฟูกรุงศรีอยุธยาให้คืนดังเดิมได้ เมืองบางกอกซึ่งเป็นเมืองท่าหน้าด่านมาแต่เดิม มีป้อมปราการที่มั่นคงแข็งแรงคืออยู่แล้ว กอรปกับเป็นเมืองเล็กพอสมควรแก่กำลังไพร่พลและราษฎรในขณะนั้น และยังมีอาคารดึกสามชั้นที่เป็นเรือนรับรอง จึงเป็นชัยภูมิที่เหมาะสมสำหรับการใช้เป็นศูนย์กลางการบริหารและการปกครองโดยไม่ต้องสร้างใหม่

ขอบเขตของเมืองธนบุรีในฐานะราชธานีแห่งใหม่นี้ มีอาณาเขตครอบคลุมทั้งสองฟากแม่น้ำเจ้าพระยา มีแม่น้ำเจ้าพระยาคัดผ่านกลางเมือง มีการขุดคูเมืองและสร้างกำแพงเมืองทั้งสองฝั่ง ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำ หรือฝั่งธนบุรี โปรดฯ ให้ขุดคลองเชื่อมระหว่างคลองบางกอกน้อยและคลองบางกอกใหญ่ ปัจจุบันนี้เรียกว่า คลองวัดวิเศษการ เป็นคูเมืองธนบุรีด้านทิศตะวันตก ส่วนกำแพงเมืองฟากตะวันตกเริ่มตั้งแต่เขตเมืองธนบุรีเดิมริมคลองบางกอกใหญ่ตรงป้อมวิชัยประสิทธิ์ไปจนถึงบริเวณวัดโมลีโลกยาราม ตามแนวด้านหลังวัดอรุณราชวรารามไปจนถึงหลังวัดอมรินทรารามริมคลองบางกอกน้อย (นิพัทธ์พร เฟ็งแก้ว และสุศรา สุจฉายา ใน สุศรา สุจฉายา, บรรณาธิการ, 2542: 31) สำหรับฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา หรือฝั่งพระนครในปัจจุบัน โปรดฯ ให้ขุดคลองคูเมืองจากบริเวณป้อมปากคลองตลาดไปออกแม่น้ำเจ้าพระยาที่บริเวณสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า หน้าโรงละครแห่งชาติ เรียกกันว่า คลองหลอด เป็นคูเมืองธนบุรีด้านตะวันออก (สุจิตต์ วงษ์เทศ, บรรณาธิการ, 2545: 26) และกำแพงเมืองด้านนี้เริ่มตั้งแต่ศาลเทพารักษ์หัวโขน (เชิงสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า ฝั่งพระนคร) เลียบตามแนวคูเมืองไปจรดแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณปากคลองตลาด และ

ได้กันพื้นที่ในกำแพงเมืองธนบุรีเดิมไว้เป็นเขตพระราชวัง (นิพัทธ์พร เฟ็งแก้ว และสุศุภา สุธงษา ใน สุศุภา สุธงษา, บรรณาธิการ, 2542: 31) ซึ่งตั้งอยู่ริมคลองบางกอกใหญ่ โดยมีป้อมวิไชยเณทร์ (สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้พระราชทานนามใหม่ว่า ป้อมวิชัยประสิทธิ์) ที่เป็นป้อมมุมระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยาและคลองบางกอกใหญ่ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของเขตพระราชวังในสมัยกรุงธนบุรี ขนาบด้วยวัดอรุณราชวรารามทางด้านทิศเหนือและวัดโมลีโลกยารามทางด้านทิศใต้ โดยถือเป็นวัดที่อยู่ในเขตพระราชวังทั้งสองวัด บริเวณนี้จึงถือเป็นศูนย์กลางการปกครองครั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานี (ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, 2526, 44) ในเวลานั้นมีบ้านเรือนราษฎรเป็นชุมชนที่หนาแน่นพอสมควร ซึ่งจะเป็นแรงงานที่สำคัญในการผลิตและพัฒนาประเทศ โดยสมเด็จพระเจ้าตากสินได้แปลงสวนเดิมเป็นทะเลตมสำหรับทำน่านอกคูเมืองทั้งสองฟาก (นิพัทธ์พร เฟ็งแก้ว และสุศุภา สุธงษา ใน สุศุภา สุธงษา, บรรณาธิการ, 2542: 32) และมีทำเลที่ตั้งที่สะดวกแก่การติดต่อทั้งแผ่นดินที่อยู่ลึกขึ้นไปหรือการติดต่อกับนานาชาติทางทะเล ความพร้อมของชุมชนบางกอกในขณะนั้นจึงมีความเหมาะสมที่จะสร้างความเจริญรุ่งเรืองขึ้นมาใหม่ได้อีกครั้ง (กรมการผังเมือง, 2542: 60)

ภายในกำแพงพระนครธนบุรีฝั่งตะวันตก ปรากฏชุมชนหนาแน่นกว่าส่วนอื่นๆ ของเมือง กล่าวคือ เป็นที่ตั้งของพระราชวัง หรือพระราชวังเดิม (ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของกองบัญชาการทหารเรือ) อาณาเขตของพระราชวังขยายออกไปจรดคลองนครบาล มีวัดในเขตพระราชฐานถึง 2 วัด คือ วัดแจ้ง (วัดอรุณราชวราราม) และวัดท้ายตลาด (วัดโมลีโลกยาราม) ถัดขึ้นไปตั้งแต่เขตคลองนครบาลขึ้นไปจนถึงคลองมอญ เป็นที่ตั้งวังเจ้านาย - กุ๊ก ช่วงคลองมอญจนถึงวัดบางหว้าใหญ่ (วัดระฆังโฆสิตารามในปัจจุบัน) เป็นนิवासถานขุนนางผู้ใหญ่ เช่น บ้านพระยาธรรมาธิกรณ์ (บุญรอด) ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของวัดเครือวัลย์วรวิหาร บ้านเจ้าพระยาจักรีซึ่งต่อมาปราบดาภิเษกเป็น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (ปัจจุบันเป็นกรมอู่ทหารเรือ) นอกจากนี้ยังเป็นที่อยู่อาศัยของกลุ่มคนต่างๆ อยู่กันเป็นชุมชนที่ได้รับพระบรมราชานุญาตให้ตั้งบ้านเรือนได้ เช่น พวกมอญที่บ้านมอญ พวกแขกริมคลองบางกอกน้อย พวกนับถือศาสนาคริสต์ที่ตำบลลูกจี่จีน รวมทั้งคนไทยพื้นถิ่น เป็นต้น เหนือวัดระฆังขึ้นไปจนถึงปากคลองบางกอกน้อย เป็นสุดเขตกำแพงธนบุรีฝ่ายเหนือ (กรมศิลปากร, 2525 ก: 29)

ส่วนภายในกำแพงพระนครฝั่งตะวันออก มีชุมชนเบาบาง ส่วนใหญ่เป็นชาวจีนและญวนที่ถูกกวาดต้อนอพยพมา นอกกำแพงพระนครทั้งสองฝั่งเป็นสวนผลไม้ และทะเลตม ทำนาข้าวที่ปลูกเลี้ยงชาวเมือง (กรมศิลปากร, 2525 ก: 29)

ภาพที่ 3 แผนที่แสดงเมืองชลบุรี

ที่มา : <http://www.wangdermpalace.com>

กรุงเทพมหานครสมัยรัตนโกสินทร์

พุทธศักราช 2325 เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้เสด็จขึ้นครองราชย์เพื่อปกครองประเทศสืบต่อจากสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เป็นปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระองค์ได้โปรดฯ ให้ย้ายที่ตั้งราชธานีแห่งใหม่ แต่ยังคงใช้เมืองบางกอกเป็นเมืองหลวง จากแต่เดิมในสมัยธนบุรีที่มีอาณาเขตทั้งสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ก็โปรดฯ ให้ย้ายมาอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา หรือฝั่งพระนครเพียงฝั่งเดียว

การที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดฯ ให้ย้ายเมืองหลวงในสมัยรัตนโกสินทร์นี้ ก็เนื่องจากพื้นที่ทางฝั่งธนบุรีมีจำกัด การที่มีวัดอรุณราชวรารามและวัดโมลีโลกยารามขนานอยู่สองด้าน ทำให้การขยายตัวของเมืองในอนาคตเป็นไปได้ยาก ส่วนพื้นที่นอกกำแพงเมืองฝั่งตะวันตกยังเต็มไปด้วยร่องสวนผลไม้ นอกจากนี้ฝั่งธนบุรียังถูกกีดเซาะจากกระแสน้ำที่ไหลลงมาจากทางเหนือ ทำให้ตลิ่งทรุดพังทลายได้ง่าย ในขณะที่ทางฝั่งตะวันออกยังเป็นพื้นที่ที่ท้องนา การพัฒนาเมืองย่อมทำได้สะดวกกว่า (บุหลง ศรีกนก และรณฤทธิ์ ธนโกเศศ, 2539: 14 - 15)

อาณาเขตของราชธานีแห่งใหม่นี้ ด้านตะวันตกและด้านใต้มีแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นคูเมือง แล้วขยายขอบเขตของพระนครให้กว้างขวางออกไปทางด้านตะวันออกด้วยการขุดคลองคูเมืองชั้นใหม่ อีกชั้นหนึ่งให้ขนานกับคลองคูเมืองเดิมสมัยธนบุรี คือ คลองบางลำภูและคลองโอ่งอ่าง โดยขุดตั้งแต่บางลำภูมาออกแม่น้ำเจ้าพระยาข้างใต้เหนือวัดสามปลื้ม เรียกว่า คลองรอบกรุง (สุจิตต์ วงษ์เทศ, บรรณาธิการ, 2545: 29 - 34, บุษง ศรีกนก และรณฤทธิ์ ธน โกเศศ, 2539: 16) เป็นคลองคูเมืองชั้นที่ 2 ตามแนวคลองรอบกรุงโปรดฯ ให้สร้างกำแพงเมือง ประตูเมือง และป้อมโดยรอบ เริ่มแต่ป้อมพระสุเมรุที่อยู่ปากคลองทางทิศเหนือ จนจรดป้อมจักรเพชรซึ่งอยู่ปากคลองทางทิศใต้ (ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, 2526: 44)

เมืองหลวงที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดฯ ให้สร้างขึ้นในคราวสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์นั้น โปรดฯ ให้เรียกราชธานีแห่งใหม่นี้ว่า *กรุงเทพมหานคร* หรือ *กรุงเทพฯ* (กรมศิลปากร, 2543ก: 17) ซึ่งก็คือ กรุงเทพมหานครในปัจจุบันนั่นเอง

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงพยายามที่จะสร้างบ้านเมืองให้สมบูรณ์เหมือนกับเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยามากที่สุด เพื่อฟื้นฟูขวัญกำลังใจของประชาชน (กรมศิลปากร, 2543ก: 63) พระองค์ได้ทรงเลือกสถานที่ตั้งของพระบรมมหาราชวัง ณ ที่ดินแปลงที่ตั้งอยู่ระหว่างวัดโพธาราม (วัดพระเชตุพนฯ) และวัดสลัก (วัดมหาธาตุ) เป็นตำแหน่งกลาง มีพระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า) ตั้งอยู่ทางด้านเหนือระหว่างวัดสลัก (วัดมหาธาตุ) กับคลองคูเมืองเดิม และพระราชวังบวรสถานพิมุข (วังหลัง) ณ พระนิเวศน์เดิมของพระราชชนนีในฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาที่ปากคลองบางกอกน้อย การวางตำแหน่งดังกล่าวนี้ ยึดถือแบบฉบับของตำแหน่งที่ตั้งครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี โดยมีวังหน้าอยู่ด้านเหนือ วังหลวงอยู่กลาง และวังหลังอยู่ด้านใต้ ผิดกันแต่กรุงเทพฯ มีวังหลังอยู่คนละฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา (ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, 2526: 45)

ส่วนพระราชวังเดิมสมัยกรุงธนบุรีนั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงกำหนดเขตของพระราชวังกรุงธนบุรีให้แคบกว่าเดิม โดยให้วัดทั้งสองอยู่นอกเขตพระราชวัง รวมทั้งให้เรือดำหนักแดง ซึ่งเคยเป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพระราชวังเดิม ไปปลูกสร้างให้เป็นที่พักของสมเด็จพระสังฆราช (ศรี) ที่วัดบางหว้าใหญ่ (วัดระฆังโฆสิตาราม) และโปรดเกล้าฯ ให้พระราชวงศ์ชั้นสูงที่ได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยมาประทับที่พระราชวังเดิม เนื่องจากพระราชวังเดิมและกรุงธนบุรีมีความสำคัญทางด้านยุทธศาสตร์ จึงจำเป็นต้องมีผู้ดูแลรักษา

พระบรมวงศานุวงศ์ที่ได้โปรดเกล้าฯ ให้มาประทับที่พระราชวังเดิมมีดังนี้คือ

สมัยรัชกาลที่ 1 เจ้าฟ้ากรมหลวงธิดานุรักษ์ พ.ศ. 2325-2328

สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร พ.ศ. 2328-2352

สมัยรัชกาลที่ 2 สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี พ.ศ. 2354-2365

สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามงกุฎ พ.ศ. 2366-2367

สมัยรัชกาลที่ 3 สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศเรศรังสรรค์ พ.ศ. 2367-2394

สมัยรัชกาลที่ 4 สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท พ.ศ. 2394-2413

สมัยรัชกาลที่ 5 สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดัย กรมพระจักรพรรดิพงษ์ พ.ศ. 2424-2443

ภายหลังจากที่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดัย กรมพระจักรพรรดิพงษ์สิ้นพระชนม์ พลเรือโทพระชลยุทธโยธินทร์ ผู้บัญชาการกรมทหารเรือในขณะนั้น ได้กราบบังคมทูลขอพระราชวังเดิมเพื่อให้เป็นที่ตั้งของโรงเรียนนายเรือ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานให้ตั้งแต่วันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2443 (<http://www.wangdermpalace.com>)

เมื่อแรกก่อตั้งกรุงรัตนโกสินทร์นั้น พื้นที่ต่างๆ ในเมืองบางกอกมีกลุ่มชนที่มีความหลากหลายทางเชื้อชาติอาศัยอยู่แล้ว โดยประกอบด้วย

ชนพื้นถิ่น (ชาวสยามหรือไทย) ตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณทุ่งพระเมรุ (สนามหลวงในปัจจุบัน) ทุ่งสามเสน ทุ่งบางกะปิ ทุ่งแสนแสบ ทุ่งมหาเมฆ ฯลฯ ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา

กลุ่มชาวจีน ตั้งบ้านเรือนบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันออก เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสถาปนาพระบรมมหาราชวัง โปรดฯ ให้กลุ่มชาวจีนย้ายบ้านเรือนไปอยู่บริเวณตั้งแต่คลองใต้วัดสามปลื้มจนถึงคลองเหนือวัดสามเพ็ง กลุ่มชาวจีนเหล่านี้ประกอบอาชีพค้าขายทางบกและทางทะเล รวมไปถึงการรับจ้างเป็นแรงงาน

แขกเปอร์เซีย ตั้งบ้านเรือนกระจายอยู่บริเวณปากคลองมหานาค ริมคลองแสนแสบ และคลองบางกอกน้อย ประกอบอาชีพค้าขาย ทำสวน งานฝีมือ

เชลยศึกชาวลาว เป็นลาวเวียงจันทน์ที่ถูกกวาดต้อนมาแต่ครั้งสมัยกรุงธนบุรี ตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณเขตคลองคูรอบพระนคร ประกอบอาชีพช่างฝีมือ ผู้ใช้แรงงาน ฯลฯ

กลุ่มชาวนวน อพยพลี้ภัยสงครามภายในดินแดนเข้ามาสมัยกรุงศรีอยุธยา มาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณถนนตรีเพชรและถนนบ้านหม้อในปัจจุบัน ต่อมาในช่วงต้นรัตนโกสินทร์มีชาวนวนลี้ภัยเข้ามาตั้งบ้านเรือนบริเวณบางโพ สะพานขาว และสามเสนในปัจจุบัน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขาย

กลุ่มชาวมอญ เป็นอีกกลุ่มที่ลี้ภัยสงครามเข้ามาสมัยกรุงศรีอยุธยา ตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณคลองคูเมืองเดิมใกล้ป้อมวิชัยประสิทธิ์ และฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาแถบปากคลองใต้บ้านขมิ้นคลองบางกอกใหญ่ ประกอบอาชีพทำสวนผลไม้

หลังการก่อตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ นับแต่ พ.ศ. 2329 เป็นต้นมา บ้านเมืองเริ่มสงบสุข ราษฎรเข้ามาตั้งถิ่นฐานในกรุงเทพฯ เพิ่มขึ้น อีกทั้งมีการกวาดต้อนเชลยเข้ามาเพิ่มเติม และตั้งนิคมชาวต่างด้าวในกรุงเทพฯ เช่น

ชาวเขมร ตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณริมคลองรอบกรุง เชียงปากคลองหลอด

ชาวเมืองทวายในพม่า ตั้งบ้านเรือนอยู่วัดคอกกระบือ (วัดยานนาวาในปัจจุบัน)

ชาวมลายู ตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณหน้าวัดชนะสงคราม และริมคลองมหานาค

กลุ่มชนที่หลากหลายเหล่านี้ มีบทบาทสำคัญทางสังคมและเศรษฐกิจในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ ก่อให้เกิดความหลากหลายในการสร้างสรรค์ศิลปะและหัตถกรรม ด้วยเป็นพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกที่จะรวบรวมชุมชนที่เป็นย่านงานศิลปะหัตถกรรมไว้เช่นเดียวกับสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยแบ่งเป็นย่านใหญ่ๆ ได้ 2 กลุ่ม คือ

1. ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา ได้แก่ บ้านบุ (หมู่บ้านท่าขันลงหิน) ตั้งอยู่ข้างวัดสุวรรณารามในคลองบางกอกใหญ่ บ้านช่างหล่อ (หมู่บ้านหล่อพระพุทธรูป) ตั้งอยู่หลังวัดระฆังโฆสิตารามบ้านขมิ้น (หมู่บ้านท่าผางขมิ้น) ตั้งอยู่ใกล้บ้านช่างหล่อ

2. ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ได้แก่ บ้านบาตร (หมู่บ้านท่าบาตร) ตั้งอยู่ข้างวัดสระเกศ บ้านดอกไม้ (หมู่บ้านท่าดอกไม้ไฟ และพลุ) ตั้งอยู่ริมคลองโอง่าง หลังวัดสระเกศ บ้านหม้อ (หมู่บ้านผลิตภาชนะดินเผา) ตั้งอยู่ริมถนนเพ็ญนครตอนใต้ บ้านช่างทอง (หมู่บ้านท่าทองคำเปลว) ตั้งอยู่ข้างวัดสุทัศน์ และถนนตีทองในปัจจุบัน บ้านพานถม (หมู่บ้านท่าเครื่องถม) ตั้งอยู่ข้างวัดตรีทศเทพ (กรมศิลปากร, 2543ก: 21 - 23)

ผู้ที่เคยประกอบอาชีพใด เคยอยู่ย่านใดในพระนครศรีอยุธยา ก็ให้รวมกลุ่มเป็นหมู่บ้านอยู่ ณ ภูมิประเทศที่คล้ายกับภูมิประเทศเดิม และพยายามสร้างสิ่งแวดล้อมอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นวัด ตลาด ตลอดจนตั้งชื่อสถานที่เหล่านั้นเป็นชื่อเดียวกับสถานที่ในกรุงศรีอยุธยา เพื่อให้เกิดความรู้สึกคุ้นเคยและอบอุ่นเหมือนในอดีตเมื่อครั้งบ้านเมืองยังดี (คันสนีย์ วีระศิลป์ชัย, 2540: 113 - 114)

การขยายตัวของกรุงเทพมหานคร

ความเป็นเมืองของกรุงเทพมหานครในระยะเริ่มแรก เกิดขึ้นจากศูนย์กลางการปกครองของประเทศ โดยมีพระบรมมหาราชวัง วังหน้า และวังของพระบรมวงศานุวงศ์ที่กระจายออกไปรอบพระบรมมหาราชวัง ทำให้เกิดมีชุมชนขึ้นตาม เนื่องจากวังต่างๆ นี้เปรียบเสมือนบ้านหลวง ซึ่งเป็นทั้งที่อยู่และที่ทำงานของบรรดาข้าราชการที่เจ้านายนั้นๆ ทรงกำกับอยู่ ฉะนั้นการที่วังต่างๆ ไปตั้งอยู่ที่แห่งใดก็จะปรากฏเป็นแหล่งชุมชนขึ้น

โดยในระยะแรกสมัยรัชกาลที่ 1 - 2 การขยายตัวของเมืองยังอยู่ในเขตพระนครชั้นใน โดยมีพระบรมมหาราชวังเป็นแกนนำ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 3 ทรงสร้างวังทั้งในเขตพระนครชั้นในและเขตพระนครชั้นนอกด้วย

สมัยรัชกาลที่ 4 ได้ทรงสร้างพระราชวังปทุมวัน (ปัจจุบันคือบริเวณราชประสงค์) และพระราชวังนันทอุทยาน ริมคลองมอญฝั่งเหนือด้านฝั่งธนบุรี การขยายตัวของเมืองเริ่มออกไปนอกเขตพระนครชั้นใน แต่ศูนย์กลางการปกครองยังคงอยู่ในเขตพระนครชั้นใน และได้โปรดให้มีการขยายอาณาเขตของตัวเมืองออกไปอีก โดยการขุดคลองผดุงกรุงเกษมขึ้นอีกชั้นหนึ่งขนานไปกับแนวคูเมืองและกำแพงเมืองชั้นที่ 2 คลองคูเมืองชั้นที่ 3 นี้ไม่มีกำแพงเมือง มีแต่ป้อมโคกตั้งอยู่เป็นระยะๆ ด้วยเหตุที่การศึกสงครามตามแบบอย่างดั้งเดิมแบบตัวถึงตัวมีน้อยลง มีการตัดถนนหลายสายทางทิศใต้ของตัวเมืองขนานไปกับแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันออกผ่านย่านการค้าและสถานกงสุลของชาวต่างชาติที่โปรดเกล้าฯ พระราชทานที่ดินให้เพื่อเปิดความสัมพันธ์กับต่างประเทศ เช่น ถนนเจริญกรุง ถนนสีลม ถนนพระรามที่ 4 และผลจากการสร้างถนนทำให้เกิดการก่อสร้างอาคารเป็นตึกแถวสูง 1 - 2 ชั้นเป็นครั้งแรกเพื่อการค้าและอยู่อาศัย นับเป็นการพัฒนาชุมชนเมืองแบบใหม่บนบกที่เป็นต้นแบบของการพัฒนาในเวลาต่อมา และเริ่มมีการก่อสร้างอาคารบ้านเรือนตามแบบอย่างตะวันตกโดยทั่วไป ตามนโยบายพัฒนาบ้านเมืองให้ทันสมัยเพื่อรองรับกระแสความเจริญเติบโตของเมือง ภาพลักษณ์ของกรุงเทพฯ จึงเริ่มเปลี่ยนจากเมืองแบบไทยโบราณมาเป็นเมืองสมัยใหม่ที่เน้นรูปแบบสถาปัตยกรรมสนองวิถีชีวิตแบบตะวันตก

จนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างพระราชวังดุสิต พระราชวังพญาไท และพระองค์ย้ายมาประทับที่พระราชวังดุสิตเป็นการถาวร ก็เท่ากับย้ายศูนย์กลางของการปกครอง ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในแง่การขยายตัวของเมืองอย่างมาก เมื่อข้าราชการและข้าราชการต่างๆ ได้ย้ายตามไปด้วยจนเกิดเป็นชุมชนขึ้น และจากการขยายตัวของเมืองออกจากศูนย์กลางการปกครองในอดีตที่มีพระบรมมหาราชวังเป็นแกนหลักซึ่งอยู่ในเขตพระนครชั้นในที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านการคมนาคมด้วย เนื่องจากในอดีตชุมชนกระจุกตัวอยู่ตามริมแม่น้ำเจ้าพระยา การสัญจรทางน้ำจึงเป็นเส้นทางคมนาคมสายหลัก ต่อมาเมื่อมีการขยายตัวของเมืองออกไปจากเขตพระนครชั้นใน ทำให้มีการตัดถนนเพื่อเชื่อมเส้นทางคมนาคมกับชุมชนที่ขยายออกไปให้เป็นโครงข่ายตามแบบเมืองในแถบประเทศตะวันตก ซึ่งเป็นผลจากการเสด็จประเทศต่างๆ ในทวีปยุโรป ถนนจึงได้กลายมาเป็นเส้นทางคมนาคมสายหลักแทนเส้นทางน้ำ นอกจากถนนแล้วยังโปรดให้สร้างเส้นทางเดินรถไฟสายเหนือ ตะวันออกเฉียงเหนือ และสายตะวันออก ทำให้เมืองขยายออกไปอย่างมาก (ม.ร.ว.เน่งน้อย สักดิ์ศรี, 2526: 42 - 59, บุษหง ศรีกนก และรณฤทธิ์ ธนโกเศศ, 2539: 16 - 19)

สมัยรัชกาลที่ 6 ทรงสร้างพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน มีการตัดถนนและสร้างสะพานเพิ่มเติมที่สำคัญคือการสร้างสะพานพระรามหกซึ่งเป็นสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาแห่งแรกเพื่อเชื่อมทางรถไฟสายใต้ให้เข้ามาถึงสถานีหัวลำโพงได้

สมัยรัชกาลที่ 7 มีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นอย่างหนาแน่นในเขตเมืองชั้นใน มีการตัดถนนประชากรายกฐ์เลียบบแม่น้ำเจ้าพระยาขึ้นไปทางทิศเหนือ และตัดถนนสุขุมวิทจากบริเวณวังสระปทุมไปทางทิศตะวันออก การขยายตัวของเมืองจึงเกาะตามถนน 2 สายนี้ และที่สำคัญคือ การสร้างสะพานพระพุทธยอดฟ้าเพื่อเชื่อมฝั่งธนบุรีและฝั่งพระนคร ทำให้มีการตัดถนนอีกหลายสายทางฝั่งธนบุรี เกิดการขยายตัวของเมืองข้ามไปทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยามากขึ้น

สมัยรัชกาลที่ 8 - ปัจจุบัน มีการขยายตัวของเมืองออกไปทางทิศตะวันออกและทิศเหนือมากที่สุดตามแนวถนนสำคัญ คือ ถนนสุขุมวิทและถนนพระรามที่ 4 ทางทิศตะวันออก ถนนประชาธิปไตย ถนนพระรามที่ 5 ถนนพระรามที่ 6 และถนนพหลโยธิน ทางทิศเหนือ ส่วนทางฝั่งธนบุรีช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มีการขยายตัวของชุมชนเพิ่มมากขึ้น มีการปรับปรุงและพัฒนาสาธารณูปโภคหลายอย่าง เช่น สถานีรถไฟ โรงพยาบาล โรงเรียน และมีการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาอีกหลายแห่งเพื่อเชื่อมฝั่งธนบุรีและฝั่งพระนครให้ติดต่อกันได้สะดวก ทำให้การขยายตัวของเมืองเพิ่มมากขึ้น จึงมีการตัดถนนเพื่อเชื่อมกรุงเทพฯ กับหัวเมืองต่างๆ ในชนบทเพื่อหวังจะสร้างความเจริญให้ชนบทในขณะนั้น แต่กลับเป็นการนำประชากรจากชนบทเข้ามาหางานทำในเมืองหลวง ทำให้มีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ มีการสร้างสาธารณูปโภคในด้านต่างๆ เพื่อรองรับการขยายตัวของเมือง ทั้งการตัดถนนเพิ่มและสร้างถนนวงแหวนเพื่อเชื่อมกรุงเทพฯ กับเขตชานเมือง ส่งผลให้กรุงเทพฯ ขยายตัวออกไปทุกทิศทุกทางกลายเป็นเมืองขนาดใหญ่ รวมทั้งความต้องการที่อยู่อาศัยในเมืองก็มีเพิ่มมากขึ้น การใช้เทคโนโลยีการก่อสร้างสมัยใหม่ วัสดุก่อสร้างและอุปกรณ์อาคารใหม่ๆ ทำให้รูปแบบและลักษณะอาคารเปลี่ยนไป และทำให้วิถีชีวิตของชาวเมืองเปลี่ยนแปลงไปด้วย (บุหหลง ศรีกนก และระณฤทธิ์ ธนโกเศศ, 2539: 19 - 21)

แม้เขตเมืองกรุงเทพมหานครในปัจจุบันจะขยายตัวออกไปจากบริเวณเดิมของกรุงรัตนโกสินทร์ทุกทิศทางเป็นพื้นที่กว้างใหญ่กว่าเดิมมาก มีประชากรเพิ่มมากขึ้น ชุมชนและที่พักอาศัยขยายตัวออกไปชานเมือง การจราจรหนาแน่น สถานที่ทำการของรัฐบางแห่งขยายตัวออกจากศูนย์กลางการบริหารประเทศแต่เดิม มีการเปลี่ยนแปลงศูนย์กลางของย่านธุรกิจการค้าไปสู่บริเวณอื่นรอบนอกกรุงรัตนโกสินทร์ออกไป ตลอดจนมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้สอยอาคารไปบ้างก็ตาม แต่พื้นที่บริเวณกรุงรัตนโกสินทร์อันได้แก่ บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งธนบุรีและฝั่งพระนครไปจนถึงแนวคลองผดุงกรุงเกษม ยังนับว่าเป็นพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์สูงสุดเช่นในอดีต พระบรมมหาราชวัง วัดสำคัญจำนวนมาก อาคารสถานที่ราชการ ย่านการค้าและชุมชน ที่พักอาศัย กำแพงเมือง ป้อม คลอง สะพาน และถนนที่สำคัญในอดีตยังคงปรากฏเป็นสัญลักษณ์ของอดีตที่มีความผูกพันต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน เป็นพื้นที่ที่แสดงให้เห็นเค้าโครงของชุมชนเมืองในอดีต ซึ่ง

ตำแหน่งที่ตั้งขององค์ประกอบหลักของเมืองที่บ่งบอกให้ทราบถึงความสัมพันธ์ต่อเนื่องกับประวัติศาสตร์อันยาวนานและวิถีชีวิตของผู้คนที่เคยอาศัยอยู่ในพื้นที่

ร่องรอยความเป็นเมืองเก่าของกรุงเทพมหานครตั้งแต่ครั้งอดีตที่ยังคงหลงเหลือเป็นหลักฐานที่ปรากฏให้เห็นอยู่ในปัจจุบันนี้อย่างชัดเจนที่สุด ก็คือ อาคารสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมซึ่งสร้างขึ้นในแต่ละช่วงเวลาของการพัฒนาบ้านเมืองเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นมาของกรุงเทพมหานครตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะอาคารสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณปากคลองบางกอกใหญ่ ซึ่งถือเป็นที่ตั้งของชุมชนเก่าแก่ของกรุงเทพมหานครตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา แล้วค่อยๆ พัฒนาขึ้นจนกลายเป็นเมืองขนาดใหญ่ มีการสร้างบ้านเรือนพักอาศัย ความเป็นชุมชนนอกจากบ้านเรือนที่พักอาศัยแล้ว ก็ยังมีอาคารสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อประกอบกิจกรรมร่วมกันของคนส่วนรวมในชุมชน เช่น ศาสนสถานรูปแบบต่างๆ อาทิ อุโบสถ วิหาร เจดีย์ ฯ ซึ่งมักก่อสร้างด้วยการก่ออิฐถือปูนเพื่อความคงทนถาวรในการใช้งาน อาคารสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ของผู้คนจำนวนมากในชุมชนนั้น ถือเป็นอาคารสาธารณะที่ยังคงได้รับการทะนุบำรุงดูแลรักษาและบูรณะให้คงสภาพที่อยู่เสมอจากคนที่อาศัยอยู่ในชุมชนมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน และเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ศิลปะในด้านสถาปัตยกรรมที่ใช้ศึกษาถึงพัฒนาการของบ้านเมืองได้ ซึ่งสถาปัตยกรรมเป็นรูปวัตถุที่ไม่เพียงสะท้อนให้เห็นถึงความเจริญก้าวหน้าของยุคสมัย หากรูปแบบและความคลี่คลายของสถาปัตยกรรมยังเสมือนเป็นบันทึกบอกเล่าถึงความเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ของสังคม (วิชชุ เวชชาชีวะ, 2538: 237)

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงได้เลือกอาคารสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมที่มีรูปแบบศิลปกรรมที่เป็นเอกลักษณ์โดดเด่นเฉพาะตัว ซึ่งตั้งเรียงรายอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาตั้งแต่บริเวณปากคลองบางกอกใหญ่จนถึงบริเวณสะพานพระพุทธยอดฟ้า และสามารถมองเห็นได้อย่างเด่นชัดในระยะไกลเป็นจุดดึงดูดสายตาในการมอง ซึ่งถือเป็นภูมิสัญลักษณ์ของชุมชนในบริเวณนี้ ได้แก่ พระปรางค์วัดอรุณราชวราราม ป้อมวิชัยประสิทธิ์ในเขตพระราชวังเดิม พระวิหารหลวงวัดกัลยาณมิตร โบสถ์วัดช่างดาครู้ส สะพานพระพุทธยอดฟ้า สะพานพระปกเกล้า และอาคารบางกอก ริเวอร์พาร์ค คอนโดมิเนียม เป็นตัวอย่างในการศึกษาถึงประวัติความเป็นมาที่สะท้อนถึงสภาพสังคมของชุมชนเมืองกรุงเทพมหานครในสมัยต่างๆ เพื่อนำเสนอภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองบางกอก : มุมมองจากสะพานพระพุทธยอดฟ้าถึงชุมชน ในลักษณะของพิพิธภัณฑ์สถานกลางแจ้ง

1.2 วัตถุประสงค์ในการศึกษา

1.2.1 เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา และพัฒนาการของกรุงเทพมหานครจากอาคารสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมริมแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณปากคลองบางกอกใหญ่ถึงบริเวณสะพานพระพุทธยอดฟ้า ได้แก่ พระปรางค์ วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร ป้อมวิชัยประสิทธิ์ในเขตพระราชวังเดิม พระวิหารหลวง วัดกัลยาณมิตรวรมหาวิหาร โบสถ์ วัดช่างดาครู้ส สะพานพระพุทธยอดฟ้า สะพานพระปกเกล้า และอาคารบางกอก ริเวอร์พาร์ค คอนโดมิเนียม

1.2.2 เพื่อนำเสนอภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองบางกอก : มุมมองจากสะพานพระพุทธยอดฟ้าถึงชุมชน ในลักษณะของพิพิธภัณฑสถานกลางแจ้ง

1.3 ประโยชน์ที่จะได้รับ

1.3.1 ได้รู้คุณค่าและความสำคัญของสถาปัตยกรรมในฐานะที่เป็น โบราณสถานของชาติ

1.3.2 เป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับการออกแบบพิพิธภัณฑกรูุงเทพฯ ในอนาคต

1.3.3 การควบคุมสภาพภูมิทัศน์ของกรุงเทพมหานครเพื่อการพัฒนาต่อไปในอนาคต

1.4 ขอบเขตในการศึกษา

เนื่องจากการศึกษาในครั้งนี้ ใช้รูปแบบศิลปะของอาคารสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมเป็นสื่อในการนำเสนอเรื่องราวประวัติความเป็นมา พัฒนาการของกรุงเทพมหานคร และการกำหนดตำแหน่งในการชมเพื่อให้เกิดความเข้าใจ และเห็นภาพมุกกว้างในทัศนะของพิพิธภัณฑสถานกลางแจ้งได้ จึงได้กำหนดขอบเขตในการศึกษาไว้ดังนี้

1.4.1 อาคารสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาตั้งแต่บริเวณปากคลองบางกอกใหญ่จนถึงบริเวณสะพานพระพุทธยอดฟ้า ได้แก่ พระปรางค์ วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร ป้อมวิชัยประสิทธิ์ในเขตพระราชวังเดิม พระวิหารหลวง วัดกัลยาณมิตรวรมหาวิหาร โบสถ์ วัดช่างดาครู้ส สะพานพระพุทธยอดฟ้า สะพานพระปกเกล้า และอาคารบางกอก ริเวอร์พาร์ค คอนโดมิเนียม

1.4.2 เป็นอาคารสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมที่มีรูปแบบทางศิลปกรรมที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นและสามารถมองเห็นได้อย่างเด่นชัดในระยะไกล

1.4.3 เป็นอาคารสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมที่มีความสำคัญต่อคนส่วนใหญ่และเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป

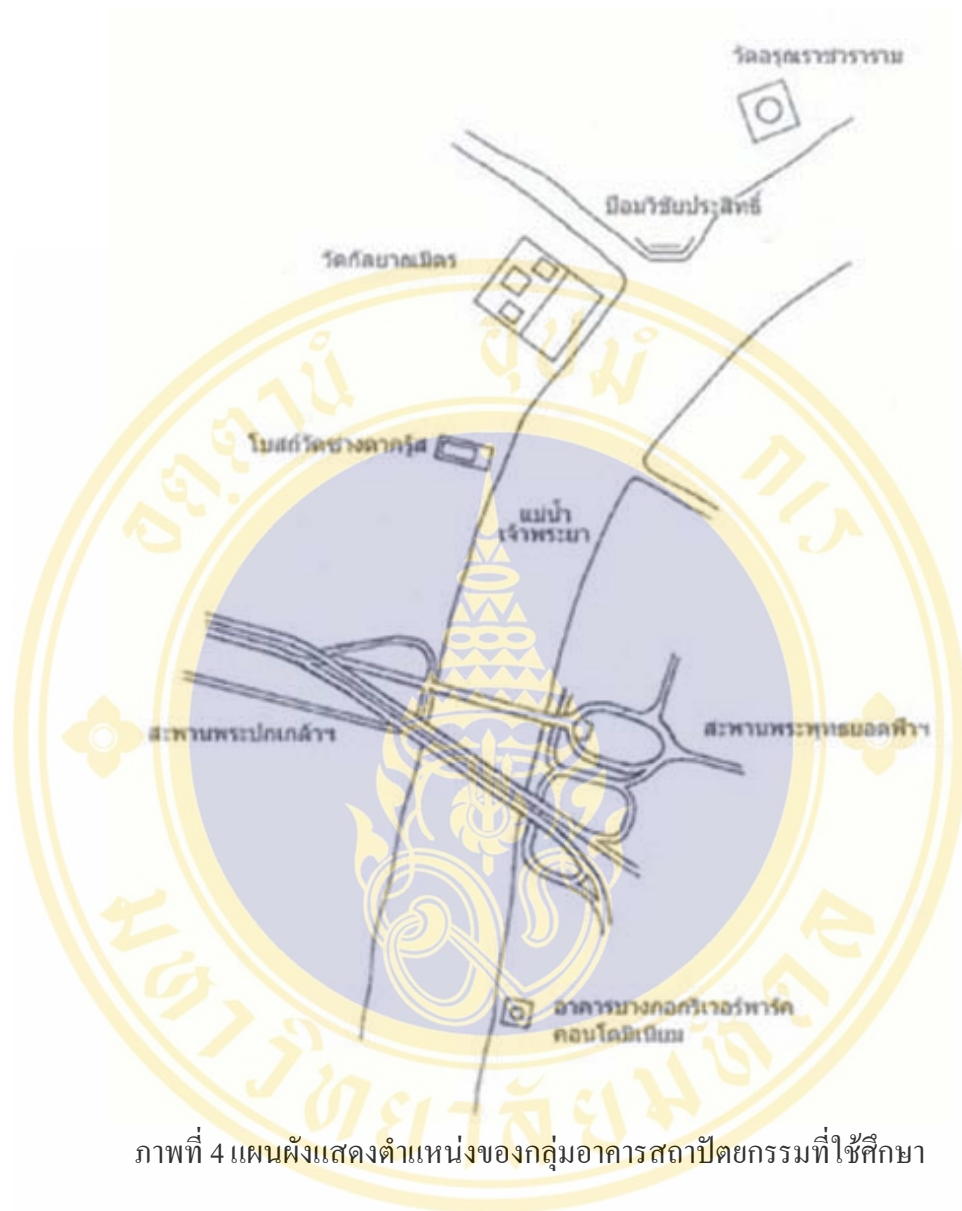
1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ

พิพิธภัณฑ์สถานกลางแจ้ง ในงานวิจัยนี้หมายถึง กลุ่มอาคารสถาปัตยกรรมที่ตั้งอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาตั้งแต่บริเวณปากคลองบางกอกใหญ่จนถึงบริเวณสะพานพระพุทธยอดฟ้า ได้แก่ พระปรางค์วัดอรุณราชวราราม ป้อมวิชัยประสิทธิ์ วัดกัลยาณมิตร โบสถ์วัดซางตาครู้ส สะพานพระพุทธยอดฟ้า สะพานพระปกเกล้า และอาคารบางกอก ริเวอร์ พาร์ค คอนโดมิเนียม ซึ่งมีรูปแบบศิลปกรรมที่โดดเด่น และมีประวัติความเป็นมาต่างกัน สามารถเป็นสื่อนำเสนอถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชนเมืองกรุงเทพมหานครได้

ภูมิทัศน์ หมายถึง การมองภูมิทัศน์ในมุมมองกว้างๆ

วัฒนธรรมเมืองบางกอก หมายถึง ความเป็นเมืองของบางกอก หรือกรุงเทพมหานคร ที่มีลักษณะการเมืองการปกครอง การดำเนินชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี และรูปแบบศิลปกรรมในด้านต่างๆ ที่เกิดจากการตั้งสมของคนที่อาศัยอยู่ในกรุงเทพมหานครจากอดีตสู่ปัจจุบันจนเกิดเป็นวัฒนธรรมของตนเองขึ้น และมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาของยุคสมัย

ชุมชน หมายถึง พื้นที่บริเวณหนึ่งที่มีการอยู่ร่วมกันของผู้คนเป็นจำนวนมาก

ภาพที่ 4 แผนที่แสดงตำแหน่งของกลุ่มอาคารสถาปัตยกรรมที่ใช้ศึกษา

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรม

2.1 พิพิธภัณฑ์สถาน

2.1.1 ความหมายของพิพิธภัณฑ์สถาน

สภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติ (ICOM) ได้ให้คำจำกัดความของพิพิธภัณฑ์สถาน (กรมศิลปากร, 2508: 65) คือ สถาบันใดก็ตาม ที่ตั้งขึ้นเพื่อสงวนรักษาวัตถุที่มีคุณค่าสำคัญทางวัฒนธรรมและวิทยาศาสตร์ และจัดแสดงโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อประโยชน์ในการค้นคว้า การศึกษา และความบันเทิงใจ สถาบันนั้น ICOM ถือว่าเป็น พิพิธภัณฑ์สถาน นอกจากนี้ยังรวมรวมถึง

- ก. ห้องจัดแสดงวัตถุ หอสมุดประชาชน และหอจดหมายเหตุ ที่จัดไว้เป็นการถาวร
- ข. โบราณสถานทางประวัติศาสตร์ หรือบางส่วนของโบราณสถานทางประวัติศาสตร์ หรือส่วนประกอบโบราณสถาน เช่น คลังสมบัติของวัด สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และทางธรรมชาติที่เปิดให้ประชาชนชม
- ค. สวนพฤกษชาติ และสวนสัตว์ สถานแสดงสัตว์น้ำ (aquaria) บริเวณสงวนสิ่งมีชีวิต (vivaria) และสถาบันอื่นๆ ที่จัดแสดงเกี่ยวกับสิ่งที่มีชีวิต
- ง. สถานที่ธรรมชาติที่จัดไว้เป็นเขตสงวน

ชนิด อยู่โพธิ์ (อ้างถึงในประชุม ชุ่มเพ็งพันธุ์, 2530: 7) ได้ให้คำจำกัดความของพิพิธภัณฑ์สถานไว้ว่า เป็นสถานที่จัดตั้งแสดงศิลปวัตถุและโบราณวัตถุ และเป็นที่เกี่ยวข้องรวมสมบัติทางสติปัญญา (Intellectual Property) ทั้งเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ และเพื่อเป็นหลักฐานที่บรรดาผู้มีสติปัญญาจะใช้เป็นสถานค้นคว้า และเป็นพยานอ้างอิงความรู้ตามศิลปวิทยาการในแขนงต่างๆ ตั้งแต่ความรู้ขั้นต่ำจนถึงขั้นสูงสุด พิพิธภัณฑ์สถานจึงมิใช่สมบัติเฉพาะของประชาชนและประเทศชาติแต่ประเทศใดประเทศหนึ่ง หากแต่เป็นสมบัติส่วนรวมของโลก

ธีรศักดิ์ อัครบวร (2537: 91) ได้ให้ความหมายของพิพิธภัณฑ์สถานไว้ว่า คือ นิทรรศการถาวรที่จัดแสดงสิ่งของ โดยเฉพาะของจริงจากต้นกำเนิดแท้ๆ (Original Objects) หรือของตัวอย่าง (Specimens) หรือของจำลอง (Models) ซึ่งเมื่อจัดแสดงแล้วมักไม่มีการเปลี่ยนแปลง

2.1.2 ประเภทของพิพิธภัณฑ์สถาน

สภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติ (ICOM) ได้จำแนกชนิดของพิพิธภัณฑ์สถานออกเป็นสาขาต่างๆ ดังนี้ (นิคม มุสิกคามะ และคนอื่นๆ, 2521: 22 - 33)

1. พิพิธภัณฑ์สถานทางศิลปะ (Museum of Art)
2. พิพิธภัณฑ์สถานศิลปะร่วมสมัย (Gallery of Contemporary Arts)
3. พิพิธภัณฑ์สถานทางธรรมชาติวิทยา (Natural History Museum)
4. พิพิธภัณฑ์สถานทางวิทยาศาสตร์และเครื่องจักรกล (Museum of Science and Technology)
5. พิพิธภัณฑ์สถานทางมานุษยวิทยาและชาติพันธุ์วิทยา (Museum of Anthropology and Ethnology)
  - 5.1 พิพิธภัณฑ์สถานชาติพันธุ์วิทยา (Ethnological Museum)
  - 5.2 พิพิธภัณฑ์สถานศิลปะพื้นเมือง (Folk Arts Museum)
  - 5.3 พิพิธภัณฑ์สถานกลางแจ้ง (Open Air Museum)
6. พิพิธภัณฑ์สถานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี (Museum of History and Archaeology)
  - 6.1 พิพิธภัณฑ์สถานทางโบราณคดี (Museum of Archaeology)
  - 6.2 พิพิธภัณฑ์สถานทางประวัติศาสตร์ (Historical Museum)
  - 6.3 พิพิธภัณฑ์สถานประจำโบราณสถาน (Site Museum)
7. พิพิธภัณฑ์สถานประจำท้องถิ่น (Regional Museum)
8. พิพิธภัณฑ์สถานแบบพิเศษ (Specialized Museum)
9. พิพิธภัณฑ์สถานของมหาวิทยาลัยและสถาบันการศึกษา (University Museum)

Timothy Ambrose และ Crispin Paine (1993: 7) ได้จัดประเภทของพิพิธภัณฑ์สถานต่างๆ ดังนี้ การแบ่งตามสิ่งของจัดแสดง (Collections) ได้แก่

- พิพิธภัณฑ์สถานทั่วไป (General Museums)
- พิพิธภัณฑ์สถานโบราณคดี (Archaeology Museums)
- พิพิธภัณฑ์สถานศิลปะ (Art Museums)
- พิพิธภัณฑ์สถานประวัติศาสตร์ (History Museums)
- พิพิธภัณฑ์สถานชาติพันธุ์วิทยา (Ethnography Museums)
- พิพิธภัณฑ์สถานประวัติศาสตร์ธรรมชาติวิทยา (Natural history Museums)

- พิพิธภัณฑ์สถานธรณีวิทยา (Geology Museums)
- พิพิธภัณฑ์สถานวิทยาศาสตร์ (Science Museums)
- พิพิธภัณฑ์สถานทหาร (Military Museums)
- พิพิธภัณฑ์สถานอุตสาหกรรม (Industrial Museums)
- อื่นๆ

การแบ่งตามผู้ดูแลบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์สถาน

- พิพิธภัณฑ์สถานของรัฐ (Government Museums)
- พิพิธภัณฑ์สถานของเมือง (Municipal Museums)
- พิพิธภัณฑ์สถานของมหาวิทยาลัย (University Museums)
- พิพิธภัณฑ์สถานของกองทัพ (Army Museums)
- พิพิธภัณฑ์สถานส่วนบุคคล (Independent or Private Museums)
- พิพิธภัณฑ์สถานของบริษัทเอกชน (Commercial Company Museums)

การแบ่งตามพื้นที่

- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ (National Museums)
- พิพิธภัณฑ์สถานประจำภูมิภาค (Regional Museums)
- พิพิธภัณฑ์สถานท้องถิ่น (Local Museums)

การแบ่งตามประเภทของผู้ชม

- พิพิธภัณฑ์สถานเพื่อการเรียนรู้สำหรับนักเรียนนักศึกษา (Educational Museums)
- พิพิธภัณฑ์สถานเฉพาะทางสำหรับผู้เชี่ยวชาญ (Specialist Museums)
- พิพิธภัณฑ์สถานสำหรับบุคคลทั่วไป (General Public Museums)

การแบ่งตามลักษณะการจัดแสดง

- พิพิธภัณฑ์สถานที่จัดแสดงแบบประเพณีนิยม (Traditional Museums)
- พิพิธภัณฑ์สถานกลางแจ้ง (Open - Air Museums)
- พิพิธภัณฑ์สถานบ้านประวัติศาสตร์ (Historic House Museums)

จิรา จงกล (2532: 27 - 31) ได้แบ่งพิพิธภัณฑ์สถานที่มีอยู่ในปัจจุบัน หรือที่นิยมจัดตั้งกันอยู่ทั่วไป มีชนิดต่างๆ ได้แก่

1. พิพิธภัณฑ์สถานประเภททั่วไป หรือประเภทรวม (General Museum or Encyclopedia Museum) รวมวิชาการทุกแขนง แล้วขยายงานแบ่งเป็นแผนกต่างๆ ตามสาขาวิชา เช่น ศิลป โบราณคดี มานุษยวิทยา วิทยาศาสตร์ ธรรมชาติวิทยา เทคโนโลยี

2. พิพิธภัณฑ์สถานศิลปะ (Museum of Art) จัดแสดงศิลปวัตถุทุกประเภท คือ ประณีตศิลป์ ศิลปตกแต่ง หรือศิลปประยุกต์เข้าไว้ด้วยกัน

2.1 พิพิธภัณฑ์สถานศิลปะประยุกต์ (Applied Art) จัดแสดงวัตถุที่เป็นงานฝีมือ เครื่องใช้สอยต่างๆ

2.2 หอศิลป์ (Art Gallery) จัดแสดงงานจิตรกรรม และประติมากรรม

2.3 ศิลปสมัยใหม่ (Museum of Modern Art) จัดแสดงงานจิตรกรรม ประติมากรรม และงานฝีมือต่างๆ ของศิลปินร่วมสมัย

2.4 พิพิธภัณฑ์สถานศิลปะประเภทการแสดง (Performing Art) ได้แก่ การละคร ภาพยนตร์ นาฏศิลป์ การดนตรี

2.5 พิพิธภัณฑ์สถานศิลปะแรกเริ่ม (Primitive Art)

3. พิพิธภัณฑ์สถานวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี (Science and Technology) จัดแสดงวิวัฒนาการความก้าวหน้าของวัตถุที่มนุษย์คิดค้นและประดิษฐ์ขึ้น ได้แก่ ยานพาหนะ โทรคมนาคม เครื่องจักร เครื่องกล

4. พิพิธภัณฑ์สถานธรรมชาติวิทยา (Natural Science) จัดแสดงเรื่องราวของธรรมชาติเกี่ยวกับเรื่องของโลก ดิน หินแร่ มนุษย์ สัตว์ และพืช รวมทั้งสวนสัตว์ (Zoological garden) สวนพฤกษชาติ (Botanical garden) วนอุทยาน (National park) พิพิธภัณฑ์สัตว์น้ำ (Aquarium) ที่รวบรวมสัตว์บก (Vivarium) ด้วย

5. พิพิธภัณฑ์สถานประวัติศาสตร์ จัดแสดงหลักฐานทางประวัติศาสตร์ แสดงชีวิตความเป็นอยู่ หรือวัฒนธรรมและประเพณีพื้นเมือง

5.1 พิพิธภัณฑ์สถานประวัติศาสตร์ รวบรวมและจัดแสดงหลักฐานทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการเมือง การทหาร เศรษฐกิจ สังคม

5.2 บ้านประวัติศาสตร์ ได้แก่ อาคารซึ่งมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ จัดแสดงสภาพจริง

5.3 โบราณสถาน อนุสาวรีย์ และสถานที่สำคัญทางวัฒนธรรมซึ่งเปิดให้ประชาชนเข้าชม

5.4 พิพิธภัณฑ์สถานประวัติศาสตร์ โบราณคดี

6. พิพิธภัณฑ์สถานชาติพันธุ์วิทยา และประเพณีพื้นเมือง (Museum of Ethnology and Folklore) จัดแสดงเรื่องราวชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์และการจำแนกชาติพันธุ์ต่างๆ

6.1 พิพิธภัณฑ์สถานพื้นบ้าน (Folk Museum) รวบรวมเข้าของเครื่องใช้พื้นเมืองในท้องถิ่นต่างๆ และสมัยต่างๆ

6.2 พิพิธภัณฑ์สถานกลางแจ้ง (Open - air - museum)

2.1.3 พิพิธภัณฑ์สถานกลางแจ้ง

อริยา อรุณินท์ (2544: 30 - 35) ได้กล่าวถึงลักษณะต่างๆ ของ Theme Park อุทยานแนวคิด สวนสนุกหรือพิพิธภัณฑ์กลางแจ้ง ซึ่งมีทั้งสวนสนุก พิพิธภัณฑ์กลางแจ้งประเภทเมืองจำลอง สวนสัตว์ สวนสัตว์เปิด การจัดแสดงสัตว์น้ำ สวนพฤกษศาสตร์ สวนรุกขชาติ และอื่นๆ ซึ่งในกลุ่มของพิพิธภัณฑ์กลางแจ้งประเภทเมืองจำลอง ได้แก่ เมืองจำลองต่างๆ ซึ่งอาจจะเคยเป็นที่ตั้งเมืองเก่าที่ร้างหรือตายไปแล้วเดิม หรือการสร้างจำลองเมืองนั้นๆ ขึ้นมาใหม่เพื่อกิจกรรมเพื่อการท่องเที่ยว เช่น

Archeon Park ในประเทศเนเธอร์แลนด์ เป็นการจำลองเมืองและบรรยากาศตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์หลายร้อยล้านปีก่อนคริสตศักราช โดยใช้เทคนิคสมัยใหม่ประเภทหุ่นยนต์ จำลองบรรยากาศภายในอาคารที่เรียกว่า Time Machine พอเดินผ่าน Time Machine ออกมาจะพบกับยุคหิน ยุคโรมัน ยุคมืด ยุคเรเนซองส์ เป็นต้น ในส่วนนี้จะอยู่กลางแจ้ง บรรยากาศถูกสร้างขึ้นด้วยสถาปัตยกรรม ภูมิทัศน์ ต้นไม้ ทางเดิน และสิ่งประกอบอื่นๆ เช่น เครื่องไม้ เครื่องมือ เช่น ท่อส่งน้ำ เตาไฟ เรือขุด ที่แขวนคอประจานกลางแจ้ง ตลาด และที่สำคัญมนุษย์แท้ๆ ถูกนำมาสร้างบรรยากาศให้ดูสมจริงขึ้น เป็นผู้ให้ข้อมูลแก่เด็กๆ และผู้สนใจสงสัยได้สอบถาม หรือทดลองร่วมสมัยกับพวกเขา ในแง่ของร้านอาหารภายในก็เสิร์ฟอาหารตามยุค หรือ Theme ย่อยนั้นๆ เช่นเดียวกับส่วนบริการอื่นๆ

ในประเทศสหรัฐอเมริกาที่มีอยู่หลายแห่ง เช่น

เมือง Ghost Town ที่เป็นเมืองควาบอยตะวันตก ยุคควาบอยล่าอินเดียนแดง

Central City เมืองเหมืองทองเก่าที่เปิดโอกาสให้คนยุคใหม่เรียนรู้ สนุกสนาน และผจญภัยกับบรรยากาศ และเทคนิคการร่อนทองแบบเก่า และบรรยากาศอื่นๆ เช่น คุกโบราณ ร้านถ่ายรูปโบราณ ร้านขายขนมลูกกวาดแบบโบราณ

Underground Seattle อยู่ใต้ดินบริเวณที่เป็นที่ตั้งของเมือง Seattle เดิมก่อนการเกิดน้ำท่วมและไฟไหม้ใหญ่ และมีการปรับปรุงก่อสร้างเมือง Seattle ปัจจุบันเหนือเมือง Seattle เดิม

Universal Studio, MGM Studio เป็นเมืองจำลองเพื่อใช้เป็นฉากภาพยนตร์ แต่ขณะเดียวกันก็มีรายได้จากการเป็นแหล่งท่องเที่ยว มีการจัดแสดงให้เห็นเทคนิคการสร้าง และถ่ายทำภาพยนตร์

2.2 แนวคิดเรื่อง Townscape (ภูมิทัศน์เมือง)

กอร์ดอน คัลเลน ให้ความหมาย Townscape ว่า ศิลปะการสร้างเมืองที่เกี่ยวกับสายสัมพันธ์ทางสายตาระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมในเมือง และได้สรุปสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับการจัดภูมิทัศน์เมืองไว้ได้แก่ สิ่งแปลกปลอม อุปกรณ์บนถนน ป้ายสัญญาณ สี ผิวสัมผัส ภูมิทัศน์ สวน พื้นผิวถนน กำแพง รั้ว จราจร และหมู่บ้าน (คำธร กฤษชล, 2545: 217 - 218)

อรศิริ ปาณินท์ (2528: 56 - 62) ได้ยกตัวอย่างกรณีศึกษาการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและสภาพแวดล้อมของเมืองต่างๆ ในประเทศเยอรมนี และสิงคโปร์ ดังนี้

เมืองไฮเดิลเบิร์ก (Heidelberg) เป็นเมืองเก่าแก่ของเยอรมนี เป็นเมืองสมัยกลางตั้งอยู่เชิงเขาริมแม่น้ำ บ้านสมัยกลางเหล่านี้มีลักษณะเรียบง่าย มีผนังเรียบ มีการเจาะผนังต้นให้เป็นช่องไม่ทะลุเพื่อเป็นกรอบประตูหน้าต่าง มีหลังคาจั่วแบบต่างๆ ลักษณะดังกล่าวหากพิจารณาเฉพาะอาคารจะไม่ปรากฏลักษณะทางศิลปะสถาปัตยกรรมที่น่าสนใจเฉพาะตัว แต่ลักษณะการรวมกลุ่มของอาคารบรรยากาศของหมู่บ้านแสดงความสัมพันธ์ต่อเนื่อง ซึ่งทำให้หลับตาเห็นภาพความเติบโตที่ไม่หยุดนิ่ง และแสดงลักษณะสัดส่วนของการอยู่อาศัยของคนตามวัฒนธรรมดั้งเดิม ดังนั้น วิญญาณของหมู่บ้านจึงเน้นสภาพแวดล้อม (Townscape) มิใช่ตัวอาคารใดอาคารหนึ่งเท่านั้น

2.2.1 กรณีศึกษา

เมืองมวนิค เป็นการอนุรักษ์อาคารพักอาศัย และร้านค้าขายในเมือง ลักษณะอาคารพักอาศัยเป็นแบบทาวน์เฮาส์ ที่มีลักษณะเฉพาะของศิลปะสถาปัตยกรรมแบบอาร์ต นูโว (Art Nouveau) ซึ่งตั้งอยู่บริเวณรอบนอกของศูนย์กลางเมือง ส่วนชุมชนพักอาศัยรอบๆ เมืองมวนิคมีหลายกลุ่ม แต่ละกลุ่มก็มีลักษณะเฉพาะของตนเอง ซึ่งสามารถเป็นตัวอย่างที่จะศึกษาได้ถึงเรื่องราวของสถาปัตยกรรม การเปลี่ยนแปลงและวิวัฒนาการของรูปแบบสถาปัตยกรรม และกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการก่อสร้าง

เมืองฮัมบูร์ก มีชนบทชายทะเลเก่าแก่ตั้งอยู่ เป็นหมู่บ้านชาวประมง มีอาคารพักอาศัยประมาณ 110 หลังคาเรือน เรียงรายยาวประมาณ 1 กิโลเมตร ซึ่งเริ่มมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 เมื่อเริ่มคริสต์ศตวรรษที่ 18 เริ่มมีการทำอุตสาหกรรมกาว และน้ำมันปลา รวมทั้งเริ่มมีการสร้างท่าเทียบเรือ ต่อมาเมื่อกิจกรรมต่างๆ ชบเซาลง ย่านนี้จึงกลายเป็นย่านพักอาศัยในคริสต์ศตวรรษที่ 19

ถึงแม้ลักษณะการใช้สอยจะเปลี่ยนแปลงไปแล้วก็ตาม แต่ลักษณะสถาปัตยกรรมซึ่งยังคงทนและตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน ยังมีลักษณะเฉพาะของกลุ่มเดิม คือเป็นอาคารพักอาศัยเป็นแถวยาวชั้นเดียวและสองชั้น มีลักษณะเป็นตึกครึ่งไม้ มีระเบียงหน้าบ้านและมีเสาหลักหล่อกันแนวถนน และในกลุ่มอาคารเหล่านี้มีอาคาร 21 หลัง ซึ่งมีอายุตั้งแต่ปี ค.ศ. 1800 และเป็นอาคารที่ขึ้นทะเบียนอนุรักษ์

ย่านถนนอีเมอร์ลด์ ฮิลล์ (Emerald Hill) ในประเทศสิงคโปร์ เป็นกลุ่มอาคารซึ่งเป็นย่านพักอาศัยเก่าแก่ของคนจีนดั้งเดิมในสิงคโปร์ ซึ่งมีลักษณะสถาปัตยกรรมแบบไชนีส บาโรค (Chinese Baroque) ลักษณะอาคารต่อเนื่องเป็นแนวโค้งตามความโค้งของถนน ซึ่งเริ่มก่อสร้างใน ค.ศ. 1901 และมีอาคารพักอาศัยประเภททาวน์เฮ้าส์ประมาณ 30 หลัง ซึ่งสร้างใน ค.ศ. 1901 - 1925 ลักษณะอาคารเป็นตึกแถว ซึ่งมีความต่อเนื่องกัน มีระเบียงหน้าอาคาร มีความสูงของชั้นต่างๆ เท่าๆ กัน และมีส่วนประกอบของส่วนประณีตสถาปัตยกรรมที่งดงามด้วยลักษณะช่างฝีมือที่ประณีต

ม.ล.สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ (2542: 80 – 88) ได้กล่าวถึงโครงการอนุรักษ์อาคารเก่าย่านตลาดจีนเมืองลำปาง ที่เริ่มจากการบูรณะอาคารเฮออินปีให้เป็นที่ตั้งของพิพิธภัณฑสถานตลาดจีน เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการรักษาหลักฐานของอดีต เพราะมีรูปแบบลักษณะอาคารที่สวยงามส่งเสริมภูมิทัศน์ของเมือง รวมทั้งในย่านตลาดจีนบริเวณถนนตลาดเก่า ยังมีหลักฐานร่องรอยทางประวัติศาสตร์ในยุคที่ลำปางเป็นศูนย์กลางการทำไม้สักของภาคเหนือระหว่าง พ.ศ. 2420 – 2460 และโครงการนี้มีการจัดเส้นทางเดินชมภูมิทัศน์และอาคารเก่าแก่ในบริเวณดังกล่าวด้วย โดยมีอาคารที่ได้รับการอนุรักษ์และสมควรแก่การศึกษาอยู่ 10 หลังด้วยกัน ได้แก่

1. พิพิธภัณฑสถานตลาดจีน จุดตั้งต้นเส้นทางเดินชม
2. บ้านสิงคะ ที่อยู่ติดกัน
3. บ้านคมตัน
4. อาคารเขียนซีที่สี่
5. บ้านแม่แดง
6. อาคารหม่องห่งยี่
7. อาคารกาญจนวงศ์
8. บ้านบริบูรณ์
9. ตึกแดง
10. บ้านสินานนท์

ตัวอย่างของอาคารเก่าบางหลังในโครงการอนุรักษ์อาคารเก่าย่านตลาดจีนเมืองลำปาง

พิพิธภัณฑสถานตลาดจีน การบูรณะอาคารเฮออินปีเพื่อเป็นที่ตั้งของพิพิธภัณฑสถานตลาดจีนเป็นตัวอย่างของการนำอาคารเก่าที่หมดสภาพกลับมาใช้สอยใหม่ได้อย่างดียิ่ง เพราะยังสามารถรักษาสภาพด้านหน้าของอาคารไว้ได้ ขณะเดียวกันก็มีส่วนต่อเติมด้านหลังที่ออกแบบให้กลมกลืนโดยไม่ทำลายคุณค่าของตัวอาคารเดิม แต่ก็มีความสะดวกสบายสำหรับวิถีชีวิตของคนในปัจจุบัน ภายในตัวอาคารใช้จัดแสดงเครื่องใช้ไม้สอยในชีวิตประจำวันของ “ชาวเมือง” ย่านตลาดจีนในยุค

นั้น เช่น จักรเย็บผ้า ชุดอาหารที่ประกอบด้วยปิ่นโตเคลือบสี เครื่องครัวต่างๆ เฟอร์นิเจอร์ ตลอดจนมีการสะสมป้ายชื่อร้านแบบต่างๆ ไว้จำนวนหนึ่ง ส่วนอีกห้องหนึ่งจัดแสดงบอร์ดนิทรรศการย่านตลาดเก่า

บ้านสินานนท์ ความสำคัญของบ้านหลังนี้คือ เป็นอาคารที่สร้างด้วยเทคนิคคอนกรีตเสริมเหล็ก หลังแรกของลำปาง บ่งบอกว่าบ้านหลังนี้ได้สร้างขึ้นในยุคที่ทางรถไฟมาถึงลำปางแล้ว เนื่องจากในสมัยนั้นการที่จะนำวัสดุก่อสร้างต่างๆ โดยเฉพาะเหล็กเส้นและซีเมนต์มาก่อสร้างอาคารบ้านเรือนในลำปาง ต้องนำมาจากกรุงเทพฯ โดยทางรถไฟนั่นเอง นับได้ว่าบ้านสินานนท์เป็นข้อมูลทางประวัติศาสตร์สังคม และประวัติศาสตร์เศรษฐกิจที่สำคัญ

น. ณ ปากน้ำ (2544: 8 - 175) ได้เขียนถึงสถานที่ต่างๆ ในกรุงเทพมหานครในลักษณะของการนำชมสถานที่เหล่านั้นด้วยการเดินเท้าเพื่อสัมผัสบรรยากาศของบ้านเมือง โดยมีจุดเริ่มต้นที่สนามหลวงได้ไปตามเส้นทางต่างๆ ที่อยู่โดยรอบ บอกเล่าประวัติความเป็นมาและสิ่งที่น่าสนใจของสถานที่ต่างๆ ทั้งพระบรมมหาราชวัง วัดวาอารามต่างๆ ตามที่มีบันทึกไว้ในประวัติศาสตร์ และสภาพบ้านเมืองและสภาพสังคมของกรุงเทพมหานครตามแหล่งความเจริญ ย่านธุรกิจการค้า สถานบันเทิง เช่น โรงภาพยนตร์ ร้านอาหาร ร้านหนังสือ ตลาด ในย่านต่างๆ ในแต่ละสมัยจากความทรงจำ โดยแบ่งได้เป็น 2 ช่วงใหญ่ๆ คือ สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 และเมื่อ 30 - 40 ปีที่แล้ว พร้อมทั้งมีเกร็ดเล็กๆ น้อยๆ จากประสบการณ์ทำให้เห็นภาพของกรุงเทพมหานครในอดีตได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

กิตติพร ใจบุญ และคนอื่นๆ (2544: 1 - 77) ได้ทำโครงการวิจัยเพื่อการพัฒนาแหล่งวัฒนธรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งรายได้ของประชาชน : กรณีศึกษาย่านกุฎีจีนและพื้นที่ใกล้เคียง ซึ่งได้สรุปความสำคัญของย่านกุฎีจีนและพื้นที่ใกล้เคียงได้ว่ามีปัจจัยต่างๆ ที่เอื้อให้ย่านกุฎีจีนเป็นแหล่งที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และเป็นที่ยอมรับของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม ดังนี้

1. มีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นแหล่งหรือถิ่นที่อยู่อาศัยของกลุ่มคนที่มีความหลากหลายมาตั้งแต่เริ่มมีการก่อตั้งชุมชนในช่วงก่อนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ กลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในชุมชนย่านกุฎีจีนนี้ มีทั้งคนไทย คนจีน แขก และชาวตะวันตก กุฎีจีนจึงเป็นแหล่งที่รวมของความเชื่ออันหลากหลาย ทั้งศาสนาพุทธ ศาสนาอิสลาม ศาสนาคริสต์ ที่ปรากฏเป็นแหล่งมรดกทางศาสนาวัฒนธรรมจำนวนมาก ทั้งวัด ศาลเจ้า มัสยิด และโบสถ์คริสต์

2. เป็นถิ่นฐานบ้านขุนนางเก่าของตระกูลขุนนาง บริเวณนิเวศสถานเดิมของตระกูลขุนนางตั้งอยู่บริเวณที่เรียกกันว่า "บ้านสมเด็จ" ซึ่งมีอาณาเขตตั้งแต่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณกุฎีจีนไปจนถึงที่ตั้งของสถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา เหตุที่ได้ชื่อว่า "บ้านสมเด็จ" เพราะเป็นที่ตั้งบ้าน

เรือนของสมเด็จพระเจ้าพระยาในตระกูลขุนนาคที่มีบทบาทสำคัญเป็นอย่างมากในด้านการเมืองการปกครองประเทศในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ (ปลายสมัยรัชกาลที่ 2 จนถึงต้นรัชกาลที่ 5) ถึง 3 ท่าน คือ สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ) สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ (ทัต) และสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง)

แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่ยังคงสะท้อนให้เห็นถึงความเคยเป็นถิ่นฐานของตระกูลขุนนางขุนนาค คือ วัดประยูรวงศาวาส และวัดบุปผาราม ซึ่งวัดทั้งสองแห่งนี้ขุนนางตระกูลขุนนากล้วนสร้างและปฏิบัติตั้งรกรากขึ้น

3. เป็นชุมชนคนตรีไทยวงปีพาทย์พาทย์โกสลด

โครงการวิจัยนี้ได้ศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาและสืบค้นแหล่งวัฒนธรรมประเภทต่างๆ ที่อยู่ในชุมชนย่านกุฎีจีนและพื้นที่ใกล้เคียง ได้แก่ วัดกัลยาณมิตร วัดประยูรวงศาวาส วัดบุปผาราม วัดช่างดาครู้ส ศาลเจ้าเกียนอันเกง มัสยิดบางหลวง (กุฎีขาว) ดึกไทยประยุกต์หน้าวัดประยูร บ้านเครื่องวงปีพาทย์พาทย์โกสลด และขนมฝรั่งกุฎีจีน และศึกษาศักยภาพของแหล่งวัฒนธรรมจนได้แหล่งวัฒนธรรมต้นแบบ เพื่อกำหนดรูปแบบการพัฒนาได้ 5 แห่ง คือ โบสถ์วัดช่างดาครู้ส และขนมฝรั่งกุฎีจีน วัดกัลยาณมิตร มัสยิดบางหลวง (กุฎีขาว) ศาลเจ้าเกียนอันเกง และบ้านเครื่องวงปีพาทย์พาทย์โกสลด

ส่วนแนวทางการพัฒนาแหล่งวัฒนธรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งรายได้ของประชาชนนั้น ผู้ที่ควรมีบทบาทในการพัฒนา ได้แก่ ชุมชน ควรมีบทบาทในด้านการวางแผนพัฒนา ความรับผิดชอบ การตรวจสอบ และรับผลประโยชน์จากการพัฒนาแหล่งวัฒนธรรม สถาบันการศึกษา มีบทบาทในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ และหลักสูตรท้องถิ่น โดยใช้ข้อมูลจากแหล่งวัฒนธรรม ส่วนหน่วยงานภาครัฐ ควรส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาโดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของการกระจายอำนาจ

2.3 แนวคิดเรื่อง Landmark

Kevin Lynch (กำธร กุลชล, 2519: 38 - 39) ได้อธิบายถึงคุณลักษณะของ Landmark ซึ่งเป็น 1 ใน 5 องค์ประกอบหลักของการสร้าง Image ของเมืองไว้ว่า

Landmark คือ สิ่งที่สะดุดตามากที่สุดของเมือง บางแห่งมองเห็นได้แต่ไกล เช่น ดึก Empire State หรือเสาอากาศสถานีวิทยุ บางแห่งก็เล็กและมองเห็นได้เฉพาะในระยะใกล้ เช่น นาฬิกาหัวถนน น้ำพุ หรือรูปปั้นในสวนสาธารณะ Landmark ช่วยให้คนไม่หลงทางและบ่งลักษณะประจำย่านขึ้น และ Landmark ที่ดีก็ควรเด่นชัดไม่ข่มสิ่งแวดล้อมรอบๆ ตัวด้วย

2.4 แนวคิดเรื่อง ภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape)

ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ตามคำนิยามของอนุสัญญามรดกโลก หมายถึง การเชื่อมงานสร้างสรรค์ของธรรมชาติเข้ากับมนุษย์ เพื่อแสดงให้เห็นวิวัฒนาการของสังคมมนุษย์และการตั้งถิ่นฐานในช่วงเวลาต่างๆ ภายใต้อิทธิพลทางกายภาพของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสืบต่อพลังทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสังคม ทั้งภายในและภายนอก (สุกัญญา สุฉายา, 2546: 78)

The Cultural Landscape Foundation (www.tclf.org/whatis.htm) ได้อธิบายความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรมว่า เป็นพื้นที่ภูมิศาสตร์ที่รวมเอาแหล่งทรัพยากรทางวัฒนธรรมและแหล่งทรัพยากรทางธรรมชาติเข้าไว้ด้วยกัน ซึ่งเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ กิจกรรม และบุคคล ในบางครั้งภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นผลจากการกระทำของบุคคล หรือกลุ่มบุคคลต่อพื้นที่นั้นๆ นอกจากนี้ยังหมายถึงผลจากความคิดของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่สร้างสรรค์ขึ้นในเวลานั้น ภูมิทัศน์วัฒนธรรมสามารถนับรวมเอาตั้งแต่ขนาดพื้นที่ที่นับพันไร่ในชนบทไปจนถึงเนื้อที่ขนาดเล็กเท่าสนามหญ้าหน้าบ้านเพียงไม่กี่ตารางเมตร และรวมถึงอสังหาริมทรัพย์ขนาดใหญ่ ฟาร์มเกษตรกรรม สวนสาธารณะ และสวนหย่อม วิทยาเขตของมหาวิทยาลัยต่างๆ สุสาน ทางหลวงแผ่นดิน และนิคมอุตสาหกรรม

2.5 กรอบระยะเวลาของกรุงเทพมหานคร

แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย (2540: 142 - 151) ได้เสนอแนวคิดการจัดการเกาะรัตนโกสินทร์ให้เป็นเมืองประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต เสนอความเป็นไปได้ต่อการปรับปรุงเกาะรัตนโกสินทร์ให้มีความหมายต่อการศึกษาและการพัฒนาบ้านเมืองในปัจจุบัน ที่ผู้คนสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างปกติ ในขณะที่เดียวกันก็รู้คุณค่าของมรดกวัฒนธรรมที่มีอยู่มากมายทั้งวัด วัง ป้อม อนุสาวรีย์ อาคารที่ทำการรุ่นแรกๆ ถนน สะพาน คลอง ฯลฯ เพราะสิ่งเหล่านี้สามารถบอกเล่าประวัติศาสตร์ และพัฒนาการของกรุงเทพฯ ได้อย่างครบถ้วน ทั้งด้านการสงคราม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง ศาสนา การศึกษา ฯลฯ โดยแบ่งเป็นหัวข้อได้ดังนี้

ยุคก่อสร้างเมือง และสืบทอดความคิดจากกรุงเก่า (รัชกาลที่ 1 – 2) เป็นช่วงของการสร้างเมือง ณ สถานที่แห่งใหม่ แต่ยังคงวัฒนธรรมที่มีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาไว้ ทั้งวัฒนธรรมหลวงและวัฒนธรรมราษฎร์ เริ่มตั้งแต่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชรวบรวมผู้คนหลังเสียกรุงครั้งที่ 2 พ.ศ. 2310 แล้วโปรดให้ตั้งเมืองหลวงทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณใกล้ป้อมวิชัยประสิทธิ์ ซึ่งสร้างไว้แต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาแล้ว เมื่อกรุงธนบุรีเกิดวิกฤต พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ โปรดให้ย้ายเมืองหลวงข้ามฟากเจ้าพระยามาทางฝั่งตะวันออก โปรดให้สร้างพระราชมณเฑียรและวัดพระศรีรัตนศาสดารามตามแบบอย่างการสร้างวัดพระศรีสรรเพชญ์ในบริเวณวัง

หลวงสมัยกรุงศรีอยุธยา การสร้างวังหน้า วังหลัง และวังเจ้านายรายล้อมพระนคร การขุดคูคลอง การสร้างป้อมรายไปตลอดแนวพระนคร

ด้านศาสนา มีการบูรณะวัดวาอารามต่างๆ เช่น วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) วัดมหาธาตุ โปรดให้สร้างเทวสถาน โบสถ์พราหมณ์ และศาลหลักเมืองเพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ

ด้านความบันเทิง โปรดให้ขุดคลองมหานาค ซึ่งทรงเอาชื่อมาแต่ครั้งกรุงเก่า เพื่อให้เป็นที่ชุมนุมเล่นสัควาในหน้าน้ำหลากเหมือนในอดีต

ส่วนการตั้งชุมชนบ้านบุ (ชั้นลงหิน) บ้านบาตร บ้านช่างหล่อ บ้านดอกไม้ไฟ ซึ่งผลิตงานในลักษณะอุตสาหกรรมครัวเรือน ก็สืบทอดจากกรุงศรีอยุธยามาตั้งถิ่นฐานในกรุงเทพฯ ด้วยเช่นกัน

ยุคปฏิรูปบ้านเมือง (รัชกาลที่ 4 – 6) สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสนพระทัยวิทยาการตะวันตกอย่างยิ่ง กรุงเทพฯ ในยุคนั้นจึงเริ่มรับวัฒนธรรมตะวันตก เช่น การตัดถนนอย่างทันสมัย คือ ถนนเจริญกรุง บำรุงเมือง เพื่องนคร ก่อให้เกิดกิจกรรมถาวรขึ้นริมถนน โดยรับแบบอย่างจากตึกแถวในสิงคโปร์

ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงครองราชย์นานถึง 42 ปี จึงทรงพัฒนาบ้านเมืองได้อย่างต่อเนื่อง และยังทรงวางรากฐานความเจริญด้านต่างๆ มีการเปลี่ยนระบบบริหารราชการแผ่นดิน ปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมหลายๆ ด้านให้ไปทางสากลมากขึ้น จัดตั้งระบบสาธารณูปโภค เกิดโรงเรียนและสถานศึกษาเพื่อเป็นการสร้างคนให้มีแนวคิดไปทางตะวันตก จนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเปลี่ยนแนวคิดจากความนิยมในการสร้างวัดประจำรัชกาลมาเป็นการสร้างสถานศึกษาแทน ที่สำคัญคือ โรงเรียนฝึกหัดข้าราชการพลเรือนซึ่งพัฒนาเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในเวลาต่อมา

ยุคเปลี่ยนแปลงบ้านเมือง และการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (รัชกาลที่ 7 – 9) ช่วงสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยต้องเผชิญกับภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 สถาบันศาสนาและพระมหากษัตริย์เริ่มลดบทบาทลง ในขณะที่รัฐบาล หน่วยราชการ เข้ามาทำหน้าที่แทน และเพื่อให้ราษฎรตระหนักถึงความสำคัญของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย รัฐบาลจึงได้สร้างอนุสาวรีย์ที่ถนนราชดำเนินกลาง นับเป็นงานศิลปกรรมรุ่นแรกๆ ที่เกิดขึ้นโดยมิได้อ้างอิงความเชื่อทางศาสนาเลยเช่นที่เคยปรากฏในสังคมไทยสมัยอดีต เกิดสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษา เช่น มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง มหาวิทยาลัยศิลปากร

ในยุคปัจจุบัน สิ่งก่อสร้างและถาวรวัตถุต่างๆ ที่เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยสร้างกรุงเทพฯ เริ่มเสื่อมสลายสูญหายไป โดยเฉพาะป้อม กำแพงเมือง เหลือเพียงป้อมพระสุเมรุ และป้อมมหากาฬ ส่วนทางฝั่งธนบุรีเหลือเพียงป้อมวิชัยประสิทธิ์ แต่เกิดกิจกรรมอาคารสมัยใหม่ และถนนหนทาง ทั้งทางราบ และทาง

ลอยฟ้าเกิดขึ้นมากมาย สะท้อนถึงความเติบโตของบ้านเมือง แต่เป็นการเติบโตอย่างค่อนข้างจะไร้ทิศทาง คือ ขาดการวางแผนหรือวางผังที่ดี ทำให้เกิดปัญหาภัยชุมชนต่างๆ และเป็นการทำลายประวัติศาสตร์บ้านเมือง ทำลายจิตสำนึกของการก่อสร้างตัวที่บรรพชนร่วมกันฟันฝ่ามาอย่างยากลำบาก เพียงเพื่อจะให้บ้านเมืองทันสมัยและเติบโตทางเศรษฐกิจเท่านั้น

การสร้างเกาะรัตนโกสินทร์ให้เป็นเมืองประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต ผู้คนยังสามารถดำเนินชีวิตบางส่วนไปได้ตามปกติ เพียงแต่ต้องตระหนักถึงสิ่งที่บรรพชนสร้างสมมา ด้วยการไม่ทำลายมรดกวัฒนธรรมเหล่านี้ เช่น อาจจำกัดจำนวนรถยนต์หรือสิ่งที่จะทำให้เกิดมลพิษต่อสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรม โดยที่ภาครัฐ เอกชน และประชาชนทุกคนต้องร่วมมือกันในฐานะเจ้าของวัฒนธรรมและจัดกิจกรรมต่างๆ ในบางวาระสำหรับสังคมคนเมืองกรุง เช่น พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร อาจจัดกิจกรรมต่างๆ ที่สะท้อนให้เห็นถึงการส่งสมภูมิปัญญาของบรรพชน

สุวรรณค์ ตั้งตรงสิทธิกุล (2545: 7 - 143) ได้เสนอแนวความคิดในการออกแบบและจัดแสดงพิพิธภัณฑกรุงเทพฯ โดยเนื้อหาหลักของพิพิธภัณฑกรุงเทพฯ นี้ ศึกษาจากประวัตินิยมหลังของเมืองบางกอก (กรุงเทพฯ) ในอดีตสู่ปัจจุบัน เพื่อให้เห็นภาพรวมและพัฒนาการความเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของเมืองที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและมีปัญหาซับซ้อนมากขึ้นจนแทบไม่เห็นสภาพเดิมของเมืองและชุมชนบริเวณนี้ได้เลย โดยแบ่งช่วงสมัยของกรุงเทพฯ เป็น 5 ช่วงตามการเปลี่ยนแปลงสถานภาพและกายภาพของเมือง คือ

1. สมัยก่อนการเป็นราชธานี พุทธศตวรรษที่ 12 – พ.ศ. 2310
2. สมัยเป็นราชธานีศูนย์กลางอาณาจักร พ.ศ. 2310 – 2394 (กรุงธนบุรี – กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3)
3. สมัยการปรับตัวเพื่อเข้าสู่สมัยใหม่ พ.ศ. 2394 – 2468 (รัชกาลที่ 4 – รัชกาลที่ 6)
4. สมัยใหม่ พ.ศ. 2468 – 2525 (รัชกาลที่ 7 – รัชกาลที่ 9)
5. สมัยปัจจุบัน และแนวโน้มในอนาคต พ.ศ. 2525.....

ได้มีการวิเคราะห์เนื้อหาในด้านการเมือง การปกครอง ความมั่นคง สังคม วัฒนธรรม ประเพณี คติความเชื่อ ศาสนา การศึกษา ศิลปวิทยาการ เศรษฐกิจ การค้าขาย กายภาพ และลักษณะที่ตั้ง เพื่อนำไปสู่ขั้นตอนของการออกแบบนิทรรศการถาวรเพื่อการจัดแสดง รวมถึงการเลือกทำเลที่ตั้งของโครงการเพื่อความเหมาะสมในการออกแบบอาคารจัดแสดงนิทรรศการถาวรให้เชื่อมโยงเข้ากับเนื้อหาภายในและสภาพแวดล้อมโดยรวม จึงได้เสนอให้ใช้พื้นที่ในบริเวณกรมอุทการเรือ กองทัพเรือ เป็นสถานที่ตั้งของโครงการเพื่อก่อสร้างพิพิธภัณฑกรุงเทพฯ

บุหลง ศรีกนก และธรรณฤทธิ์ ธนโกเศศ (2539: 14 - 21) ได้ศึกษาวิวัฒนาการทางกายภาพของ กรุงเทพมหานคร และแบ่งเมืองกรุงเทพมหานครออกเป็น 2 สมัย คือ

1. สมัยก่อนกรุงรัตนโกสินทร์ กรุงเทพฯ เป็นเพียงชุมชนเล็กๆ ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี มีชื่อเดิมในสมัยนั้นว่า บางกอก ต่อมาในสมัยพระไชยราชาธิราช ได้มีการขุดคลองลัดเชื่อมแม่น้ำเจ้าพระยาระหว่างปากคลองบางกอกน้อยกับปากคลองบางกอกใหญ่ เป็นเมืองหน้าด่านของกรุงศรีอยุธยา จนถึงสมัยกรุงธนบุรี พระเจ้าตากสินมหาราชก็ได้สถาปนาขึ้นเป็นราชธานี

2. สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่ พ.ศ. 2325 จนถึงปัจจุบัน สามารถแบ่งระยะการพัฒนาทางกายภาพตามลักษณะที่ปรากฏได้ดังนี้

2.1 ระยะเวลาสร้างกรุง (รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3) พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดเกล้าให้ย้ายราชธานีมาตั้งริมฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ในช่วงนี้จึงเป็นช่วงของการก่อสร้างพระนครแห่งใหม่ มีการสร้างพระบรมมหาราชวัง ขุดคลองคูเมือง สร้างประตูเมือง ป้อม

2.2 ระยะเวลารับอิทธิพลตะวันตก (รัชกาลที่ 4 ถึงรัชกาลที่ 7) มีการเปลี่ยนแปลงระบบการสัญจรจากทางน้ำมาเป็นทางบก มีการตัดถนนผ่านย่านการค้าและสถานกงสุลของชาวต่างชาติที่เข้ามาติดต่อกับประเทศไทยในช่วงเวลานั้น ถนนที่สำคัญ ได้แก่ ถนนเจริญกรุง ถนนบำรุงเมือง ถนนเฟื่องนคร ถนนสีลม และถนนตรง (ถนนพระรามที่ 4) และผลจากการตัดถนนนี้ได้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตเดิมๆ ของผู้คนที่เคยอาศัยอยู่กับน้ำให้มาตั้งถิ่นฐานบนบกแทน

2.3 ระยะเวลารับเทคโนโลยีสมัยใหม่ (รัชกาลที่ 8 ถึงรัชกาลปัจจุบัน) กรุงเทพฯ มีการขยายตัวอย่างมาก โดยแผ่ออกจากศูนย์กลางไปตามถนนสายหลัก คือ ทิศตะวันออกตามแนวถนนสุขุมวิท และถนนพระรามที่ 4 ด้านทิศเหนือตามถนนประชาธิปไตย ถนนพระรามที่ 5 ถนนพระรามที่ 6 และถนนพหลโยธิน ส่วนฝั่งธนบุรี ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มีการขยายตัวมากขึ้น เนื่องจากมีการพัฒนาสาธารณูปโภคต่างๆ เช่น สถานีรถไฟ โรงพยาบาล โรงเรียน และการสร้างสะพานเชื่อมกรุงเทพฯ ฝั่งตะวันออกและฝั่งธนบุรีให้ติดต่อถึงกันได้สะดวก มีการตัดถนนเพิ่มขึ้นอีกหลายสาย เนื่องจากรถยนต์ได้กลายมาเป็นพาหนะหลักในการเดินทางและการขนส่ง มีการใช้เทคโนโลยีการก่อสร้างสมัยใหม่ วัสดุก่อสร้าง และอุปกรณ์อาคารใหม่ๆ ทำให้รูปแบบและลักษณะอาคารเปลี่ยนไปและทำให้วิถีชีวิตของชาวเมืองเปลี่ยนไปด้วย

สิทธิพงษ์ คิลกวมิช (อ้างถึงใน กิตติพร ใจบุญ และคนอื่นๆ, 2544: 8 - 9) ได้ศึกษาพัฒนาการของกรุงเทพมหานครว่า เป็นเมืองที่มีลักษณะเฉพาะตัว และผ่านการวิวัฒนาการมาแล้ว 4 ช่วงสมัย ดังนี้

1. **เมืองในระบบศักดินา (The Saktina City)** เป็นเมืองที่ปรากฏก่อนปีทศวรรษ 2390 มีพระมหากษัตริย์เป็นผู้ปกครองและกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินต่างๆ ของเมือง ลักษณะเมืองมีศูนย์กลาง คือ พระบรมมหาราชวังของพระมหากษัตริย์และบ้านเรือนของขุนนาง ตลอดจนมีกำแพงเมืองและป้อมปราการโอบล้อมป้องกันเมือง มีท่าเรือ และเรือสวนไรร่นาอยู่นอกกำแพงเมือง สภาพของเมืองหรือสภาพแวดล้อมทางกายภาพและสังคมของเมืองมีลักษณะดั้งเดิมตามธรรมชาติหรือกึ่งชนบท

2. **เมืองหลังระบบศักดินา (The Post - Saktina City)** เป็นเมืองในระหว่างปีทศวรรษ 2390 - 2470 แม้พระมหากษัตริย์จะเป็นผู้ปกครองเมือง แต่ผู้ที่มีบทบาทในการกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินได้กระจายสู่เหล่าขุนนางและชาวต่างชาติมากขึ้น พื้นที่หรือที่ว่างของเมืองมีการขยายออกไปนอกกำแพงเมือง เป็นการขยายตัวของถิ่นที่อยู่อาศัยของพวกขุนนาง รวมทั้งมีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินด้านนอกกำแพงเมือง โดยเฉพาะการเติบโตของเขตอุตสาหกรรมของชาวต่างชาติ

3. **เมืองภายใต้การจัดการของข้าราชการ (The Bureaucrat - managed City)** เป็นเมืองที่เกิดขึ้นระหว่างปี 2470 - 2490 มีขุนนางและข้าราชการกลุ่มใหม่เข้ามามีบทบาททางการเมืองและการจัดการเมืองแทนที่กลุ่มอำนาจทางพระราชสำนัก นอกจากนี้อิทธิพลของจักรวรรดินิยมของประเทศตะวันตกและทุนนิยมโลกได้อ่อนกำลังลง ส่งผลให้รัฐที่ควบคุมโดยกลุ่มอำนาจใหม่สามารถเพิ่มจำนวนอุตสาหกรรมในรัฐวิสาหกิจต่างๆ ภายในกรุงเทพมหานครและบริเวณชานเมืองมากขึ้น มีการหลั่งไหลแรงงานจากชนบทเข้าสู่กรุงเทพมหานครมากขึ้น และรัฐเองก็ขาดการเตรียมระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการรองรับผู้คนเหล่านี้ ทำให้เกิดสลัมทั่วไป

4. **เมืองภายใต้การจัดการของภาคเอกชน (The Privatised City)** เป็นเมืองที่เกิดขึ้นหลังปีทศวรรษ 2490 - 2520 ผู้ควบคุมรัฐใหม่ได้โยกระบบเศรษฐกิจของชาติเข้ากับระบบทุนนิยมโลกมากขึ้น ด้วยการส่งเสริมการลงทุนของนายทุนโดยตรงจากต่างประเทศ พร้อมทั้งสนับสนุนการลงทุนของนายทุนภายในประเทศ ทำให้ธุรกิจเอกชนเข้ามามีบทบาทอย่างมากในการจัดการเมืองควบคู่ไปกับกลุ่มข้าราชการ ขณะเดียวกันกรุงเทพมหานครได้ขยายตัวอย่างรวดเร็วทำให้มีการผนวกรับคนเข้ามาอยู่ในความรับผิดชอบของเทศบาลนครกรุงเทพมหานคร การใช้ประโยชน์ที่ดินของเมืองมีการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจน คือ ศูนย์กลางการเงินนานาชาติ อยู่ในเขตตอนในของเมือง หรือที่เรียกว่าเมืองชั้นใน อุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดใหญ่ได้ย้ายไปยังชานเมืองที่มีมูลค่าที่ดินต่ำและมีระบบโครงสร้างพื้นฐานรองรับอย่างเพียงพอ ส่วนอุตสาหกรรมขนาดเล็กในรูปของห้องแถวยัง

ปรากฏการจัดกระจายในเขตเมืองตอนในและชานเมือง เขตที่อยู่อาศัยในรูปสมัยใหม่ และโครงสร้างบ้านจัดสรรของรัฐและเอกชน ตลอดจนเขตพาณิชย์กรรมและศูนย์การค้าสมัยใหม่ได้เกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก

จากแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่กล่าวมาข้างต้นนั้น ผู้วิจัยได้ใช้เป็นแนวทางในการกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัยในครั้งนี้ว่า มุมมองจากสะพานพระพุทธยอดฟ้าสามารถมองเห็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองบางกอกในลักษณะของพิพิธภัณฑสถานกลางแจ้งได้ โดยมองผ่านอาคารสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และมีรูปแบบที่แปรเปลี่ยนไปตามสภาพสังคมและการพัฒนาของชาติบ้านเมืองตามกาลเวลา ได้แก่ ป้อมวิชัยประสิทธิ์ วัดอรุณราชวราราม วัดกัลยาณมิตร วัดช่างตาครู้ส สะพานพระพุทธยอดฟ้า สะพานพระปกเกล้า และอาคารบางกอก ริเวอร์พาร์ค คอนโดมิเนียม สิ่งก่อสร้างเหล่านี้ล้วนมีลักษณะทางศิลปกรรมที่โดดเด่น ถือเป็น Landmark ของชุมชนในย่านนี้ ซึ่งสร้างขึ้นในระยะเวลาต่างกันว่าสะท้อนให้เห็นถึงสภาพสังคมและวัฒนธรรมของเมืองบางกอกตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันได้

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองบางกอก : มุมมองจากสะพานพระพุทธยอดฟ้าสู่ชุมชน เป็น การวิจัยในเชิงคุณภาพ โดยใช้อาคารสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณ ปากคลองบางกอกใหญ่จนถึงบริเวณสะพานพระพุทธยอดฟ้า ได้แก่ ป้อมวิชัยประสิทธิ์ พระปรารักษ์ วัดอรุณราชวราราม พระวิหารหลวง วัดกัลยาณมิตร โบสถ์ วัดช่างตาครู้ส สะพานพระพุทธยอดฟ้า สะพานพระปกเกล้า และอาคารบางกอก ริเวอร์พาร์ค คอนโดมิเนียม เป็นเครื่องมือหลักในการศึกษา เนื่องจากอาคารสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมแต่ละแห่งมีประวัติศาสตร์ ความเป็นมา ความสำคัญ ลักษณะของรูปแบบทางศิลปะและความโดดเด่นแตกต่างกันไปตามหน้าที่การใช้งาน เช่น อาคารศาสนสถานที่แตกต่างกันไปตามความเชื่อทางศาสนา หรือ ความนิยมในรูปแบบศิลปะของแต่ละยุคสมัย เพราะอาคารสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมเหล่านี้เป็นหลักฐานอย่างหนึ่งที่อยู่คู่มากับชุมชนใน บริเวณนั้น และถือเป็นภูมิสัญลักษณ์ที่ดีของชุมชน เพื่อสื่อความหมายของพัฒนาการของชุมชนเมือง กรุงเทพมหานครในช่วงเวลาที่แตกต่างกันจากอดีตสู่ปัจจุบัน ซึ่งวิธีดำเนินการวิจัยที่ใช้ในการศึกษา นี้ มีขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

3.1 การศึกษาข้อมูลด้านเอกสาร

3.1.1 ศึกษาข้อมูลเอกสารด้านประวัติศาสตร์ความเป็นมา ความสำคัญ และรูปแบบศิลปะทางด้านสถาปัตยกรรมของอาคารสถานที่แต่ละแห่งและชุมชนที่อยู่ในบริเวณนั้นจากเอกสารต่างๆ ได้แก่ หนังสือ เอกสารประกอบการสัมมนา วารสาร งานวิจัย และบทความต่างๆ

3.1.2 ศึกษาข้อมูลเอกสารด้านประวัติศาสตร์ความเป็นมา ความสำคัญ และรูปแบบของสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาที่อยู่ในเขตกรุงเทพมหานครทั้ง 11 สะพาน ได้แก่ สะพานพระราม 7 สะพานพระราม 6 สะพานกรุงธน หรือ สะพานช้างอี สะพานพระราม 8 สะพานพระปิ่นเกล้า สะพานพระพุทธยอดฟ้า สะพานพระปกเกล้า สะพานสมเด็จพระเจ้าตากสิน หรือ สะพานสาทร สะพานพระราม 3 สะพานกรุงเทพ และสะพานพระราม 9 จากเอกสารต่างๆ ได้แก่ หนังสือ วารสาร แผ่นพับ และบทความต่างๆ

3.1.3 ศึกษาข้อมูลด้านภาพถ่าย ทั้งภาพถ่ายทางอากาศ จากกรมแผนที่ทหาร กองทัพบก และภาพถ่ายเก่าของอาคารสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมบางแห่งจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

3.2 การเลือกกลุ่มอาคารสถาปัตยกรรม

3.2.1 ศึกษากลุ่มอาคารสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมที่มีรูปแบบศิลปกรรมอันหลากหลายที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาตั้งแต่บริเวณปากคลองบางกอกใหญ่จนถึงบริเวณสะพานพระพุทธยอดฟ้า ได้แก่ ป้อมวิชัยประสิทธิ์ พระปรารักษ์ วัดอรุณราชวราราม พระวิหารหลวง วัดกัลยาณมิตร โบสถ์ วัดชางตาครูส์ สะพานพระพุทธยอดฟ้า สะพานพระปกเกล้า และอาคารบางกอก ริเวอร์พาร์ค คอนโดมิเนียม

3.2.2 เลือกอาคารสถาปัตยกรรมที่มีช่วงเวลาการก่อสร้างที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกับตำแหน่งที่ตั้งของอาคารสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมในกลุ่มเพื่อสืบถึงพัฒนาการของกรุงเทพมหานครในยุคสมัยต่างๆ จากอดีตถึงปัจจุบัน

3.3 การสำรวจภาคสนาม

3.3.1 การสำรวจตำแหน่งที่ตั้งของอาคารสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรม

3.3.2 การถ่ายภาพสภาพปัจจุบันของอาคารสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมแต่ละแห่ง

3.3.3 การเดินสำรวจสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาที่อยู่ในเขตกรุงเทพมหานครที่มีทางเท้าสามารถเดินขึ้นไปได้ 9 สะพาน ได้แก่ สะพานพระราม 7 สะพานพระราม 6 สะพานกรุงธน หรือ สะพานซังฮี้ สะพานพระราม 8 สะพานพระปิ่นเกล้า สะพานพระพุทธยอดฟ้า สะพานพระปกเกล้า สะพานสมเด็จพระเจ้าตากสิน หรือ สะพานสาทร และสะพานกรุงเทพ

3.3.4 การสำรวจเส้นทางในการเดินทางไปยังสถานที่แต่ละแห่งทั้งทางรถโดยสาร เรือโดยสาร และการเดินเท้าเพื่อหาเส้นทางที่เหมาะสมในการชมให้เป็นไปอย่างต่อเนื่องและสะดวก

3.3.5 การเดินสำรวจภายในชุมชนเพื่อทำแผนที่ชุมชน

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

3.4.1 วิเคราะห์ตำแหน่งที่ตั้งของสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาทั้ง 9 แห่ง จากการเดินสำรวจและมุมมองที่ได้เห็นเมื่อมองจากสะพานลงมายังบริเวณ โดยรอบประกอบด้วยข้อมูลด้านประวัติความเป็นมาและรูปแบบของสะพานจากเอกสาร เพื่อเลือกสะพานที่มีความเหมาะสมในการมองภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองบางกอก

3.4.2 นำข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์และรูปแบบศิลปกรรมของอาคารสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมที่ใช้ในการศึกษามาประกอบกับตำแหน่งที่ตั้งของอาคารสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมที่เป็นภูมิสัญลักษณ์ของแต่ละชุมชน เพื่อวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ที่ต่อเนื่องของชุมชนในการที่จะใช้อาคารสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมเหล่านี้เป็นสื่อให้ความรู้ในแง่ประวัติศาสตร์

ประวัติศาสตร์ศิลปะ และสภาพการเปลี่ยนแปลงของชุมชนเมืองบางกอกจากอดีตสู่ปัจจุบันและอนาคตในลักษณะของพิพิธภัณฑ์สถานกลางแจ้งได้

บทที่ 4

การวิเคราะห์ที่ตั้งในการกำหนดมุมมอง

การวิเคราะห์ที่ตั้งในการกำหนดมุมมองเป็นการนำเสนอที่ตั้งที่สามารถมองเห็น “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองบางกอก” ที่ครอบคลุมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยกำหนดให้ “สะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยา” เป็นตำแหน่งของมุมมองนั้น ก็เนื่องจากสะพานเป็นพื้นที่สาธารณะ ตำแหน่งของสะพานที่อยู่สูงกว่าระดับพื้นดิน และครอบคลุมพื้นที่ในบริเวณกว้างทำให้สามารถมองเห็นภูมิทัศน์ได้โดยรอบ ซึ่งได้กำหนดขั้นตอนในการวิเคราะห์ที่ตั้งในการกำหนดมุมมอง ประกอบด้วย การศึกษาข้อมูลสะพาน การวิเคราะห์เปรียบเทียบ และผลการวิเคราะห์ที่ตั้ง

4.1 การศึกษาข้อมูลสะพาน

จากการสำรวจสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาใน “เขตกรุงเทพมหานคร” มีจำนวนทั้งหมด 11 สะพาน โดยเรียงลำดับจากด้านทิศเหนือของแม่น้ำเจ้าพระยาลงสู่ทิศใต้ ได้แก่ สะพานพระราม 7 สะพานพระราม 6 สะพานกรุงธน สะพานพระราม 8 สะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า สะพานพระพุทธยอดฟ้า สะพานพระปกเกล้า สะพานสมเด็จพระเจ้าตากสิน สะพานกรุงเทพ สะพานพระราม 3 และ สะพานพระราม 9 โดยกำหนดกรอบในการศึกษา¹ ไว้ดังนี้ คือ ประวัติความเป็นมาของสะพาน ลักษณะของสะพาน ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพาน และความสะดวกปลอดภัยในการเข้าถึงสะพาน

4.1.1 สะพานพระราม 7

ประวัติความเป็นมา

สะพานพระราม 7 เริ่มก่อสร้างเมื่อวันที่ 18 มกราคม พ.ศ. 2533 และเปิดใช้เมื่อวันที่ 23 กันยายน พ.ศ. 2535 ซึ่งพิธีเปิดการจราจรบนสะพานพระราม 7 อย่างเป็นทางการนี้เป็นส่วนหนึ่งแห่งการเฉลิมฉลองพระชนมพรรษาครบ 5 รอบของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ

¹ การกำหนดกรอบในการศึกษา มีจุดมุ่งหมายเพื่อนำเสนอที่ตั้งที่สามารถมองเห็น “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองบางกอก” รายละเอียดใน 4.2

ลักษณะของสะพาน

สะพานพระราม 7 เป็นสะพานชนิดปิดตายช่วงต่อเนื่อง โครงสร้างส่วนบนเป็นคอนกรีตอัดแรง (ถาวร จารุกิตติชัย, 2541: 59)

ภาพที่ 5 ลักษณะของสะพานพระราม 7

ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพาน

- ด้านทิศเหนือ	ฝั่งตะวันตก	กลุ่มอาคารของการไฟฟ้าฝ่ายผลิต อ.บางกรวย จ.นนทบุรี
	ฝั่งตะวันออก	สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ
- ด้านทิศใต้	ฝั่งตะวันออก	อาคารสำนักงาน
	ทิศใต้	สะพานพระราม 6
	ฝั่งตะวันตก	สวนสาธารณะ

ภาพที่ 6 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานพระราม 7 ด้านทิศเหนือ

ภาพที่ 7 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานพระราม 7 ด้านทิศใต้, ฝั่งตะวันออก

ภาพที่ 8 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานพระราม 7 ด้านทิศใต้, ฝั่งตะวันตก

ความสะดวกปลอดภัย

- การเข้าถึงสะพาน สะดวก บริเวณใต้สะพานเป็นสวนสาธารณะสำหรับประชาชนได้มาพักผ่อนหย่อนใจ มีลานกว้างสำหรับใช้เป็นสถานที่เล่นกีฬา
- พื้นที่บนสะพาน แบ่งแยกทางเดินรถกับทางเดินเท้า
- กิจกรรม มีประชาชนมาใช้พื้นที่ทางเดินเท้าบนสะพานในการตกปลา

ภาพที่ 9 ทางเดินเท้าบนสะพานพระราม 7

4.1.2 สะพานพระราม 6

ประวัติความเป็นมา

สะพานพระราม 6 เป็นสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาสะพานแรกในประเทศไทย สร้างขึ้นในตอนปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. 2465 เพื่ออำนวยความสะดวกในการขนส่งโดยรถไฟระหว่างกรุงเทพฯ และหัวเมืองต่างๆ ทางภาคใต้ สร้างแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2468

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ัญเชิญพระปรมาภิไธยย่อคือ "ราม 6" ของสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชมาพระราชทานชื่อสะพานแห่งนี้ว่า "สะพานพระราม 6" กับโปรดเกล้าฯ ให้ประกอบพิธีเปิดสะพานให้ขบวนรถไฟเดินผ่านข้ามเป็นปฐมฤกษ์และเริ่มใช้สะพานรถไฟแห่งนี้เป็นต้นมาเมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2469 อันเป็นวันคล้ายวันพระราชสมภพของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อคราวเกิดสงครามโลกครั้งที่สอง สะพานถูกระเบิดทำลายเสียหายมากจนใช้การไม่ได้ การซ่อมสร้างสะพานขึ้นใหม่ทำในรัชกาลปัจจุบัน (ร. 9) เมื่อปี พ.ศ. 2493 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินมาทรงเป็นประธานในการประกอบพิธีเปิดสะพานในวันที่ 12 ธันวาคม พ.ศ. 2496 (นิภา นิมประดิษฐ์, 2523: 53 - 64)

ลักษณะของสะพาน

สะพานนี้สร้างขึ้นตามแบบ Cantilever ประกอบด้วยสะพานเหล็ก 5 ช่วง ส่วนหนึ่งเป็นทางหลวงให้รถยนต์ทุกชนิดผ่านได้ อีกส่วนหนึ่งเป็นทางรถไฟ และบาทวิถีสองข้างสะพาน

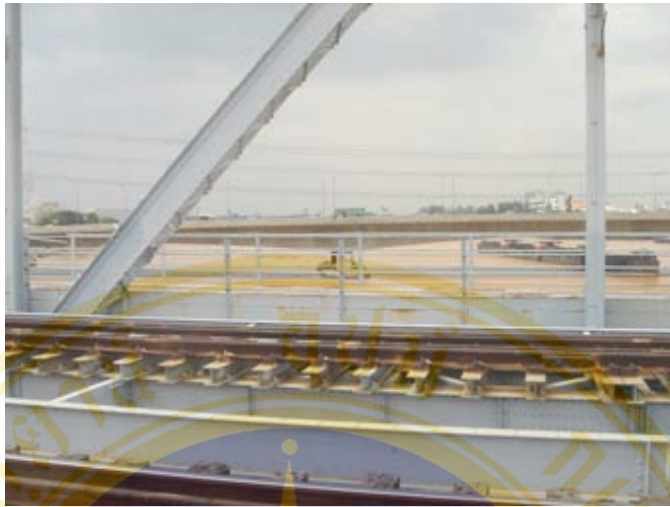
ปัจจุบันสะพานพระราม 6 ได้ปรับปรุงทางหลวงที่ให้รถยนต์ผ่านเป็นทางรถไฟ บนสะพานจึงมีทางรถไฟ 2 สาย และทางเท้าสองข้างสะพานเป็นแผ่นเหล็ก

ภาพที่ 10 ลักษณะของสะพานพระราม 6

ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพาน

- ด้านทิศเหนือ	ฝั่งตะวันตก	สวนสาธารณะ
	ด้านทิศเหนือ	สะพานพระราม 7
	ฝั่งตะวันออก	อาคารสำนักงาน
- ด้านทิศใต้	ฝั่งตะวันออก	วัดสร้อยทอง ชุมชนริมน้ำ
	ฝั่งตะวันตก	วัดวิมุต

ภาพที่ 11 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานพระราม 6 ด้านทิศเหนือ

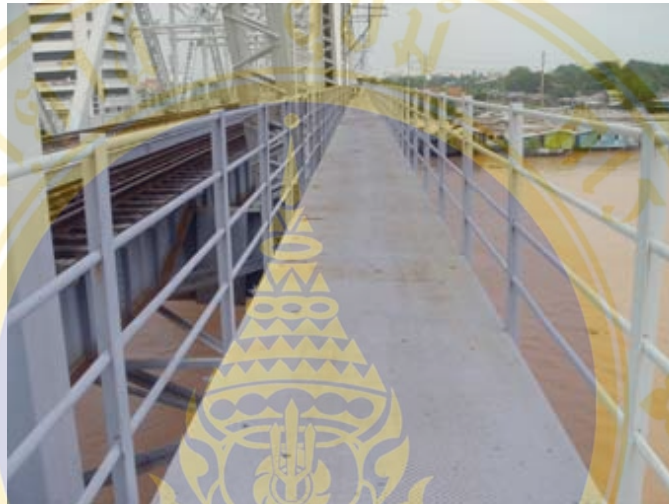
ภาพที่ 12 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานพระราม 6 ด้านทิศใต้, ฝั่งตะวันออก

ภาพที่ 13 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานพระราม 6 ด้านทิศใต้, ฝั่งตะวันตก

ความสะอาดปลอดภัย

- การเข้าถึงสะพาน ไม่สะดวก ไม่ปลอดภัย
- พื้นที่บนสะพาน แบ่งแยกทางเดินรถไฟกับทางเดินเท้า แต่ทางเดินเท้าค่อนข้างแคบ
- กิจกรรม มีประชาชนมาใช้พื้นที่ทางเดินบนสะพานในการเดินข้ามฟาก
ราวกันตกโปร่งตาให้ความรู้สึกที่ไม่ปลอดภัย

ภาพที่ 14 ทางเดินเท้าบนสะพานพระราม 6

4.1.3 สะพานกรุงธน (สะพานซังฮี้)

ประวัติความเป็นมา

สะพานกรุงธนเป็นสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาแห่งที่ 3 เริ่มก่อสร้างเมื่อวันที่ 31 สิงหาคม พ.ศ. 2497 และเปิดใช้เมื่อวันที่ 7 มีนาคม พ.ศ. 2501 (ถาวร จารุกิตติชัย, 2541: 65) เชื่อมระหว่างเขตบางพลัด ฝั่งธนบุรี กับเขตดุสิต ฝั่งพระนคร ที่ถนนราชวิถี และมีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า "สะพานซังฮี้" ตามชื่อถนนที่ตัดขึ้นเมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ สร้างพระราชวังดุสิต ในครั้งนั้นพระองค์ได้พระราชทานนามดำเนิน ถนน สะพาน และคลองต่างๆ ภายในพระราชวังดุสิต เป็นชื่อเครื่องกิมดั่ง ซึ่งเป็นชื่อเครื่องถ้วยชาจากเมืองจีนทั้งสิ้น (กุศล เอี่ยมอรุณ, ใน สุดารา สุจฉายา, บรรณาธิการ, 2542: 254) เป็นของที่นิยมสั่งมาเพื่อใช้และสะสมเป็นของมีค่าประเภทสวยงาม ในสมัยนั้น เมื่อมีการสร้างพระราชวังดุสิต พระองค์จึงโปรดพระราชทานนามถนนด้านหลังพระราชวังว่า ซังฮี้ เป็นคำมงคลของจีน มีความหมายว่า "ยินดีอย่างยิ่ง"

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้เปลี่ยนชื่อถนนซังฮี้เป็น "ถนนราชวิถี" และในขณะที่มีการก่อสร้างสะพานแห่งนี้ประชาชนยังไม่ทราบนามของสะพานอย่าง

เป็นทางการ จึงเรียกชื่อสะพานว่าสะพานช้างอิ้วตามชื่อถนน เพราะสะพานนี้เริ่มต้นปลายถนนช้างอิ้วทางด้านฝั่งพระนคร ต่อมาเมื่อสร้างเสร็จแล้วรัฐบาลได้ให้นามสะพานว่า "สะพานกรุงธน" (คันสนีย์ วีระศิลป์ชัย, 2540: 31 – 32)

ลักษณะของสะพาน

สะพานกรุงธนประกอบด้วยโครงสร้างหลักยาว 6 ช่วง เชิงสะพานสองฝั่งเป็นคอนกรีต มีทางเท้าทั้งสองข้าง (กรมศิลปากร, 2525ก: 603)

ภาพที่ 15 ลักษณะของสะพานกรุงธน (สะพานช้างอิ้ว)

ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพาน

- ด้านทิศเหนือ	ฝั่งตะวันตก	โรงแรมรอยัลริเวอร์ อาคารพักอาศัยขนาดใหญ่
	ฝั่งตะวันออก	อาคารวิทยาลัยพยาบาลเกื้อการุณ
- ด้านทิศใต้	ฝั่งตะวันออก	ศาลเจ้าแม่ทับทิม โบสถ์คอนเซ็ปชั่น ย่านชุมชนสามเสน
	ด้านทิศใต้	สะพานพระราม 8
	ฝั่งตะวันตก	โรงแรมริเวอร์ไซด์กรุงเทพ อาคารสูง ชุมชนบ้านปูน

ภาพที่ 16 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานกรุงธน ด้านทิศเหนือ, ฝั่งตะวันตก

ภาพที่ 17 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานกรุงธน ด้านทิศเหนือ, ฝั่งตะวันออก

ภาพที่ 18 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานกรุงธน ด้านทิศใต้, ฝั่งตะวันออก

ภาพที่ 19 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานกรุงธน ด้านทิศใต้, ฝั่งตะวันตก

ความสะดวกปลอดภัย

- การเข้าถึงสะพาน สะดวก
- พื้นที่บนสะพาน แบ่งแยกทางเดินรถกับทางเดินเท้า โครงสร้างสะพานให้ร่วมเงา
ความรู้สึกปลอดภัย
- กิจกรรม มีประชาชนมาใช้พื้นที่ทางเดินบนสะพานในการตกปลา

ภาพที่ 20 ทางเดินเท้าบนสะพานกรุงธน

4.1.4 สะพานพระราม 8

ประวัติความเป็นมา

สะพานพระราม 8 เป็นสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาแห่งล่าสุดในเขตกรุงเทพมหานคร เชิงสะพานพระราม 8 ทางฝั่งธนบุรี คือ บริเวณโรงงานสุราบางยี่ขันเดิม เชื่อมกับฝั่งพระนครบริเวณพื้นที่ว่างบนถนนระหว่างวังบางขุนพรหมและโรงพิมพ์ธนบัตรของธนาคารแห่งประเทศไทย (บันทึก จุลาสัย, 2546: 13) สะพานพระราม 8 นี้เป็นส่วนหนึ่งของ "โครงการยุทธทิศตะวันตก - ตะวันออก" อันเนื่องมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 เพื่อแก้ไขปัญหาจราจร (สวรร์ค์ ตั้งตรงสิทธิกุล, 2545: 54) เปิดใช้อย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 20 กันยายน พ.ศ. 2545 (ชาติรี ประกิตนันทการ, 2546: 79)

ลักษณะของสะพาน

สะพานพระราม 8 ออกแบบเป็นสะพานเชิงแบบอสมมาตร คือสะพานเชิงที่สองข้างไม่เท่ากัน มีตอม่อเดี่ยวอยู่ทางฝั่งธนบุรี มีเสาสูง 165 เมตร สำหรับสายเคเบิลจึงดึงรับน้ำหนักตัวสะพานยาว 300

เมตร ทอดข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาไปทางฝั่งพระนคร การออกแบบที่ไม่ให้มีตอม่อรับสะพานทางฝั่งพระนครเพื่อจะได้ไม่บังมุมมองวังบางขุนพรหม และการไม่มีตอม่อในแม่น้ำก็เพื่อไม่ให้เป็นการกีดขวางทางน้ำสำหรับจัดขบวนและเดินเรือพระราชพิธีต่างๆ (บัณฑิต จุลาสัย, 2546: 13)

ภาพที่ 21 ลักษณะของสะพานพระราม 8

ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพาน

- ด้านทิศเหนือ
  - ฝั่งตะวันตก ชุมชนบ้านปูน อาคารพักอาศัยขนาดใหญ่
  - ด้านทิศเหนือ สะพานกรุงธน
  - ฝั่งตะวันออก วังบางขุนพรหม ท่าวาสุกรี
- ด้านทิศใต้
  - ฝั่งตะวันออก โรงพิมพ์ธนบัตรของธนาคารแห่งประเทศไทย วัดสามพระยา อาคารพาณิชย์ขนาดใหญ่ ป้อมพระสุเมรุ ชุมชนบางลำพู
  - ด้านทิศใต้ สะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า
  - ฝั่งตะวันตก ชุมชนบ้านปูน

ภาพที่ 22 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานพระราม 8 ด้านทิศเหนือ, ฝั่งตะวันตก

ภาพที่ 23 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานพระราม 8 ด้านทิศเหนือ, ฝั่งตะวันออก

ภาพที่ 24 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานพระราม 8 ด้านทิศใต้

ความสะดวกปลอดภัย

- การเข้าถึงสะพาน สะดวก บริเวณใต้สะพานเป็นสวนสาธารณะสำหรับประชาชนได้มาพักผ่อนหย่อนใจ มีลานกว้างสำหรับใช้เป็นสถานที่เล่นกีฬา
- พื้นที่บนสะพาน แบ่งแยกทางเดินรถกับทางเดินเท้า ทางเดินเท้ามีขนาดกว้างขวาง
- กิจกรรม มีประชาชนมาใช้พื้นที่ทางเดินเท้าบนสะพานในการชมวิว เดินเล่น หรือออกกำลังกาย

ภาพที่ 25 ทางเดินเท้าบนสะพานพระราม 8

4.1.5 สะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า

ประวัติความเป็นมา

สะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้าเป็นสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาแห่งที่ 5 เชื่อมย่านใจกลางเมืองฝั่งธนบุรีกับฝั่งพระนคร (กุศล เอี่ยมอรุณ, ใน สุดารรา สุจฉายา, บรรณาธิการ, 2542: 251) ระหว่างบริเวณวังหน้าทางฝั่งพระนครและพื้นที่บางส่วนของวัดดุสิตารามทางฝั่งธนบุรี สร้างขึ้นตามนโยบายผ่อนคลายความคับคั่งทางการจราจรในกรุงรัตนโกสินทร์ และให้สอดคล้องกับการปรับปรุงและขยายถนนตามผังเมืองของกรุงเทพมหานครในอนาคตด้วย เริ่มก่อสร้างเมื่อวันที่ 4 สิงหาคม พ.ศ. 2514 และเปิดใช้เมื่อวันที่ 24 กันยายน พ.ศ. 2516 (กรมศิลปากร, 2525ก: 578 - 579)

ลักษณะของสะพาน

สะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้าเป็นสะพานชนิดปิดตายช่วงต่อเนื่อง โครงสร้างส่วนบนเป็นคอนกรีตอัดแรง (ถาวร จารุกิตติชัย, 2541: 67)

ภาพที่ 26 ลักษณะของสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า

ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพาน

- ด้านทิศเหนือ
  - ฝั่งตะวันตก อาคารพักอาศัยขนาดใหญ่
  - ด้านทิศเหนือ สะพานพระราม 8
  - ฝั่งตะวันออก ย่านถนนพระอาทิตย์ ย่านบางลำภู
- ด้านทิศใต้
  - ฝั่งตะวันออก ศูนย์ข้อมูลการท่องเที่ยวกรุงเทพมหานคร
  - โรจละครแห่งชาติ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
  - ฝั่งตะวันตก กลุ่มอาคารเรียน โรงเรียนวัดดุสิตาราม อาคารพักอาศัย
  - ขนาดใหญ่ ปากคลองบางกอกน้อย สถานีรถไฟฟ้าธนบุรี
  - โรงพยาบาลศิริราช (เป็นกลุ่มอาคารขนาดใหญ่)

ภาพที่ 27 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า ด้านทิศเหนือ, ฝั่งตะวันตก

ภาพที่ 28 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า ด้านทิศเหนือ, ฝั่งตะวันออก

ภาพที่ 29 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า ด้านทิศใต้, ฝั่งตะวันออก

ภาพที่ 30 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า ด้านทิศใต้, ฝั่งตะวันตก

ความสะดวกปลอดภัย

- การเข้าถึงสะพาน สะดวก
- พื้นที่บนสะพาน แบ่งแยกทางเดินรถกับทางเดินเท้า มีมลพิษทางอากาศเนื่องจากมีปริมาณรถค่อนข้างมาก
- กิจกรรม มีประชาชนมาใช้พื้นที่ทางเดินเท้าบนสะพานในการเดินข้ามฟาก

ภาพที่ 31 ทางเดินเท้าบนสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า

4.1.6 สะพานพระพุทธยอดฟ้า

ประวัติความเป็นมา

สะพานพระพุทธยอดฟ้า หรือ สะพานพุทธ เป็นสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาแห่งที่ 2 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชปรารภว่า เมื่อถึงพุทธศักราช 2475 กรุงเทพมหานครจะมีอายุครบ 150 ปีบริบูรณ์ สมควรจะมีการสมโภชพระนคร และสร้างสิ่งสำคัญเพื่อเป็นอนุสรณ์ระลึกถึงพระมหากษัตริย์คุณในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ผู้ทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ และพระราชวงศ์จักรี (กรมศิลปากร, 2525ค: 20)

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปทรงประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์สร้างสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ เมื่อวันที่ 9 มกราคม พ.ศ. 2472 และเมื่อการก่อสร้างแล้วเสร็จ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดวิถีสะพานเมื่อวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2475 (กรมศิลปากร, 2524: 326 - 327)

หลังสงครามโลกครั้งที่สอง สะพานพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสียหายนามากจากการถูกระเบิด การซ่อมแซมใช้เวลาปีเศษและสามารถเปิดใช้ได้เมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน พ.ศ. 2492 (กรมศิลปากร, 2525ก: 589 - 590)

ลักษณะของสะพาน

สะพานพระพุทธยอดฟ้าเป็นสะพานโครงเหล็กชนิดมีโครงเหล็กขวางยึดข้างบน ยาว 229.76 เมตร กว้าง 16.68 เมตร ท้องสะพานสูงเหนือน้ำ 7.50 เมตร มีบาทวิถีสองข้าง ตัวสะพานแบ่งเป็น 3 ตอน ตอนกลางสามารถยกขึ้นให้เรือผ่านได้ด้วยแรงไฟฟ้าเปิดเป็นช่องกว้าง 60 เมตร (กรมศิลปากร, 2525ก: 77)

ภาพที่ 32 ลักษณะของสะพานพระพุทธยอดฟ้า

ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพาน

- ด้านทิศเหนือ
  - ฝั่งตะวันตก วัดประยุรวงศาวาส สำนักเทศกิจ โบสถ์วัดช่างตากุ้งี
  - ชุมชนย่านกุฎีจีน วัดกัลยาณมิตร ปากคลองบางกอกใหญ่
  - ป้อมวิชัยประสิทธิ์ วัดอรุณราชวราราม
- ฝั่งตะวันออก ย่านปากคลองตลาด ย่านท่าเตียน
- ด้านทิศใต้
  - ฝั่งตะวันออก สวนสาธารณะ อาคารบางกอกกรีเวอร์พาร์คคอนโดมิเนียม
  - ชุมชนย่านทรงวาด
  - ด้านทิศใต้ สะพานพระปกเกล้า
  - ฝั่งตะวันตก โกดังเก็บสินค้า ชุมชนวัดอนงคาราม มัสยิดกุฎทิลลอิสลาม
  - ศาลเจ้ากวนอู

ภาพที่ 33 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานพระพุทธยอดฟ้า ด้านทิศเหนือ, ฝั่งตะวันตก

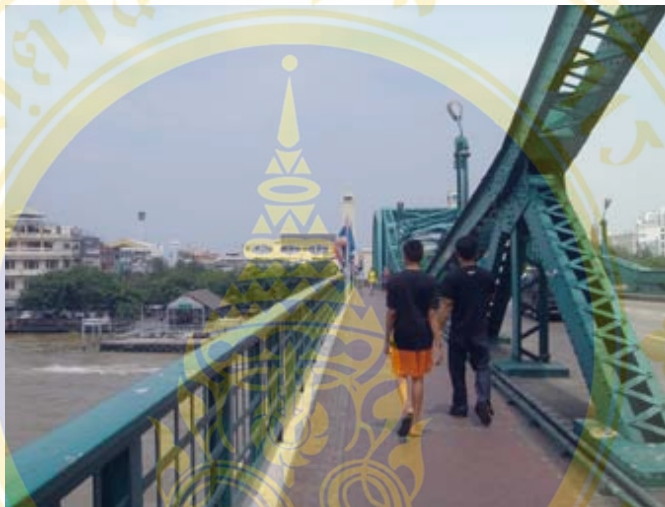
ภาพที่ 34 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานพระพุทธยอดฟ้า ด้านทิศเหนือ, ฝั่งตะวันออก

ภาพที่ 35 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานพระพุทธยอดฟ้า ด้านทิศใต้

ความสะอาดปลอดภัย

- การเข้าถึงสะพาน สะดวก
- พื้นที่บนสะพาน แบ่งแยกทางเดินรถกับทางเดินเท้า โครงสร้างสะพานให้ร่มเงา ความรู้สึกปลอดภัย
- กิจกรรม มีประชาชนมาใช้พื้นที่ทางเดินเท้าบนสะพานในการเดินข้ามฟาก ตกปลา นั่งเล่น

ภาพที่ 36 ทางเดินเท้าบนสะพานพระพุทธยอดฟ้า

4.1.7 สะพานพระปกเกล้า

ประวัติความเป็นมา

สะพานพระปกเกล้าเป็นสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาที่สร้างขึ้นนานไปกับสะพานพระพุทธยอดฟ้า เนื่องจากการเจริญเติบโตของกรุงเทพมหานคร ทำให้การจราจรบริเวณนี้คับคั่ง (กนกวลี ชูชัยยะ, 2544: 184 - 185) กรมโยธาธิการ ได้เสนอต่อที่ประชุมคณะกรรมการจราจรโครงการที่จะสร้างสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาขึ้นอีก 2 สะพานขนานกับสะพานพระพุทธยอดฟ้า รัฐบาลจึงได้สร้างสะพานคู่ขนานกับสะพานเดิม โดยสร้างเป็นสะพานคู่ โดยให้เดินรถทางเดียว (อาษา, 2515: 18) เริ่มก่อสร้างเมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2524 (ถาวร จารุกิตติชัย, 2541: 51) สร้างเสร็จและเปิดการจราจรบนสะพานพระปกเกล้าด้านเหนือเมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2526 และเปิดการจราจรบนสะพานพระปกเกล้าด้านใต้เมื่อวันที่ 27 พฤษภาคม พ.ศ. 2527 และได้อัญเชิญพระบรมอัฐิของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 7 แห่งพระราชวงศ์จักรีมาเป็นชื่อสะพาน

ลักษณะของสะพาน

สะพานพระปกเกล้าเป็นสะพานชนิดปิดตายช่วงต่อเนื่อง โครงสร้างส่วนบนเป็นคอนกรีตอัดแรง (ถาวร จารุกิตติชัย, 2541: 51)

ภาพที่ 37 ลักษณะของสะพานพระปกเกล้า

ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพาน

- ด้านทิศเหนือ ฝั่งตะวันตก วัดประยูรวงศาวาส สำนักเทศกิจ โบสถ์วัดช่างดาครู้ส
ชุมชนย่านกุฎีจีน วัดกัลยาณมิตร ปากคลองบางกอกใหญ่
- ด้านทิศเหนือ
    ฝั่งตะวันออก ย่านปากคลองตลาด ย่านท่าเตียน
- ด้านทิศใต้ ฝั่งตะวันออก สวนสาธารณะ อาคารบางกอกกรีเวอร์พาร์คคอนโดมิเนียม
ชุมชนย่านทรงวาด
- ฝั่งตะวันตก โกดังเก็บสินค้า ชุมชนวัดอนงคาราม มัสยิดภูวติลอิสลาม
ศาลเจ้ากวนอู

ภาพที่ 38 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานพระปกเกล้า ด้านทิศเหนือ

ภาพที่ 39 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานพระปกเกล้า ด้านทิศใต้, ฝั่งตะวันออก

ภาพที่ 40 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานพระปกเกล้า ด้านทิศใต้, ฝั่งตะวันตก

ความสะดวกปลอดภัย

- การเข้าถึงสะพาน สะดวก
- พื้นที่บนสะพาน แบ่งแยกทางเดินรถกับทางเดินเท้า มีมลพิษทางอากาศเนื่องจากมีปริมาณรถค่อนข้างมาก

ภาพที่ 41 ทางเดินเท้าบนสะพานพระปกเกล้า

4.1.8 สะพานสมเด็จพระเจ้าตากสิน (สะพานสาทร)

ประวัติความเป็นมา

สะพานสมเด็จพระเจ้าตากสิน หรือ สะพานสาทร เป็นสะพานแห่งที่ 6 ที่สร้างข้ามแม่น้ำเจ้าพระยา เชื่อมย่านถนนเจริญนครและถนนตากสิน ฟังชนบุรี กับฝั่งพระนคร ย่านถนนเจริญกรุง และถนนสาทร (กุศล เอี่ยมอรุณ, ใน สุดารา สุจนายา, บรรณาธิการ, 2542: 232) เริ่มก่อสร้างเมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2522 และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันเสด็จฯ เปิดสะพานเมื่อวันที่ 6 พฤษภาคม พ.ศ. 2525

ลักษณะของสะพาน

สะพานสมเด็จพระเจ้าตากสินเป็นสะพานชนิดปิดตายช่วงต่อเนื่อง 2 สะพาน โครงสร้างส่วนบนเป็นคอนกรีตอัดแรง (ถาวร จารุกิตติชัย, 2541: 50 - 51)

ภาพที่ 42 ลักษณะของสะพานสมเด็จพระเจ้าตากสิน (สะพานสาทร)

ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพาน

- ด้านทิศเหนือ

ฝั่งตะวันตก	ท่าเรือสินค้าบริษัท เสริมสุข จำกัด
	โรงแรมเพนเนนชูล่า
ฝั่งตะวันออก	โรงแรมเซงกรี-ลา อาคารเก่าของบริษัทอีสต์เอเชียติก
	โรงแรมโอเรียนเต็ล, อาคารศูนย์กลางหรือโรงภาพยนตร์
- ด้านทิศใต้

ฝั่งตะวันออก	กลุ่มอาคารสูง วิทยานนาวา ท่าเรือสินค้า
ฝั่งตะวันตก	กลุ่มอาคารพักอาศัยขนาดใหญ่

ภาพที่ 43 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานสมเด็จพระเจ้าตากสิน ด้านทิศเหนือ, ฝั่งตะวันตก

ภาพที่ 44 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานสมเด็จพระเจ้าตากสิน ด้านทิศเหนือ, ฝั่งตะวันออก

ภาพที่ 45 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานสมเด็จพระเจ้าตากสิน ด้านทิศใต้, ฝั่งตะวันออก

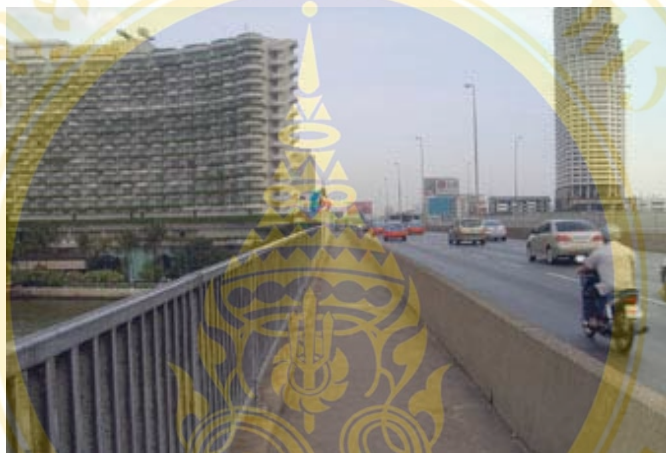

ภาพที่ 46 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานสมเด็จพระเจ้าตากสิน ด้านทิศใต้, ฝั่งตะวันตก

ความสะดวกปลอดภัย

- การเข้าถึงสะพาน สะดวก บริเวณใต้สะพานเป็นสวนสาธารณะสำหรับประชาชนได้มาพักผ่อนหย่อนใจ มีลานกว้างสำหรับใช้เป็นสถานที่เล่นกีฬาและลานกีฬา
- พื้นที่บนสะพาน แบ่งแยกทางเดินรถกับทางเดินเท้า ระหว่างสะพานสาทรฝั่งเหนือและฝั่งใต้มีช่องทางของรถไฟฟ้าอยู่ตรงกลาง
- กิจกรรม มีประชาชนมาใช้พื้นที่ทางเดินเท้าบนสะพานในการเดินข้ามฟาก

ภาพที่ 47 ทางเดินเท้าบนสะพานสมเด็จพระเจ้าตากสิน

4.1.9 สะพานกรุงเทพ

ประวัติความเป็นมา

สะพานกรุงเทพเป็นสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาที่สร้างขึ้นเป็นแห่งที่ 4 เชื่อมฝั่งพระนครบริเวณถนนตกกับฝั่งธนบุรีบริเวณบुकคโ (กุศล เอี่ยมอรุณ, ใน สุดารา สุจฉายา, บรรณาธิการ 2542: 229) เริ่มก่อสร้างเมื่อวันที่ 31 สิงหาคม พ.ศ. 2497 และเปิดใช้เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2502

ลักษณะของสะพาน

สะพานกรุงเทพเป็นสะพานชนิดเปิด - ปิดได้ โครงสร้างส่วนบนเป็นโครงเหล็ก (ถาวร จารุกิตติชัย, 2541: 65 - 66)

ภาพที่ 48 ลักษณะของสะพานกรุงเทพ

ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพาน

- ด้านทิศเหนือ   ฝั่งตะวันตก   สวนสาธารณะ ศาลเจ้าพ่อพระเพลิง โรงแรมเมริออท โบสถ์สำเหร่
- ฝั่งตะวันออก   สะพานพระราม 3
- ด้านทิศใต้   ฝั่งตะวันออก   อาคารพักอาศัย ท่าเรือ เรือขนส่งสินค้า
- ฝั่งตะวันตก   โรงเจ โกดังเก็บสินค้า

ภาพที่ 49 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานกรุงเทพ ด้านทิศเหนือ, ฝั่งตะวันตก

ภาพที่ 50 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานกรุงเทพ ด้านทิศเหนือ, ฝั่งตะวันออก

ภาพที่ 51 ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพานกรุงเทพ ด้านทิศใต้

ความสะดวกปลอดภัย

- การเข้าถึงสะพาน สะดวก
- พื้นที่บนสะพาน แบ่งแยกทางเดินรถกับทางเดินเท้า มีมลพิษเนื่องจากมีปริมาณรถจำนวนมาก

ภาพที่ 52 ทางเดินเท้าบนสะพานกรุงเทพ

4.1.10 สะพานพระราม 3

ประวัติความเป็นมา

สะพานพระราม 3 สร้างขึ้นเพื่อช่วยบรรเทาการจราจรบนสะพานกรุงเทพ โดยสร้างเป็นสะพานคู่ขนานกับสะพานกรุงเทพเดิมด้านเหนือน้ำ มีทางขึ้นทางฝั่งพระนครที่ถนนตกร ส่วนทางขึ้นทางฝั่งธนบุรีอยู่ที่ถนนพระเจ้าตากสิน (ถาวร จารุกิตติชัย, 2541: 57 - 58)

ลักษณะของสะพาน

สะพานพระราม 3 เป็นสะพานคอนกรีตอัดแรงแบบ BOX GIRDER สูง 34 เมตร กว้าง 6 ช่องการจราจร ถือเป็นสะพานคอนกรีตอัดแรงที่มีความกว้างระหว่างตอม่อกลางน้ำ และความสูงของสะพานอยู่ในอันดับ 1 ใน 5 ของโลก (ถาวร จารุกิตติชัย, 2541: 58 - 59)

ภาพที่ 53 ลักษณะของสะพานพระราม 3

ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพาน

เนื่องจากสะพานพระราม 3 มีความสูงมากจึงไม่มีทางเดินเท้าให้ขึ้นไปบนสะพานได้

4.1.11 สะพานพระราม 9

ประวัติความเป็นมา

รัฐบาลจัดสร้างเพื่อทูลเกล้าฯ ถวายเนื่องในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 มีพระชนมายุครบ 5 รอบ (กุศล เอี่ยมอรุณ, ใน สุคารา สุขฉายา, บรรณาธิการ 2542: 224) โดยเริ่มก่อสร้างเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2527 และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จเปิดสะพานเมื่อวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2530 (ถาวร จารุกิตติชัย, 2541: 55) สะพานพระราม 9 นี้เป็นส่วนหนึ่งของทางด่วนเฉลิมมหานคร สายดาวคะนอง – ท่าเรือ

ลักษณะของสะพาน

สะพานพระราม 9 สร้างเป็นสะพานจิงโดยใช้สายเคเบิลขนาดใหญ่ซึ่งเป็นระนาบเดี่ยวยึดไว้กับเสาสูงของสะพานเพื่อรับน้ำหนักของสะพาน (การทางพิเศษแห่งประเทศไทย: 2535, 3) ด้วยลักษณะของสะพาน ประชาชนจึงเรียกชื่อสะพานพระราม 9 อีกชื่อหนึ่งว่า สะพานแขวน

ภาพที่ 54 ลักษณะของสะพานพระราม 9

ภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากสะพาน

ไม่สามารถเดินขึ้นไปบนสะพานเพื่อชมภูมิทัศน์ได้ เนื่องจากสะพานพระราม 9 เป็นส่วนหนึ่งของทางด่วนจึงไม่มีทางเดินเท้าให้ขึ้น

ความสะดวกปลอดภัย

เนื่องจากเป็นส่วนหนึ่งของทางด่วนจึงไม่สามารถเดินขึ้นไปบนสะพานได้

4.2 การวิเคราะห์เปรียบเทียบที่ตั้ง

เพื่อนำเสนอตำแหน่งที่สามารถมองเห็น “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองบางกอก” โดยกำหนดข้อพิจารณาในการเปรียบเทียบ ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 แสดงข้อพิจารณาและรายละเอียดในการเปรียบเทียบ

ข้อพิจารณา	รายละเอียด	คะแนน
1. ประวัติความเป็นมา	เรื่องราวความเป็นมา วัตถุประสงค์ในการสร้างที่มีความสำคัญ	20
2. ลักษณะของสะพาน	ลักษณะรูปร่างของตัวสะพานที่สามารถสื่อความหมาย	25
3. ภูมิทัศน์ที่มองเห็น	มุมมอง ภาพที่ปรากฏ สามารถเล่าเรื่องราว	35
4. ความสะดวกปลอดภัย	ความสะดวกในการเข้าถึง / ขึ้น-ลงสะพาน พื้นที่ทางเดินบนสะพาน และกิจกรรมการใช้สะพานของประชาชน	20

จากการศึกษารายละเอียดของสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาในเขตกรุงเทพมหานครทั้ง 11 สะพาน และข้อพิจารณาเพื่อนำเสนอตำแหน่งที่สามารถมองเห็น “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองบางกอก” ได้สรุปการวิเคราะห์เปรียบเทียบ ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2 แสดงสรุปการวิเคราะห์เปรียบเทียบ

ชื่อสะพาน	ประวัติความเป็นมา	ลักษณะของสะพาน	ภูมิทัศน์ที่มองเห็น	ความสะดวกปลอดภัย	รวม
	20	25	35	20	100
สะพานพระราม 7	15	20	20	15	70
สะพานพระราม 6	20	25	20	5	70
สะพานกรุงธน	15	25	25	15	80
สะพานพระราม 8	20	25	25	20	90
สะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า	15	20	30	15	80
สะพานพระพุทธยอดฟ้า	20	25	35	15	95
สะพานพระปกเกล้า	15	20	30	15	80
สะพานสมเด็จพระเจ้าตากสิน	15	20	20	15	70
สะพานกรุงเทพ	15	25	20	10	70
สะพานพระราม 3	15	20	0	0	35
สะพานพระราม 9	15	25	0	0	40

4.3 สรุปผลการวิเคราะห์ที่ตั้ง

4.3.1 สรุปผลการวิเคราะห์ที่ตั้งด้านประวัติความเป็นมา

ประวัติความเป็นมาในการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาในเขตกรุงเทพมหานครทั้ง 11 สะพาน สามารถแบ่งกลุ่มตามจุดมุ่งหมายในการสร้างได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ

กลุ่มที่ 1 สร้างขึ้นเพื่อการจราจรและเป็นอนุสรณ์เพื่อระลึกถึงเนื่องในโอกาสสำคัญ ได้แก่ สะพานพระพุทธยอดฟ้า สะพานพระราม 9 สะพานพระราม 7

กลุ่มที่ 2 สร้างขึ้นเพื่อการจราจร ได้แก่ สะพานพระราม 6 สะพานกรุงธน สะพานพระราม 8 สะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า สะพานพระปกเกล้า สะพานสมเด็จพระเจ้าตากสิน สะพานกรุงเทพ สะพานพระราม 3

4.3.2 สรุปผลการวิเคราะห์ที่ตั้งด้านลักษณะของสะพาน

รูปลักษณะของสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาในเขตกรุงเทพมหานครทั้ง 11 สะพาน สามารถแบ่งกลุ่มตามลักษณะรูปร่างของสะพานได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ

กลุ่มที่ 1 สะพานโครงสร้างเหล็ก ได้แก่ สะพานพระราม 6 สะพานกรุงธน สะพานพระพุทธยอดฟ้า และสะพานกรุงเทพ ซึ่งล้วนเป็นสะพานที่ก่อสร้างขึ้นก่อนปี พ.ศ. 2500 ทั้งสิ้น

กลุ่มที่ 2 สะพานคอนกรีต สร้างขึ้นหลังปี พ.ศ. 2500 ซึ่งแบ่งย่อยได้เป็น

- สะพานคอนกรีตลักษณะทั่วไป ได้แก่ สะพานพระราม 7 สะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า สะพานสมเด็จพระเจ้าตากสิน และสะพานพระราม 3

- สะพานคอนกรีตที่เน้นการออกแบบที่สวยงาม ได้แก่ สะพานพระราม 9 และสะพานพระราม 8

4.3.3 สรุปผลการวิเคราะห์ที่ตั้งด้านภูมิทัศน์ที่มองเห็น

การวิเคราะห์ที่ตั้งของสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาในเขตกรุงเทพมหานครทั้ง 11 สะพานเพื่อนำเสนอสะพานที่มีตำแหน่งที่ตั้งที่เหมาะสมในการมอง “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองบางกอก” จากการสำรวจภาพภูมิทัศน์ที่ได้เห็นจากสะพานต่างๆ สรุปได้ว่า มุมมองจากสะพานพระพุทธยอดฟ้าสามารถมองเห็นสถาปัตยกรรมที่มีความสำคัญกับการพัฒนาของเมืองกรุงเทพในยุคสมัยต่างๆ ตั้งแต่อดีตมาสู่ปัจจุบันได้ และรูปทรงของสะพานที่มีความโดดเด่น อีกทั้งมีความสำคัญด้านประวัติศาสตร์ด้วยสะพานพระพุทธยอดฟ้าสร้างขึ้นเมื่อคราวที่กรุงเทพฯ มีอายุครบ 150 ปี ซึ่งสัมพันธ์กับงานวิจัยในครั้งนี้ที่ต้องการศึกษาถึงพัฒนาการของเมืองกรุงเทพฯ ผ่านองค์ประกอบทางกายภาพของเมืองที่สามารถบอกเล่าถึงความเป็นมาและการเจริญเติบโตของเมืองในลักษณะของพิพิธภัณฑสถานกลางแจ้ง

4.3.4 สรุปผลการวิเคราะห์ที่ตั้งด้านความสะดวกปลอดภัย

ความสะดวกปลอดภัยในการเข้าถึงเพื่อขึ้นไปชมภูมิทัศน์ของเมืองจากบนสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาทั้ง 11 สะพานในเขตกรุงเทพมหานครนี้ แบ่งได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ

กลุ่มที่ 1 สะพานที่สามารถเดินขึ้นไปบนสะพานได้ ได้แก่ สะพานพระราม 7 สะพานพระราม 6 สะพานกรุงธน สะพานพระราม 8 สะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า สะพานพระพุทธยอดฟ้า สะพานสมเด็จพระเจ้าตากสิน และสะพานกรุงเทพ

กลุ่มที่ 2 สะพานที่ไม่สามารถเข้าไปใช้งานได้ ได้แก่ สะพานพระราม 3 และสะพานพระราม 9

บทที่ 5

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองบางกอก

จากการวิเคราะห์ตำแหน่งในการมองภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองบางกอกจากบริเวณแม่น้ำเจ้าพระยาที่เป็นแนวจากสะพานข้ามแม่น้ำหลายสะพานในบทที่ 4 ซึ่งผลสรุปที่ได้ คือ สะพานพระพุทธรูปที่มีความเหมาะสมมากที่สุด มีมุมมองที่สามารถมองเห็นทัศนียภาพของสถาปัตยกรรมที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ได้อย่างชัดเจน ทำให้สามารถจินตนาการภาพของกรุงเทพมหานครได้ตั้งแต่อดีตอันไกลโพ้นย้อนไปถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเปรียบเสมือนห้องบรรยายสรุปเนื้อหาของเรื่องราวที่จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งใดแห่งหนึ่ง เพราะเมื่อมองไปทางด้านทิศเหนือของสะพานจะเห็นรูปแบบสถาปัตยกรรมของบ้านเมืองเมื่อครั้งอดีต แล้วค่อยๆ พัฒนามาสู่ปัจจุบันที่ใกล้ตัวมากขึ้น เพราะเมื่อหันหลังมองกลับไปทางทิศใต้ของสะพานก็จะได้เห็นสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ที่สะท้อนสภาพการขยายเติบโตของบ้านเมืองในปัจจุบัน

5.1 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองบางกอก

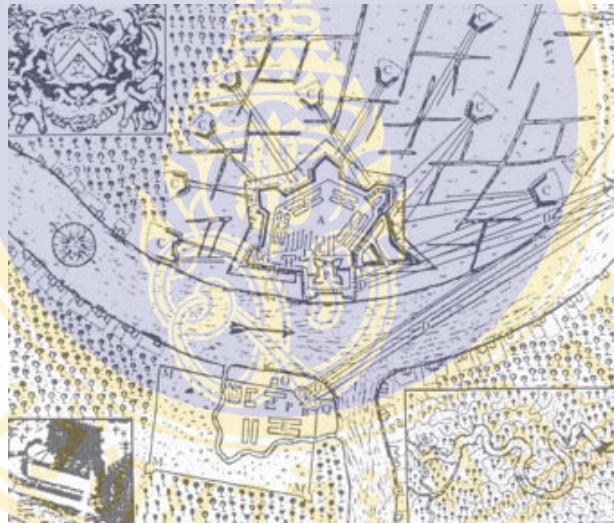
เริ่มจากป้อมวิชัยประสิทธิ์ และพระปรางค์ วัดอรุณราชวราราม ซึ่งอยู่ในระยะสายตาที่ไกลสุดของการมองเห็นจากตำแหน่งบนสะพานพระพุทธรูป พื้นที่บริเวณนี้ถือเป็นบริเวณจุดกำเนิดของชุมชนเมืองบางกอกในสมัยกรุงศรีอยุธยา จากชุมชนเล็กๆ ริมน้ำเจ้าพระยาจนกลายเป็นเมืองท่าหน้าด่านที่มีความสำคัญ เพราะการจะเข้าไปถึงพระนครศรีอยุธยาโดยการเดินทางเข้ามาทางทะเลจะต้องผ่านเมืองบางกอกแห่งนี้ก่อน และจากความสำคัญของเมืองบางกอกนี้ทำให้ต้องมีการสร้างป้อมค่ายสำหรับป้องกันเมือง เนื่องจากในครั้งนั้นบ้านเมืองยังต้องปกป้องอาณาเขตจากข้าศึกศัตรูที่ต้องการเข้ามายึดครอง ป้อมที่ได้สร้างขึ้นในสมัยนั้น คือ **ป้อมวิชัยประสิทธิ์** ซึ่งปัจจุบันตั้งอยู่ในเขตพระราชวังเดิม แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่ ริมน้ำเจ้าพระยา บริเวณปากคลองบางกอกใหญ่ ป้อมวิชัยประสิทธิ์นี้เดิมมีชื่อเรียกในสมัยอยุธยาว่า ป้อมบางกอก หรือป้อมวิไชยเอนทร์ ตามนามเจ้าพระยาวิไชยเอนทร์ (Constantin Falcon) ซึ่งเป็นแม่กองอำนวยการก่อสร้าง (กรมศิลปากร, 2525: 572)

จากข้อความบรรยายในจดหมายเหตุรายวันการเดินทางมายังไทยของบาทหลวงเดอซัวซีที่เดินทางมาพร้อมกับคณะทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 แห่งฝรั่งเศส โดยมีเซวาเลียร์ เดอโชมงต์เป็นราชทูต เพื่อมาเจริญสัมพันธไมตรีทางการทูตกับประเทศไทยเมื่อ ค.ศ. 1685 (พ.ศ. 2228) ในสมัย

สมเด็จพระนารายณ์มหาราช แห่งกรุงศรีอยุธยา ได้บันทึกไว้ว่า เมื่อเดินทางจากปากน้ำเจ้าพระยาไปยังกรุงศรีอยุธยา นั้น ได้หยุดพักค้างคืนที่บางกอกหนึ่งคืน ที่บางกอกมีป้อมอยู่ 2 ป้อม อยู่คนละฟากแม่น้ำ เดอโชมองต์ได้พักค้างคืนอยู่ที่ป้อมทางซ้ายมือ ภายในมีตึกเป็นที่รับรอง ในระหว่างพักอยู่ในเมืองไทย เดอโชมองต์ได้ไปตรวจดูตามป้อมค่ายของไทย และได้มีการปรึกษากับเจ้าพระยาวิไชยเณทร์เกี่ยวกับการที่จะสร้างป้อมใหม่ที่บางกอก (แซน ปัจจสานนท์, 2506: 29 - 30) ซึ่งเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าป้อมวิชัยประสิทธิ์แห่งนี้ได้สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยเจ้าพระยาวิไชยเณทร์ได้กราบบังคมทูลให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชสร้างป้อมใหญ่ ณ เมืองธนบุรีทั้งสองฝั่งแม่น้ำ คือ ที่ปากคลองบางกอกใหญ่แห่งหนึ่ง และทางฝั่งตะวันออก บริเวณวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามอีกป้อมหนึ่ง เรียกชื่ออย่างเดียวกัน (ส.พลายน้อย, 2539: 63) และทำสายโซ่ใหญ่ขึงระหว่างป้อมทั้งสองฝั่งขวางลำน้ำไว้ เพื่อป้องกันเรือข้าศึกซึ่งจะมาจากทางทะเล

เมื่อคณะทูตเดอโชมองต์ กราบบังคมทูลเพื่อจะเดินทางกลับประเทศฝรั่งเศส สมเด็จพระนารายณ์ได้ทรงขอยืมวิศวกรชาวฝรั่งเศส ชื่อ เดอ ลา มาร์ จากท่านราชทูตเพื่อเป็นผู้ดำเนินการสร้างป้อมปราการที่เมืองบางกอก ลพบุรี พิษณุโลก มะริด และสงขลา พร้อมกับโปรดเกล้าฯ ให้ออกพระวิสุตรสุนทร (ปาน) เป็นราชทูต ประกอบด้วยออกหลวงกัลยาณราชไมตรี เป็นอุปทูต ออกขุนศรีวิศาลวาจา เป็นตรีทูต ไปเข้าเฝ้าพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 แห่งฝรั่งเศส คณะทูตชุดนี้ได้เดินทางกลับมาพร้อมกับคณะราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ที่มีเดอ ลา ลูแบร์ เป็นราชทูต และทหารฝรั่งเศสจำนวนหนึ่ง ภายใต้การควบคุมบัญชาการของนายพลเด ฟาซ พร้อมกับกองทัพปืนเล็ก ปืนใหญ่ กระสุนดินดำ จำนวนมาก เมื่อ พ.ศ. 2230 โดยที่รับคำสั่งจากรัฐบาลฝรั่งเศสให้ยึดเมืองบางกอก ตลาดขวัญ และเมืองเพชรบุรีให้ได้ โดยให้นำทหารฝรั่งเศสเข้ารักษาป้อมเมืองบางกอก ซึ่งขณะนั้นวิศวกรชาวฝรั่งเศส คือ เดอ ลา มาร์ กำลังสร้างอยู่ทางฝั่งตะวันออก ยังไม่เสร็จเรียบร้อยดี ส่วนป้อมทางตะวันตกนั้นมีทหารไทยและโปรตุเกสรักษาอยู่ ฟอลคอน (ออกญาวิไชยเณทร์) จึงบัญชาให้ทหารไทยและโปรตุเกสเหล่านี้ได้อยู่ร่วมกับทหารฝรั่งเศสที่มาใหม่ เมื่อนายพลเด ฟาซ ได้เข้ารักษาป้อมเมืองบางกอกได้แล้ว ความจำเป็นที่จะต้องใช้ปืนใหญ่ก็หมดสิ้นไป รัฐบาลฝรั่งเศสให้นำปืนใหญ่นั้นกลับประเทศ แต่ฟอลคอนเผลอกราบทูลเรื่องปืนใหญ่และอาวุธของกระสุนลูกแตกแบบใหม่ให้สมเด็จพระนารายณ์ทรงทราบ พระองค์จึงทรงใคร่จะให้เห็นเป็นขวัญตา ทางฝ่ายฝรั่งเศสทั้งราชทูต นายพลเด ฟาซ และฟอลคอนจึงจำเป็นต้องนำปืนใหญ่และกระสุนลูกแตกพร้อมทั้งนายทหารปืนใหญ่ 8 คน ไปแสดงให้เห็นต่อพระเนตรที่ลพบุรี เมื่อสมเด็จพระนารายณ์ได้ทอดพระเนตรเห็นประสิทธิภาพของปืนใหญ่ที่ทันสมัยนี้ก็ได้ออเอาไว้ใช้ในงานราชการ ฝ่ายฝรั่งเศสจำต้องถวายตามพระราชประสงค์

ช่วงปลายรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ได้เกิดเหตุการณ์ความวุ่นวายทางการเมืองในพระราชสำนัก พระเพทราชาเข้ายึดอำนาจ และต้องการกำจัดกองทัพฝรั่งเศสให้ออกไปจากราชอาณาจักรสยาม จึงได้สั่งให้ออกญาโกษาธิบดีพานไปเจรจากับนายพลเด ฟาซ เพื่อให้ทหารไทยได้เข้าอยู่ประจำป้อมทางปากตะวันออกด้วย แต่นายพลเด ฟาซไม่ยอม ออกญาโกษาธิบดีพานจึงเอาทหารไทยเข้ายึดป้อมบางกอกทางฝั่งธนบุรี และเข้าล้อมป้อมทางฝั่งตะวันออก และเสริมที่ตั้งปืนใหญ่ให้สูงขึ้น โดยใช้ดินตาลจำนวนเป็นพันๆ ตัน และเอาปืนใหญ่ที่ได้จากฝรั่งเศสขึ้นตั้ง ระดมยิงป้อมทางทิศตะวันออก ซึ่งนายพลเด ฟาซ และทหารฝรั่งเศสได้อพยพไปรวมกำลังกันอยู่ เป็นเหตุให้นายพลเด ฟาซ ต้องยอมทำสัญญาสงบศึก นำทหารที่เหลือออกไปนอกพระราชอาณาเขต (ขจร สุขพานิช, 2506: 42 - 76) ป้อมวิไชยเอนทร์ฝั่งตะวันออกเสียหายมาก สมเด็จพระเพทราชาจึงโปรดให้รื้อลง เหลือแต่ป้อมวิไชยเอนทร์ฝั่งตะวันตกป้อมเดียว (กรมศิลปากร, 2525ก: 573)

ภาพที่ 55 แผนที่ป้อมเมืองธนบุรี สมัยสมเด็จพระเพทราชา เมื่อ พ.ศ. 2231
มองซิเออร์วอลแลนต์ เดส์เวอร์เกนส์ นายทหารฝรั่งเศสที่รักษาป้อมในคราวนั้นได้ทำไว้

ล่วงมาถึงพุทธศักราช 2311 สมัยกรุงธนบุรี สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงสถาปนาธนบุรีเป็นราชธานี ทรงเลือกที่ตั้งพระราชวังติดกับป้อมวิไชยเอนทร์ฝั่งตะวันตก ด้วยทรงเห็นว่าเป็นชัยภูมิที่มั่นคงแข็งแรง ต่อมาอีก 3 ปี โปรดให้สร้างกำแพงพระนคร พร้อมกับบูรณะซ่อมแซมป้อมวิไชยเอนทร์ในคราวนี้ด้วย (กรมศิลปากร, 2525ก: 573) และพระราชทานนามใหม่ว่า "ป้อมวิชัยประสิทธิ์" เมื่อ พ.ศ. 2314 (กรมศิลปากร, 2525ข: 68) ป้อมวิชัยประสิทธิ์จึงเป็นส่วนหนึ่งในเขตพระราชวังในสมัยธนบุรี

ลักษณะสภาพของป้อมวิชัยประสิทธิ์ในสมัยธนบุรีนี้ มีบันทึกไว้ในปี พ.ศ. 2321 โดยดอกเตอร์ ยีน เจรัล โจนิก ซึ่งเป็นนักพฤกษศาสตร์ที่ได้เดินทางเข้ามายังประเทศไทย และได้จดบันทึกรายวันเกี่ยวกับการเดินทางมายังประเทศไทย และได้เล่าถึงเรื่องบางกอกไว้ตามที่เขาได้เห็นในตอนนั้นว่า บางกอกนั้นมีแม่น้ำคั่นกลาง มีป้อมตามริมแม่น้ำ ป้อมเหล่านี้มีเชิงเนินแข็งแรง มีกำแพงล้อมรอบ เมือง มีคูลึกตรงด้านที่ต่อกับที่ราบ มีกองร้อยปืนใหญ่ 2 - 3 กองอยู่บนกำแพงด้านนอกป้อม (สมศรี เอี่ยมธรรม และคนอื่นๆ, 2544: 15 - 18)

ป้อมวิชัยประสิทธิ์นี้ นอกจากจะเป็นป้อมที่ใช้ป้องกันข้าศึกศัตรูแล้ว ยังเคยใช้เป็นสถานที่ประหารชีวิตและตัดศีรษะเสียบประจานไว้ด้วย อย่างเช่นเมื่อคราวเกิดกบฏมหาดาขึ้นในสมัยธนบุรี เนื่องจากมหาดาเป็นพระภิกษุที่จำพรรษาอยู่ที่วัดพระราม กรุงศรีอยุธยา มีประชาชนให้ความเลื่อมใสศรัทธาในเรื่องไสยศาสตร์มาก จึงคิดทำท้าวอำนาจรัฐด้วยการแต่งตั้งชาวบ้านเป็นขุนนางในตำแหน่งต่างๆ ซึ่งถือเป็นการกิดกบฏต่อแผ่นดิน เมื่อพระเจ้าตากสินทรงทราบจึงโปรดฯ ให้จับตัวมหาดาและพรรคพวกลงมากรุงธนบุรี ให้มหาดาผลัดผ้าขาวแล้วลงพระราชอาญาเขียน เมื่อทรงได้สวนทราบว่ามีการแต่งตั้งขุนนางเกือบครบทุกตำแหน่ง ขาดเพียงตำแหน่งพระยายมราช ซึ่งประจวบกับพระยายมราชแขกขณะนั้นต้องโทษจำคุกอยู่ จึงมีพระบรมราชโองการให้เอาพระยายมราชแขกไปใส่ในตำแหน่งพระยายมราชที่ยังเว้นว่างไว้นั้น แล้วให้ประหารชีวิตทั้งหมดหน้าป้อมวิชัยประสิทธิ์ แล้วตัดศีรษะเสียบประจานไว้ด้วย (กรมศิลปากร, 2543ข: 119)

แม้ในช่วงปลายรัชกาลของพระเจ้าตากสินที่เกิดการจลาจลขึ้นในบ้านเมือง จนมีการผลัดเปลี่ยนแผ่นดินมาสู่ราชวงศ์จักรีนั้น พระเจ้าตากสินถูกสำเร็จโทษ บ้างก็ว่าถูกทุบด้วยท่อนจันทน์ แต่ในพระราชพงศาวดารกรุงสยามบันทึกไว้ว่า (นิธิ เอียวศรีวงศ์, บรรณาธิการ, 2547: 503 - 504)

“... จึงมีรับสั่งให้เอาไปประหารชีวิตสำเร็จโทษเสีย เพชฌฆาตกับผู้คุมก็ลากเอาตัวขึ้นแคร่หามไปกับทั้งสังขลิกพันธนาการ เจ้าตากสินจึงว่าแก่ผู้คุมเพชฌฆาตว่า ตัวเราก็สิ้นบุญจะถึงที่ตายแล้ว ช่วยพาเราแวะเข้าไปหาท่านผู้สำเร็จราชการ จะขอเจรจาด้วยสักสองสามคำ ผู้คุมก็ให้หามเข้ามา ครั้นได้ทอดพระเนตรเห็นจึง โบกพระหัตถ์มิให้นำมาเส้า ผู้คุมแลเพชฌฆาตก็ให้หามออกไปนอกพระราชวัง ถึงหน้าป้อมวิชัยประสิทธิ์ ก็ประหารชีวิตตัดศีรษะเสีย ถึงแก่พิราลัย จึงรับสั่งให้เอาศพไปฝังไว้ ณ วัดบางยี่เรือใต้”

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงพระกรุณาให้ตั้งกองศึกเลขไพร่หลวงสมกำลังและเลขหัวเมือง เพื่อเกณฑ์ให้ทำอิฐจะก่อกำแพงสร้างพระนครใหม่ โปรดให้รื้อป้อมวิชัยนทร์และกำแพงเมืองเก่าปากตะวันออกเสีย เพื่อขยายพระนครให้กว้างออกไปกว่าเก่า (นิธิ เอียวศรีวงศ์, บรรณาธิการ, 2539: 51)

พุทธศักราช 2443 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชวังเดิมให้เป็นที่ตั้งของโรงเรียนนายเรือ ป้อมวิชัยประสิทธิ์และพระราชวังเดิม จึงตกอยู่ในความดูแลของกองทัพเรือตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา (กรมศิลปากร, 2525ก: 573 - 574)

ปัจจุบัน โรงเรียนนายเรือได้ย้ายไปอยู่ที่สมุทรปราการ ส่วนอาคารเดิมของโรงเรียนนายเรือที่พระราชวังเดิมนั้น กองทัพเรือได้ดัดแปลงเป็นอาคารแบบทรงไทย แล้วใช้เป็นที่ตั้งของกองบัญชาการกองทัพเรือจนถึงปัจจุบัน สำหรับโบราณสถานที่ยังคงปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน ได้แก่ ท้องพระโรง พระตำหนักเก๋งคู่ ศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พระตำหนักสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว และป้อมวิชัยประสิทธิ์ ซึ่งได้รับการบูรณะครั้งล่าสุดตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 และเสร็จสมบูรณ์ในปี พ.ศ. 2545 โดยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จเปิดอย่างเป็นทางการในวันที่ 26 กันยายน พ.ศ. 2545 (www.wangdermpalace.com)

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของป้อมวิชัยประสิทธิ์ในปัจจุบัน เป็นป้อมก่ออิฐฉาบปูน มีกำแพงสองชั้นขนานกันก่อเป็นรูปแปดเหลี่ยม เฉพาะกำแพงชั้นในมีหอคอยกลมทรงสอบสองหลังนั่งบนกำแพงตรงมุมด้านทิศเหนือและทิศใต้ ทางกองทัพเรือได้ติดตั้งปืนใหญ่โบราณสมัยรัชกาลที่ 1 จำนวน 12 กระบอก ตรงบริเวณเชิงเทินของกำแพงชั้นนอก บริเวณเดียวกันทางด้านตะวันออกมีปืนใหญ่ 4 กระบอก ติดตั้งเพื่อยิงสุดในพิธีสำคัญต่างๆ ทางทิศใต้ประดิษฐานศาลเจ้าพ่อหนู บริเวณทางเข้าป้อมทางทิศตะวันตกตรงกำแพงชั้นในติดตั้งเสาธงราชนาวี และธงผู้บัญชาการทหารเรือ โดยชักธงผู้บัญชาการทหารเรือที่ยอดเสา และสร้างเสากราฟขึ้นใหม่เพื่อชักธงราชนาวีไทย ซึ่งในวันอาทิตย์ธงราชนาวีจะมีขนาดใหญ่กว่าทุกวัน และหากวันใดธงผู้บัญชาการทหารเรือไม่ปรากฏบนยอดเสา นั้นหมายความว่า ท่านผู้บัญชาการทหารเรือไปราชการที่อื่น (กุศล เอี่ยมอรุณ, ใน สุดาราสุณญา, บรรณาธิการ, 2542: 245)

ภาพที่ 56 ป้อมวิชัยประสิทธิ์ในปัจจุบัน

นอกจากป้อมวิชัยประสิทธิ์ซึ่งเป็นอาคารสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมในอาณาบริเวณของพระราชวังเดิมที่ตั้งอยู่โดดเด่นริมแม่น้ำเจ้าพระยาแล้ว ภายในเขตพระราชวังเดิมนั้นยังมีโบราณสถาน

อื่นๆ ที่น่าสนใจ คือ ท้องพระโรงกรุงธนบุรี ตำหนักแก่งคู้หลังเล็ก ตำหนักแก่งคู้หลังใหญ่ ตำหนักสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ศาลศิระยะปลาваพ เรือนเขียว (www.wangdermpalace.com)

ภาพที่ 57 แผนที่โบราณสถานในพระราชวังเดิม

1. ศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช	6. ศาลศิระยะปลาваพ
2. ท้องพระโรงกรุงธนบุรี	7. เรือนเขียว
3. ตำหนักสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว	8. ป้อมวิชัยประสิทธิ์
4. ตำหนักแก่งคู้หลังใหญ่	9. ตึกกองบัญชาการกองทัพเรือ
5. ตำหนักแก่งคู้หลังเล็ก	10. กรมสารบรรณทหารเรือ

ท้องพระโรงกรุงธนบุรี

อาคารท้องพระโรงสร้างขึ้นในราวปี พ.ศ. 2311 พร้อมกับการสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานี อาคารนี้มีรูปทรงแบบไทยประกอบด้วยพระที่นั่งสององค์เชื่อมต่อกัน ได้แก่ พระที่นั่งองค์ทิศเหนือ เรียกว่า **ท้องพระโรง** หรือ **วินิจฉัย** อยู่ทางทิศเหนือ ใช้เป็นที่เสด็จออกขุนนางและประกอบพระราชพิธีที่สำคัญมาแต่ครั้งกรุงธนบุรี และพระที่นั่งองค์ทิศใต้ ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของพระที่นั่งองค์แรก เรียกกันว่า **พระที่นั่งขวาง** เป็นส่วนพระราชมณเฑียร อันเป็นที่ประทับส่วนพระองค์ของพระมหากษัตริย์ ในปัจจุบันกองทัพเรือได้ใช้โถงท้องพระโรงภายในพระที่นั่งองค์ทิศเหนือเป็นสถานที่ที่จัดงาน และ

ประกอบพิธีสำคัญเป็นประจำ ส่วนพระที่นั่งขวาง ได้ใช้เป็นห้องรับรองบุคคลสำคัญ และเป็นห้องประชุมในบางโอกาส

ภาพที่ 58 ท้องพระโรงกรุงธนบุรี

ตำหนักแก่งคู้หลังเล็ก

อาคารหลังนี้มีรูปแบบสถาปัตยกรรมเป็นแบบจีน แต่ได้มีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุง โดยเฉพาะประตูหน้าต่างเพื่อให้เข้ากับสภาพอากาศ สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และเมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดฯ ให้ซ่อมแซมและดัดแปลงในช่วง พ.ศ. 2367 - 2394 พร้อมทั้งให้สร้างพระตำหนักแก่งคู้หลังใหญ่ในรูปแบบที่สอดคล้องกับอาคารหลังนี้ ปัจจุบันใช้เป็นที่จัดแสดงเกี่ยวกับพระราชกรณียกิจทางการรบของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

ภาพที่ 59 ตำหนักแก่งคู้หลังเล็ก

ตำหนักแก่งคู้หลังใหญ่

อาคารหลังนี้มีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ผสมผสานระหว่างไทยและจีน สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นระหว่างรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยสร้างขนานกับอาคารแก่งคู้หลังเล็กที่อยู่ทางทิศเหนือ ส่วนหลังคาของอาคาร มีการเขียนสีตกแต่งเป็นลวดลายแบบจีน แต่กรอบหน้าต่างมีการจำลองลายประดับแบบไทย ปัจจุบันใช้เป็นที่จัดแสดง

ภาพนิทรรศการเกี่ยวกับพระราชกรณียกิจในด้านการทำนุบำรุงบ้านเมืองในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

ภาพที่ 60 ตำหนักแก่งคู่อหลังใหญ่

ตำหนักสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

ตำหนักหลังนี้พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้สร้างขึ้นเมื่อครั้งยังทรงดำรง พระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนอิศเรศรังสรรค์ และประทับที่พระราชวังเดิมในระหว่างปี พ.ศ. 2367 - 2394 แต่หลังจากที่พระองค์ทรงได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ ได้ทรงย้ายไปประทับ ณ พระบรมราชวัง อาคารหลังนี้จึงได้เป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ตัวอาคารมีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมเป็นแบบตะวันตก หรือเรียกว่า "ตึกแบบอเมริกัน" และถือได้ว่าเป็นที่ประทับของพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูงที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมเป็นแบบตะวันตกหลังแรกๆ ที่สร้างขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ภาพที่ 61 ตำหนักสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

ศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

ศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (ศาลเจ้าตาก) หลังปัจจุบันนี้ สร้างขึ้นเมื่อครั้งสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี กรมพระจักรพรรดิพงษ์ เสด็จมาประทับที่พระราชวังเดิมในระหว่างปี พ.ศ. 2424 - 2443 ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของอาคารแก่งคู่อ ตั้งประดิษฐานกำแพงด้านทิศตะวันออกของพระราชวัง ภายในประดิษฐานพระบรมรูปของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ในท่าประทับยืนและทรงพระแสงดาบ

ภาพที่ 62 ศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

ศาลศิระปะลาวาพ

ในระหว่างการขุดสำรวจครั้งล่าสุดได้พบฐานอาคารทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าบริเวณพื้นที่ที่อยู่ระหว่างศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและตำหนักเก๋งคู่หลังเล็ก ซึ่งเมื่อพิจารณาจากหลักฐานทางเอกสารประกอบแล้ว สันนิษฐานว่าเป็นซากของอาคารศาลศิระปะลาวาพเดิม ที่สร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ก่อนรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและได้พังลงในคืนวันที่ 11 เมษายน พ.ศ. 2443 ซึ่งเป็นคืนที่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี กรมพระจักรพรรดิพงษ์ สิ้นพระชนม์ รูปแบบสถาปัตยกรรมของอาคารหลังเดิมตามที่ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์เป็นอาคารโถงแบบจีน ส่วนศาลศิระปะลาวาพหลังปัจจุบัน ทางมูลนิธิอนุรักษ์โบราณสถานในพระราชวังเดิมได้ปรึกษากับกรมศิลปากร และเห็นชอบให้สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2542 บนฐานของศาลหลังเดิมที่ได้ขุดพบ เพื่อใช้เป็นที่จัดแสดงกระดูกศิระปะลาวาพ (ที่ได้พบอยู่ใต้ฐานศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในคราวสำรวจพื้นที่ทางโบราณคดีในช่วงการบูรณะครั้งล่าสุด) รูปแบบของอาคารหลังปัจจุบันได้ประยุกต์ให้เหมาะสมกับอาคารโบราณสถานโดยรอบ โดยยังคงรูปแบบเป็นเก๋งจีน

ภาพที่ 63 ศาลศิระปะลาวาพ

เรือนเขียว

อาคารเรือนเขียว เป็นอาคารไม้ชั้นเดียว ยกพื้นสูงจำนวน 2 หลัง ตั้งอยู่บริเวณ "เขาดิน" ซึ่งเป็นเนินดินตรงมุมทิศตะวันออกเฉียงใต้ ภายในเขตกำแพงชั้นในของพระราชวังเดิม สร้างขึ้นในช่วงเวลาที่มีการปรับปรุงพระราชวังเดิมให้เป็นโรงเรียนนายเรือและได้ใช้เป็นสถานพยาบาลของโรงเรียนนายเรือ

ภาพที่ 64 เรือนเขียว

บริเวณใกล้เคียงกับป้อมวิชัยประสิทธิ์ มีอาคารสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมที่มีความโดดเด่นเป็นอย่างมาก และถือเป็นภูมิสัญลักษณ์ของชุมชนเมืองบางกอกมาตลอดสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ คือ พระปรารักษ์ วัดอรุณราชวราราม เป็นวัดโบราณ ไม่พบหลักฐานว่าใครเป็นผู้สร้างวัด ตามหลักฐานเท่าที่ปรากฏมีเพียงว่าเป็นวัดที่สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา มีมาก่อนรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2199 - 2231) เพราะมีแผนที่ซึ่งชาวฝรั่งเศสทำขึ้นไว้เป็นหลักฐาน (กรมศิลปากร, 2511ข: 4) เรียกกันว่า “วัดมะกอก” สันนิษฐานว่าเรียกตามชื่อดาบที่ตั่งวัด ซึ่งเรียกกันว่าบางมะกอก ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น “วัดมะกอกนอก” เมื่อมีการสร้างวัดขึ้นอีกวัดหนึ่งลึกเข้าไปในคลองบางกอกใหญ่ ซึ่งเรียกว่า “วัดมะกอกใน”*

ในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เปลี่ยนมาเรียกว่า “วัดแจ้ง” เนื่องจากภายหลังจากที่ทรงกอบกู้อิสรภาพได้แล้ว ทรงมีพระราชประสงค์จะย้ายราชธานีมาตั้งที่ธนบุรีจึงเสด็จกรีธาพลลงมาทางชลมารค พอถึงหน้าวัดมะกอกนอกก็สว่างหรือรุ่งแจ้งพอดี ทรงพระราชดำริเห็นเป็นอวมงคล มงคลฤกษ์ โปรดให้เทียบเรือพระที่นั่ง แล้วเสด็จขึ้นไปสักการบูชาพระมหาธาตุ (กรมศิลปากร, 2525 ง: 141) ต่อมาเมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินทรงเลือกเมืองธนบุรีเป็นราชธานีแห่งใหม่ ทรงสร้างพระราชวังใหม่ ได้ทรงเอากำแพงป้อมวิชัยประสิทธิ์ข้างฝั่งตะวันตกเป็นที่ตั้งตัวพระราชวัง แล้วโปรดให้ขยายเขตกันเป็นพระราชวังถึงคลองนครบาล (คลองวัดแจ้ง) เพราะฉะนั้น วัดแจ้งจึงตกเข้ามาอยู่กลางพระราชวัง เป็นการยกเลิกไม่ให้พระสงฆ์อยู่อาศัย (กรมศิลปากร, 2511ข: 6)

* ปัจจุบันคือ วัดนวลนรดิศ

เมื่อเข้าสู่ยุคแห่งกรุงรัตนโกสินทร์แล้ว วัดอรุณราชวราราม ก็ยังคงได้รับการดูแลบูรณะปฏิสังขรณ์ให้มั่นคงเสมอมา

ในสมัยรัชกาลที่ ๑ โปรดให้พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมื่อครั้งยังดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร เสด็จมาประทับที่พระราชวังเดิม และทรงมอบหน้าที่ให้บำรุงดูแลวัดแจ้ง ซึ่งพระองค์ได้ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์วัดแจ้งใหม่หมดทั้งวัด (กรมศิลปากร, 2525: 141) และเมื่อทรงขึ้นครองราชย์แล้ว ได้โปรดเกล้าฯ ให้มีงานฉลอง และพระราชทานนามวัดใหม่ว่า วัดอรุณราชวราราม (กรมศิลปากร, 2511: 3)

การบูรณะปฏิสังขรณ์ที่สำคัญ คือ พระปรางค์ ซึ่งเป็นอาคารสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมที่สำคัญที่สุดภายในวัด มีมาแต่ครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่ในครั้งนั้นพระปรางค์ยังไม่ได้มีลักษณะดังที่เห็นกันอยู่ทุกวันนี้ ความสูงของพระปรางค์องค์เดิมนั้น สูงเพียง 16 เมตร หรือ 8 วา (ฉันทะนาวิกชีวิน, 2519: 58) พระองค์ทรงมีพระราชศรัทธาที่จะเสริมสร้างพระปรางค์หน้าวัด โดยทรงพระราชดำริเห็นว่า พระปรางค์เดิมสูง 8 วานั้นยังย่อมอยู่ กรุงรัตนโกสินทร์ได้ตั้งขึ้นเป็นราชธานี ยังหาจะมีพระมหาธาตุไม่ ควรจะเสริมสร้างให้ใหญ่เป็นพระมหาธาตุสำหรับพระนคร จึงโปรดให้กำหนดที่ลงมือขุดราก แต่การได้ค้างอยู่เพียงนั้นจนถึงรัชกาลใน พ.ศ. 2367

ต่อมารัชกาลที่ 3 ทรงพระราชดำริถึงพระปรางค์ที่สมเด็จพระบรมชนกนาถทรงมีพระราชประสงค์จะสร้างเสริมให้สูงขึ้น จึงได้ทรงคิดแบบอย่างแล้วโปรดให้ลงมือก่อสร้าง ได้เสด็จพระราชดำเนินมาก่อพระฤกษ์เมื่อวันศุกร์ เดือน 9 แรม 12 ค่ำ พ.ศ. 2385 งานสร้างเสริมพระปรางค์ได้ดำเนินเรื่อยมาจนสำเร็จเป็นพระมหาเจดีย์ สูง 1 เส้น 13 วา 1 สอก 1 กีบ กีบ 1 นิ้ว ฐานกลมวัดโดยรอบได้ 5 เส้น 17 วา และเมื่อยกยอดพระปรางค์ ซึ่งเดิมทำเป็นยอดนภศูลตามพระปรางค์แบบโบราณ แต่ครั้งไกลวันฤกษ์ กลับโปรดให้ยืมมงกุฎที่หล่อสำหรับพระพุทธรูปทรงเครื่องที่จะเป็นพระประธานในวัดนางนองมาติดต่อบนยอดนภศูล (กรมศิลปากร, 2511: 19 – 20) เป็นเหตุให้กล่าวกันว่าที่ทรงกระทำเช่นนั้น เพื่อเป็นนิมิตแก่มหาชนทั้งหลายว่า "เจ้าฟ้ามงกุฎ" คือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นรัชทายาทนั่นเอง (กรมศิลปากร, 2525: 139)

ส่วนชื่อวัดอรุณราชวรารามที่ใช้เรียกกันในปัจจุบันนี้นั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ทรงพระราชทานนามให้ใหม่ เมื่อคราวที่การบูรณะปฏิสังขรณ์วัดเพิ่มเติมได้แล้วเสร็จในสมัยของพระองค์ (กรมศิลปากร, 2511: 3)

ลักษณะของพระปรางค์ที่เห็นในปัจจุบัน ได้รับการบูรณะครั้งใหญ่ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีรั้วล้อมทั้ง 4 ด้าน (ทองคำ กล้วยไม้ ณ อยุธยา, 2536: 31)

ภาพที่ 65 พระปรางค์ วัดอรุณราชวรารามวรมหาวิหาร
ที่มา : ศูนย์ข้อมูลสารคดี

ขนาดขององค์พระปรางค์วัดอรุณฐานได้ 243 เมตร สูง 81 เมตร มีปรางค์เล็กและมณฑปทั้ง 4 ทิศ จากยอดพระปรางค์ลงไปหาฐาน มีสิ่งต่างๆ คือ พระมಹามงกุฏ นกคู่ลปิดทอง มีพระนารายณ์แบก ครุฑแบก ชุ่มยอดปรางค์ประจำทิศมีรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณภายในทั้งสี่ทิศ มีกำแพงแก้วกั้นพื้นฐานทักษิณสามชั้น มีพระปรางค์เล็กสี่ทิศเป็นเครื่องประดับพระปรางค์องค์ใหญ่ ภายในชุ่มมีรูปพระพายทรงม้าขาว เริงบาตรมีรูปยักษ์และกระบี่แบกสลับกัน ในชุ่มล่างบรรจุตัวกนกรปูนปั้นติดผนังโดยรอบ

ภาพที่ 66 ยักษ์และกระบี่แบกสลับกันที่ชั้นเชิงบาตร
ที่มา : ศูนย์ข้อมูลสารคดี

พื้นฐานมีตุ๊กตาคาเงินสลักด้วยศิลาเป็นรูปคนและสัตว์ ประดับเรียงรายรอบองค์พระปรางค์ กำแพงด้านตะวันออกมี 3 ประตู ด้านตะวันตกมี 2 ประตู ซุ้มประตูทั้ง 5 ประดิษฐ์เป็นลายรูปพระราชลัญจกรประจำรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 5

ฐานทักษิณชั้นที่ 1 มีพระปรางค์เล็กประดิษฐาน 4 มุมของพระปรางค์องค์ใหญ่

ฐานทักษิณชั้นที่ 2 มีมณฑปประดิษฐานอยู่ 4 ทิศ ทิศละมณฑป ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปมณฑปทิศเหนือ ตั้งพระพุทธรูปปางประสูติ ทำเป็นรูปพระนางสิริมหามายาประทับยืนเหนี่ยวกิ่งไม้สาละ มีรูปพระพุทธรองค์ตอนแรกประสูติจากพระครรภ์ประทับยืนบนดอกบัวชูพระหัตถ์ขวาชี้ขึ้น 1 นิ้ว เป็นสัญลักษณ์ประกาศความเป็นเอกอัครมหาราชของพระองค์

มณฑปทิศตะวันออก ตั้งพระพุทธรูปปางตรัสรู้ มีพระพุทธรูปตั้งอยู่ 3 องค์ องค์กลางเป็นพระพุทธรูปปางนาคปรก องค์ริมทั้ง 2 ด้าน เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ประดิษฐานอยู่ใต้ร่มโพธิ์และร่มไทรด้านละองค์

มณฑปด้านทิศใต้ ตั้งพระพุทธรูปปางเทศนาพระธรรมจักร มีรูปพระปัญจวัคคีย์นั่งประนมมือ

มณฑปด้านทิศตะวันตก ตั้งพระพุทธรูปปางปรินิพพาน มีพระพุทธรูปปางไสยาสน์ประดิษฐานอยู่ระหว่างไม้สาละทั้งคู่ มีพระภิกษุที่นั่งเฝ้าอยู่เบื้องพระปฤษฎางค์

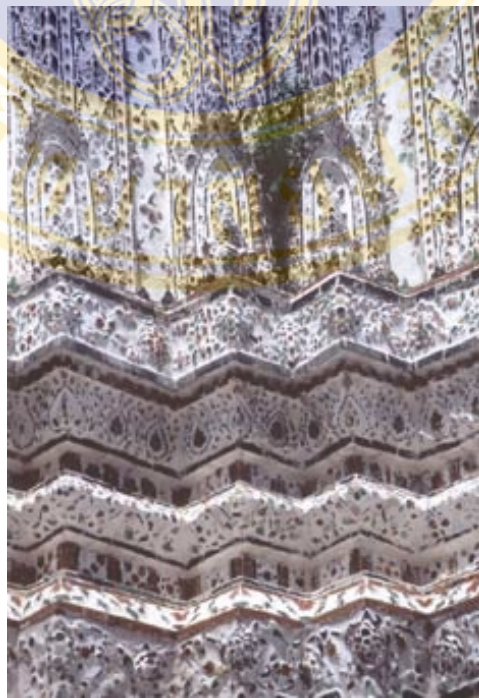
ฐานทักษิณชั้นที่ 3 องค์ปรางค์ชั้นบนประดับซุ้มรูปกนิษฐ เหนือซุ้มเชิงบาตรเป็นรูปกระบี่แบกโดยรอบ

ฐานทักษิณชั้นที่ 4 ชั้นสูงสุด เหนือซุ้มเชิงบาตรเป็นรูปพรมแบกโดยรอบ องค์พระปรางค์ที่ซุ้มคูหาซึ่งยื่นออกมาเป็นจตุรมุขทั้ง 4 ด้าน ทำยอดเป็นปรางค์เล็กๆ ภายในประดิษฐานรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ เเชิงบาตรเหนือซุ้มเป็นรูปนารายณ์ทรงครุฑ ส่วนยอดองค์พระปรางค์ใหญ่ ประดับประดาอย่างดี ถึงสุดยอดติดลัญจณ์รัชประดับยอดด้วยมงกุฎปิดทอง พระปรางค์ทั้ง 4 ชั้น มีบันไดขึ้นถึงตลอดทุกชั้น

องค์พระปรางค์ใหญ่ พระปรางค์เล็ก มณฑปซุ้ม กำแพงแก้ว ทุกส่วนประดับตกแต่งด้วยกระเบื้องเคลือบลวดลายสีต่างๆ อย่างปราณีตบรรจง บางชิ้นเป็นรูปลายกนก บางส่วนทำเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยนำมาประดับเป็นลายดอกไม้ต่างๆ บางดอกใช้กระเบื้องเคลือบธรรมดา บางดอกใช้กระเบื้องเคลือบสลับเปลือกหอย บางดอกใช้กระเบื้องเคลือบงานซามที่ลวดลายงามๆ แบบเก่า เช่น ซามเบญจรงค์ ซึ่งหายาก ศิลปะการเอาชิ้นกระเบื้องสีมาปะปิดติดต่อเป็นรูปต่างๆ อย่างนี้ไม่มีมาตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ 3 (กรมศิลปากร, 2525จ: 139 - 140)

ภาพที่ 67 บันไดขึ้นสู่ยอดพระปรางค์
ที่มา : ศูนย์ข้อมูลสารคดี

ภาพที่ 68 กระเบื้องเคลือบที่ใช้ประดับตกแต่งพระปรางค์ วัดอรุณราชวราราม
ที่มา : ศูนย์ข้อมูลสารคดี

นอกจากพระปรารักษ์ที่มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่โดดเด่นเห็นได้อย่างเด่นชัดแล้ว ยังมีอาคารสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมที่สำคัญอื่นๆ ภายในวัดที่น่าสนใจ ได้แก่

พระอุโบสถ ตั้งอยู่ทางด้านเหนือของวัด ลักษณะพระอุโบสถยกพื้นสูง หลังคาลาด 2 ชั้น มุงกระเบื้องเคลือบ ซ่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ลงรักประดับกระจก หน้าบันเป็นลายสลักไม้รูปพระวรุณ เทพถือพระขรรค์หน้าปราสาท 5 ยอด มีมุขยื่นทั้งด้านหน้าและด้านหลัง มีเสาใหญ่รับเชิงชาย มีชานเดินได้ พื้นหน้ามุขและชานเดินรอบพระอุโบสถปูด้วยหินอ่อน บันไดและเสาบันไดเป็นหินทราย หุ้มกลองด้านหน้าระหว่างประตูมีบุษบกยอดปรารักษ์ประดิษฐานพระพุทธรูปกนิษฐา ที่หุ้มกลองด้านหลังระหว่างประตู เป็นบุษบกยอดปรารักษ์ มีพาน 2 ชั้น ลงรักปิดทองและมีพุ่มเทียน ชุ่มประตูด้านหน้า 2 ประตูเป็นชุ่มยอดปรารักษ์ ด้านหลัง 2 ประตู เป็นชุ่มไม่มียอด เสาและผนังด้านนอกถือปูนประดับกระเบื้องจีนลายดอกไม้ร่วง บัวหัวเสาและบัวเชิงเสาลงรักปิดทอง

ภายในพระอุโบสถ มีภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องพุทธประวัติ และทศชาติชาดก

พระประธานในพระอุโบสถ มีพระนามว่า พระพุทธธรรมมисรรราชโลกชาตุคิลก หล่อในสมัยพระบาทสมเด็จพระสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งพระองค์ทรงปั้นหุ่นพระพักตร์เอง เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง 3 ศอกคืบ ประดิษฐานบนแท่นไพทีบนฐานชุกชี เบื้องหน้ามีรูปสาวก 2 องค์ ระหว่างกลางมีพัศดยศพระประธานตั้งอยู่ ที่ฝ่าทิพย์ฐานพระพุทธรูปเป็นที่บรรจุพระบรมอัฐิของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

พระวิหาร ยกพื้นสูงแบบเดียวกับพระอุโบสถ หลังคาลาด 3 ชั้น มุงกระเบื้องเคลือบสี หน้าบันเป็นรูปเทวดาถือพระขรรค์นั่งอยู่บนแท่น มีมุขด้านหน้าและด้านหลัง ผนังด้านนอกประดับด้วยกระเบื้องเคลือบลายก้านแย่งขบวนไทย พระวิหารนี้ยังใช้เป็นศาลาการเปรียญด้วย

พระประธานในวิหาร คือ พระพุทธชัมภูนุทมหานุชลักษณะอสีตยานุบพิตร เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง 6 ศอก หล่อด้วยทองแดงปิดทอง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้หล่อขึ้นพร้อมกับพระประธานในพระอุโบสถวัดสุทัศนเทพวราราม ประดิษฐานบนแท่นไพทีเหนือฐานชุกชีขนาดใหญ่ มีพระบรมธาตุ 4 องค์ บรรจุอยู่ในโกศ 3 ชั้น คือ เงิน นาก และทอง บรรจุอยู่ในพระเศียรพระประธาน

เบื้องหน้าพระประธานในระดับต่ำลงมา เป็นที่ประดิษฐานพระอรุณ หรือ พระแจ้ง เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย องค์พระและผ้าทรงทำด้วยทองสีต่างๆ หน้าตักกว้างประมาณ 50 เซนติเมตร ประดิษฐานอยู่บนฐานชุกชี

โบสถ์น้อย อยู่หน้าพระปรารักษ์ เป็นโบสถ์เดิมของวัดตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา รูปทรงเตี้ย มีมุขทั้งด้านหน้าและด้านหลัง หน้าบันทำเป็นลายกระหนกปิดทองประดับกระจก ไม่มีกำแพงแก้ว ผนังด้านนอกหน้าโบสถ์ ตรงกลางเจาะเป็นรู ใส่ด้วยกระเบื้องกลมๆ 9 ถ้วย เรียงเป็นแถว 3 แถว แถวละ 3

ด้วย मुखหลังประดิษฐานพระสังกัจจายน์ หน้าตักกว้าง 2 ศอก ลงรักปิดทอง ภายในประดิษฐานพระพุทธรูป 29 องค์ พระประธานเป็นพระปูนปั้นปางมารวิชัย ลงรักปิดทอง หน้าฐานชุกชีมีพระแท่นของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และมีพระบรมรูปหล่อของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชประทับห้อยพระบาท

วิหารน้อย อยู่หน้าพระปรารักษ์คู่กับโบสถ์น้อย สันนิษฐานว่าสร้างในสมัยกรุงศรีอยุธยาเช่นกัน ลักษณะอาคารเหมือนโบสถ์น้อย คือ เป็นทรงเตี้ย มีมุขหน้าและหลัง มุขหน้าป่องอย่าง मुखหลังประดิษฐานพระมาลัย ตรงกลางวิหารมีฐานชุกชีเป็นที่ประดิษฐานพระจุฬามณีเจดีย์ ซึ่งเป็นโลหะคล้ายเนื้อชินตอออกได้เป็น 4 ชั้น คือ ที่ยอด คอระฆัง ที่ฐาน 2 ชั้น มีรูปท้าวจตุโลกบาลยืนเฝ้าพระเจดีย์ หล่อด้วยโลหะ (กรมศิลปากร, 2525: 144 - 146)

วัดอรุณราชวราราม เป็นวัดที่มีความสำคัญมาตั้งแต่อดีต โดยเฉพาะในสมัยรัตนโกสินทร์ ถือเป็นวัดประจำรัชกาลที่ 2 และในปัจจุบันเมื่อมีพระราชพิธีที่สำคัญ คือ พิธีถวายผ้าพระกฐินด้วยขบวนพยุหยาตราทางชลมารค ซึ่งจะจัดให้มีขึ้นเฉพาะในปีที่มีความสำคัญเป็นพิเศษ เช่น เมื่อคราวฉลองกิ่งพุทธกาลในปี พ.ศ. 2500 การฉลองกรุงเทพมหานครมีอายุครบ 200 ปีเมื่อ พ.ศ. 2525 และฉลองปีกาญจนาภิเษก ซึ่งเป็นปีที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงครองราชย์ครบ 50 ปีเมื่อ พ.ศ. 2539 เป็นต้น ขบวนแห่ผ้าพระกฐินนี้ก็จะนำมาถวายยังวัดอรุณฯ แห่งนี้

นอกจากความสำคัญด้านศาสนาและพิธีกรรมแล้ว ในด้านการท่องเที่ยววัดอรุณราชวรารามก็ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวเป็นจำนวนมากทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ เนื่องจากรูปแบบของพระปรารักษ์ที่มีเอกลักษณ์และความงาม ถือเป็นภูมิสัญลักษณ์สำคัญแห่งหนึ่งของกรุงเทพมหานคร การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจึงได้จัดกิจกรรมสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยจัดเป็นโครงการไหว้พระขอพร 9 สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในกรุงเทพมหานคร* ตามคติความเชื่อของไทยที่ว่า เมื่อจะเริ่มต้นกระทำการสิ่งใด ไม่ว่าจะเป็นการเดินทาง การทำมาค้าขาย หรือครบรอบวันเกิด ก็จะไปทำบุญไหว้พระขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต ถือเป็นเอกลักษณ์เข้ากับการเริ่มต้นสิ่งใหม่ๆ ในชีวิต สถานที่แต่ละแห่งก็จะมีคติหรือได้รับพรที่แตกต่างกัน วัดอรุณราชวรารามซึ่งเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์หนึ่งในโครงการนี้ ผู้ที่มาจะต้องเข้าไปไหว้พระประธานในพระอุโบสถ เชื่อว่าชีวิตจะรุ่งโรจน์ทุกคืนวัน (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ม.ป.ป.: 20)

นอกจากนี้ในลำคลองบางกอกใหญ่ยังมีชุมชนของชาวมุสลิมนิกายชีอะห์อยู่อาศัยมาตั้งแต่ปลายกรุงศรีอยุธยา ตามที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ว่าชาวมุสลิมกลุ่มนี้ได้อพยพภัยสงครามเมื่อคราวเสีย

* สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 9 แห่ง ได้แก่ วัดสุทัศนเทพวราราม ศาลเจ้าพ่อเสือ, วัดชนะสงคราม, ศาลหลักเมือง, วัดพระศรีรัตนศาสดาราม, วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม, วัดกัลยาณมิตร, วัดอรุณราชวราราม และวัดระฆังโฆสิตาราม

กรุงศรีอยุธยาครั้งที่สอง โดยล่องเรือจากกรุงศรีอยุธยาลงมาทางใต้จนมาตั้งหลักปักฐานบริเวณคลองบางกอกใหญ่ และได้อาศัยอยู่ในเรือนแพ ชาวบ้านจึงเรียกว่า "แขกแพ" (www.sakulthai.com) สำหรับศาสนสถานของชาวมุสลิมที่เป็นที่รู้จักกันดีในย่านนี้ก็คือ มัสยิดบางหลวง หรือกุฎีขาว และมัสยิดต้นสน (www.matichon.co.th)

อาคารสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมกลุ่มถัดมาซึ่งอยู่ในระยะสายตาที่ใกล้เข้ามา ได้แก่ พระวิหารหลวง วัดกัลยาณมิตร และโบสถ์วัดช่างดาครู้ส จะมองเห็นพระวิหารหลวงขนาดใหญ่โตของวัดกัลยาณมิตรซึ่งตั้งหันหน้าไปทางแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณปากคลองบางกอกใหญ่ฝั่งใต้ (สมศิริ ยิ้มเมือง, 2537: 120)

วัดกัลยาณมิตรแห่งนี้สร้างโดยเจ้าพระยานิกรบดินทร์ (โต) ต้นสกุลกัลยาณมิตร ว่าที่สมุหนายกบุตรพระยาวิชัยวารี (มัน แซ่อึ้ง) เมื่อครั้งเป็นพระราชสุภาวดี เจ้ากรมพระสุรัสวดีกลาง ได้อุทิศที่บ้านและซื้อเพิ่มเติมสร้างขึ้นเป็นวัดเมื่อปีระกา พ.ศ. 2368 ในสมัยรัชกาลที่ 3 แล้วถวายเป็นพระอารามหลวง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานนามว่า "วัดกัลยาณมิตร" พระองค์ทรงสร้างพระวิหารหลวงและพระประธานในพระวิหารหลวงเป็นพระพุทธรูปองค์ใหญ่ ด้วยมีพระประสงค์จะให้เหมือนกรุงเก่า คือ มีพระโตอยู่นอกกำแพงเมืองอย่างเช่นวัดพนัญเชิง (กรมศิลปากร, 2525: 122) และได้เสด็จก่อพระฤกษ์พระโต วัดกัลยาณมิตร เมื่อวันที่พฤหัสบดี เดือน 6 ขึ้น 14 ค่ำ ซึ่งตรงกับวันที่ 18 พฤษภาคม พ.ศ. 2380 (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, 2538: 72) ต่อมาได้รับพระราชทานนามในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า พระพุทธไตรรัตนนายก

สถาปัตยกรรมที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในวัด คือ พระวิหารหลวง ซึ่งตั้งอยู่ตรงกลางระหว่างพระวิหารน้อยและพระอุโบสถ (กรมศิลปากร, 2525: 122) มีขนาดกว้าง 31.42 เมตร ยาว 36.85 เมตร (กรมศิลปากร, 2525: 152) ลักษณะการก่อสร้างเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมไทย ก่ออิฐถือปูน หลังคามุงกระเบื้องเคลือบ ประดับช่อฟ้า ใบระกา หน้าบันจำหลักลายดอกไม้ประดับกระจกตามแบบศิลปะสมัยรัชกาลที่ 3 ชุ่มประตูด้านต่างเป็นลายดอกไม้ปั้นปิดทองประดับกระจก ภายในพระวิหารหลวงมีภาพจิตรกรรมเขียนเป็นลายดอกไม้ประดับอยู่ที่ผนังและเสา ด้านหน้าพระวิหารหลวงมีชุ่มประตูดิน เสาหิน และตุ๊กตาดินศิลปะจีนตั้งเรียงรายอยู่ (กรมศิลปากร, 2525: 404)

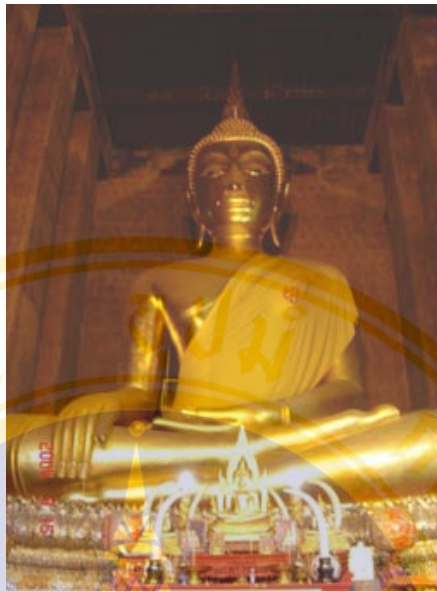

ภาพที่ 69 พระวิหารหลวง วัดกัลยาณมิตร

ภาพที่ 70 ชุ่มประตูปแบบจีน อยู่ด้านหน้าพระวิหารหลวง

ภายในพระวิหารหลวงเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปไตรรัตน์นายก พระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย ขนาดหน้าตักกว้าง 11.75 เมตร สูง 15.44 เมตร ชาวบ้านเรียกกันทั่วไปว่า หลวงพ่อโต หรือ พระโต ซึ่งเป็นที่นิยมนับถือกันทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่ชาวจีน เรียกกันตามแบบจีนว่า ซำปอสุดกง หรือ ซำปอกง (กรมศิลปากร, 2525ง: 151 - 152)

ภาพที่ 71 พระพุทธไตรรัตนนายก หรือหลวงพ่โต
พระประธานในพระวิหารหลวง วัดกัลยาณมิตร

ความเชื่อถือและความเคารพศรัทธาในหมู่ชาวจีนที่มีต่อองค์ช่าปอกงนั้น มีตำนานว่าเกี่ยวข้องกับสัมพันธกับข้าราชการจีนคนหนึ่ง ในสมัยต้นราชวงศ์หมิงผู้มีนามว่า เจิ้งเหอ ที่ได้นำกองเรือขนาดมหึมาของจักรพรรดิจีนออกเดินทางล่องทะเลตะวันตกไปในดินแดนแถบประเทศเอเชียไปจนถึงฝั่งตะวันออกของแอฟริกากว่า 30 ประเทศ ในการเดินเรือทั้งสิ้น 7 ครั้ง นับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1405 - 1433 (พ.ศ. 1958 - 1976) ซึ่งตรงกับสมัยกรุงศรีอยุธยา

ตลอดระยะเวลา 28 ปีที่เจิ้งเหอเดินทางล่องทะเลตะวันตกทั้ง 7 ครั้ง กรุงศรีอยุธยาแห่งราชอาณาจักรสยามเป็นเมืองหนึ่งในประเทศต่างๆ ที่เจิ้งเหอได้เดินทางมาเยือนในคราวที่ออกเดินทางครั้งที่ 2 ครั้งที่ 3 และครั้งสุดท้าย เมื่อปี ค.ศ. 1408, 1409 และ 1432 ตามลำดับ การเดินทางมาเยือนอยุธยาในครั้งนั้น กองเรือบางส่วนของเจิ้งเหออาจจะเข้ามาจอดเทียบท่าที่ใกล้วัดพนัญเชิง และเจิ้งเหอได้มานมัสการหลวงพ่โตในพระวิหารวัดพนัญเชิง ซึ่งสร้างขึ้นก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยา 26 ปี จึงทำให้ชาวจีนที่เลื่อมใสศรัทธาในตำนานวีรกรรมอันยิ่งใหญ่ของเจิ้งเหอเรียกชื่อหลวงพ่โตองค์นี้ตามชื่อของท่านว่า "หลวงพ่ช่าปอกง" เพื่อเป็นตัวแทนในการระลึกถึงเจิ้งเหอก็เป็นได้ เนื่องจากเจิ้งเหอมีชื่อรองอีกชื่อหนึ่งที่บิดามารดาตั้งให้ว่า ชันเป่า แปลว่า บุตรคนที่สามผู้มีค่าดุจรัตนะ หรือดวงแก้วแห่งบุพการี นอกจากนี้คำว่า ชันเป่า ยังหมายความถึง ไตรรัตน์ หรือ ดวงแก้วทั้งสามประการ ซึ่งก็คือ พระรัตนตรัย นั่นเอง (ปรีวิวัฒน์ จันทร, 2546: 7, 115 - 242) นอกจากความหมายในเรื่องชื่อแล้ว ก็ยังมีการให้คำอธิบายว่า ชันเป่า เป็นชื่อตำแหน่งข้าราชการฝ่ายในโดยทั่วไป (หวางเหวินเหลียง, 2531: 53)

ส่วนคำว่า กง นั้น หมายถึง ปู่ หรือ ผู้อาวุโส ใช้เรียกต่อท้ายชื่อ จึงเรียกรวมกันว่า ชันเป่ากง หรือ ชำปอกง ในสำเนียงแต้จิ๋ว (ปรีวัฒน์ จันทร, 2546: 7)

นอกจากพระวิหารหลวงที่ประดิษฐานพระพุทธไตรรัตนนายก หรือ ชำปอกง แล้ว ภายในวัดกัลยาณมิตรยังมีอาคารสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมที่สำคัญอื่นๆ อีก คือ พระอุโบสถ และพระวิหารน้อยที่ตั้งขนานข้างพระวิหารหลวง โดยพระอุโบสถตั้งอยู่ข้างพระวิหารหลวงด้านตะวันออก ส่วนพระวิหารน้อยตั้งอยู่ด้านเหนือพระวิหารหลวง ทั้งพระอุโบสถและพระวิหารน้อยมีรูปแบบศิลปะทางสถาปัตยกรรม และขนาดรูปทรงของอาคารแบบเดียวกัน คือ เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนขนาดกว้าง 20.88 เมตร ยาว 30.90 เมตร มีลักษณะสถาปัตยกรรมแบบจีน ไม่มีช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ หน้าบันปั้นลายดอกไม้ประดับกระเบื้องเคลือบสีลายจีน ชุ่มประตุน้ำต่างเป็นลายดอกไม้ประดับกระเจก (กรมศิลปากร, 2525ง: 152)

ภาพที่ 72 พระอุโบสถ วัดกัลยาณมิตร ที่ได้รับอิทธิพลศิลปะจีน

ภาพที่ 73 หน้าบันพระอุโบสถ วัดกัลยาณมิตร

ภายในพระอุโบสถเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องพุทธประวัติที่ผนังด้านข้าง ส่วนผนังสกัดฝั่งตรงข้ามกับพระประธานเขียนภาพสะท้อนชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนที่อาศัยอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณหน้าวัดกัลยาณมิตรในช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 ตรงกลางเขียนเป็นภาพการอยู่ร่วมกันระหว่างชาวไทย ชาวจีน และชาวมุสลิม ส่วนด้านซ้ายเหนือประตูทางเข้า มีภาพความซุกมุนวุ่นวายในสายน้ำ เจ้าพระยาหน้าเรือนแพที่ปลูกเรียงรายบริเวณใกล้เคียงหน้าวัด เป็นภาพของนักโทษชายสองคนถูกตีตรวนด้วยห่วงเหล็กคล้องคอ และผูกโยงด้วยโซ่ติดกัน พยายามพายเรือเข้าเทียบเรือขายผลไม้ของสองแม่ค้าสาวเพื่อขโมยผลไม้ (ธัชชัย ยอดพิชัย, 2547: 64)

ภาพที่ 74 จิตรกรรมภายในพระอุโบสถ เขียนภาพการอยู่ร่วมกันระหว่างชาวไทย จีน และมุสลิม ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 บริเวณวัดกัลยาณมิตร

ภาพที่ 75 จิตรกรรมภายในพระอุโบสถ ภาพนักโทษออกอาละวาด

เป็นการบันทึกภาพเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในสมัยที่สร้างวัดกัลยาณมิตร เพราะสอดคล้องกับบันทึกในเอกสารของร้อยเอกเฮนรี เบอร์นี ทูตชาวอังกฤษที่เดินทางเข้ามาในสมัยรัชกาลที่ 3 ลงวันที่

บันทึกไว้เมื่อ 2 ธันวาคม ค.ศ. 1826 หรือ พ.ศ. 2369 ว่า "...งานหลวงเกือบทุกอย่างและแรงงานคนที่ทำในบางกอกนั้น ก็เป็นนักโทษชาวพม่า เขาได้รับค่าจ้างจากรัฐบาลน้อยมากจนได้รับอนุญาตให้ขอเรียไรได้จากชาวบ้านสยามที่มาตลาดโดยเรือ และเร่ขายผักผลไม้หรืออาหารต่างๆ ทางแม่น้ำ เราขออย่าว่าได้เห็นนักโทษพม่าสองสามคนในเรือพายไต่และปล้น (เรือ) หญิงชราชาวสยามที่บางกอก..." (ลินจง สุวรรณโกทิน, ผู้แปล, 2540: 79)

จิตรกรรมฝาผนังภาพนักโทษออกอาละวาดสร้างความเดือดร้อนให้กับชาวบ้านที่ทำมาค้าขายนั้น ยังมีปรากฏอยู่ที่วิหารพระศรีศากยมุนี วัดสุทัศนเทพวราราม เขตพระนคร และพระอุโบสถ วัดบางยี่ขัน เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นงานที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 เช่นเดียวกับที่วัดกัลยาณมิตร (สันติ เล็กสุขุม, 2546: 54, ชัชชัย ยอดพิชัย, 2547: 66)

การเขียนภาพเหตุการณ์แบบสมจริงที่สะท้อนสภาพวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมลงไปในงานเขียนจิตรกรรมฝาผนังในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นการเปลี่ยนแปลงการวาดจากรูปแบบเดิมที่นิยมเขียนภาพจิตรกรรมแบบสมจริงอย่างปรัมปราคือ วาดรูปบุคคลให้มีลักษณะอย่างอุดมคติ เช่น กิริยาลีลานาฏลักษณะ ซึ่งอิงอยู่กับความสมจริงตามธรรมชาติด้วย ได้แก่ สัดส่วนสรีระ อากัปกริยา และการแต่งกาย อาการเครื่องประดับ และมีฉากสมจริงเหล่านี้สอดแทรกอยู่เป็นเพียงส่วนประกอบของเรื่องราวแบบปรัมปราคติ เช่น พุทธประวัติ ทศชาติชาดก เท่านั้น แต่ในสมัยรัชกาลที่ 3 นี้ ได้ให้ความสำคัญกับฉากเหล่านี้เพิ่มมากขึ้น เนื่องจากทัศนคติของผู้คนในสังคมสมัยนั้นที่เริ่มปรับเปลี่ยนจากการที่ได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตก ทำให้มีผลต่อลักษณะของภาพที่วาดอย่างสมจริงยิ่งขึ้น (สันติ เล็กสุขุม, 2546: 53 - 54)

งานประเพณีที่สำคัญของวัดกัลยาณมิตร จะเกี่ยวเนื่องอยู่กับวัฒนธรรมของชาวจีน เนื่องจากหลวงพ่อดโต หรือ ซ่าปอกง เป็นที่เคารพศรัทธาอย่างมากในหมู่คนไทยเชื้อสายจีน ดังนั้นในช่วงเทศกาลตรุษจีน ซึ่งถือเป็นวันขึ้นปีใหม่ของจีน ชาวไทยเชื้อสายจีนจะเดินทางมากราบไหว้หลวงพ่อดโต หรือ ซ่าปอกง เพื่ออธิษฐานขอพรให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัวในปีใหม่ที่จะมาถึง ซึ่งทางวัดจะเปิดพระวิหารหลวงตลอด 24 ชั่วโมง เป็นเวลาประมาณ 1 สัปดาห์ โดยเริ่มตั้งแต่ช่วงบ่ายของวันสิ้นปีเก่า โดยเฉพาะในคืนวันส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่ จะมีประชาชนจำนวนมากเดินทางมากันตลอดทั้งคืน เพื่อเป็นการเริ่มต้นชีวิตวันใหม่ของปีใหม่ด้วยการทำบุญไหว้พระ

พอถึงช่วงกลางปี ทางวัดจะมีงานประเพณีที่สำคัญอีกงานหนึ่ง คือ ประเพณีทิ้งกระจาด ซึ่งจัดเป็นงานประจำปีที่บริเวณลานหน้าพระวิหารหลวงทุกปี และถือว่าเป็นงานทิ้งกระจาดที่ใหญ่กว่าแห่งอื่นๆ ในฝั่งธนบุรี งานจะมีขึ้นในช่วงกลางเดือนเจ็ดของจีน หลังสารทจีน เพราะเชื่อว่าเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมโลกเปิดให้ภูตผีที่ไม่มีญาติทั้งหลายมารับส่วนบุญบนโลกมนุษย์ปีละครั้ง (ศิริศักดิ์ คุ้มรักษา, ใน สุคารา สุจฉายา, บรรณาธิการ, 2542: 204 - 205)

ภาพที่ 76 ประเพณีทิ้งกระจาด วัดกัลยาณมิตร
ที่มา : ศูนย์ข้อมูลสารคดี

นอกจากช่วงเทศกาลตรุษจีนและสารทจีนที่มีประชาชนมาทำบุญไหว้พระกันจนเป็นประเพณีแล้ว วัดกัลยาณมิตรแห่งนี้ยังเป็น 1 ใน 9 แห่งของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อความศรัทธาของชาวไทยเชื้อสายจีนที่นิยมไปกราบไหว้ด้วย* (พ. สุวรรณ, 2547: 47) และเป็น 1 ใน 9 สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของโครงการ ไหว้พระขอพร 9 สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในกรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้จัดขึ้น และได้รับความสนใจจากประชาชนเป็นจำนวนมาก การมาไหว้พระที่วัดกัลยาณมิตรนั้น ต้องเข้าไปนมัสการหลวงพ่อดโต หรือ พระพุทธไตรรัตนนายก พระประธานภายในวิหารหลวงของวัด พรที่จะได้รับจากหลวงพ่อก็คือ ผู้ที่มาไหว้จะเดินทางปลอดภัยดี (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ม.ป.ป.: 18)

โบสถ์ วัดช่างตากุ้งี อยู่ถัดจากวัดกัลยาณมิตรลงมาทางใต้ ตั้งหันหน้าสู่แม่น้ำเจ้าพระยาเช่นกัน ประวัติความเป็นมาของศาสนสถานแห่งศาสนาคริสต์นี้เริ่มตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี เมื่อพระเจ้าตากสินมหาราชทรงกอบกู้อิสรภาพได้สำเร็จและสถาปนาธนบุรีเป็นราชธานีแห่งใหม่ โปรดให้ชาวจีนจากพระนครศรีอยุธยามาตั้งบ้านเรือนอยู่แถบวัดกัลยาณมิตร และโปรดให้ฝรั่งเชื้อสายโปรตุเกสตั้งบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำได้ศาลเจ้ากุกีจินลงไป บาทหลวงกอร์ (Corre) ซึ่งขณะนั้นได้อพยพภัยสงครามไปอาศัยอยู่ที่เขมร ได้เดินทางกลับเข้ามาในปี พ.ศ. 2312 พระเจ้าตากสินได้พระราชทานที่ดิน และอนุญาตให้สร้างโบสถ์ได้ บาทหลวงกอร์จึงได้เลือกสถานที่บริเวณที่อยู่ของชาวโปรตุเกสย่านกุกีจินเป็นสถานที่สถาปนา และตั้งชื่อวัดเป็นภาษาโปรตุเกสว่า วัดช่างตากุ้งี (Santa Cruz) หรือ

* สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 9 แห่ง ได้แก่ วัดมังกรกมลาวาส หรือ วัดเล่งเน่ยยี่, ศาลเจ้าพ่อเสือ (ตัวเก่าเอี้ย), ศาลเจ้าไต้ฮงกง, วัดโสธรวรารามวรวิหาร จ.ฉะเชิงเทรา, วัดพนัญเชิง จ.พระนครศรีอยุธยา, วัดกัลยาณมิตร, พระพุทธบาท จ.สระบุรี, ศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่ เกาะสีชัง จ.ชลบุรี และศาลเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว จ.ปัตตานี

วัดมหาเกษ เพื่อเป็นที่ระลึกถึงวันที่ได้รับพระราชทานที่ดินซึ่งตรงกับวันเกิดทูนมหาเกษของชาวคริสต์ นิกายโรมันคาทอลิก (กรมศิลปากร, 2544: 98) ดังที่ท่านเขียนไว้ว่า (โลเนย์ อาเดรียง, 2542: 130)

"...เพื่อรำลึกถึงเหตุการณ์ในครั้งนี้ซึ่งดูเหมือนเป็นการประกาศยกย่องศาสนาอันศักดิ์สิทธิ์ของเราในประเทศไทย สิ่งที่ยกย่องเหมาะสมกับกาลเวลา และสถานะปัจจุบันของราชอาณาจักร ข้าพเจ้าตั้งใจจะทำพิธีสถาปนาโบสถ์เล็กแห่งนี้อยู่ใต้ไม้กางเขนอันศักดิ์สิทธิ์..."

โบสถ์หลังแรกของวัดมีลักษณะเป็นเพียงบ้านเล็กๆ หลังหนึ่ง ตัวโบสถ์ไม่มีฝาผนัง ต่อมาในปีพุทธศักราช 2313 สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จมาเยี่ยม ทอดพระเนตรเห็นความอึดคั้นนั้น จึงมีรับสั่งให้รื้อศาลา ณ ที่นั้นลงหลังหนึ่ง ขุดเอาดินขึ้นถมที่ และก่อผนังโบสถ์ซึ่งเปิดอยู่ทุกด้าน

ต่อมาในสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พุทธศักราช 2377 สังฆราชปาลเลอกัวซ์ (Pallegoix) ชาวฝรั่งเศส ได้สถาปนาวัดแห่งนี้ขึ้นใหม่ นับเป็นโบสถ์โรมันคาทอลิกเก่าแก่แห่งที่ 2 ของบางกอก รองจากวัดคอนเซ็ปชันที่สามเสน ซึ่งก่อตั้งมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ส่วนโบสถ์โรมันคาทอลิกหลังที่ 3 ในบางกอกนั้น คือ วัดกาลหว่าร์ บริเวณตลาดน้อย ที่แยกตัวออกมาจากวัดซางตาครู้ส เนื่องจากความแตกแยกในหมู่ชาวโปรตุเกสที่วัดซางตาครู้ส ซึ่งบางส่วนไม่ยอมรับการปกครองของบาทหลวงชาวฝรั่งเศส (ศิริศักดิ์ คุ่มรักษา, ใน สุดาราสุจนายา, บรรณาธิการ, 2542: 142)

ลักษณะของโบสถ์หลังที่สองนี้ มีรูปร่างคล้ายมาทางโบสถ์ไทยสมัยรัชกาลที่ 3 และรัชกาลที่ 4 มาก ประดับตกแต่งเป็นลายปูนปั้นแบบฝรั่ง (แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย, 2528: 34)

ภาพที่ 77 โบสถ์หลังที่ 2 ของวัดซางตาครู้ส

ที่มา : แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. (2528). ภูมิจิน ชุมชนชาวคริสต์สองศตวรรษ. สารคดี, 1(2), หน้า 41.

จนพุทธศักราช 2456 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สภาพของโบสถ์ได้ชำรุดทรุดโทรมลงไปมาก บาทหลวงกุเลียลโม (กิน ดาคูร์ส) จึงให้รื้อลง แล้วเริ่มสร้างวัดใหม่เมื่อพุทธศักราช 2457 และเสกวัดเมื่อวันที่ 17 กันยายน พุทธศักราช 2459 เป็นโบสถ์หลังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน นับเป็นโบสถ์หลังที่ 3 ของวัด (กุศล เอี่ยมอรุณ, ใน สุคารา สุจฉายา, บรรณาธิการ, 2542: 270)

รูปลักษณะของโบสถ์ที่สร้างขึ้นใหม่นี้ มีลักษณะสถาปัตยกรรมแบบอิตาลี รูปแบบเรอเนสซองส์บวกกับแนวนีโอคลาสสิก (อาษา, 2542: 93) ที่ผสมผสานการตกแต่งลวดลายแบบจีน ซึ่งมีศัพท์สถาปัตยกรรมที่เรียกรูปแบบนี้ว่า "ซิโน - โปรตุเกส" (เพ็ญสุภา สุขคตะ, 2543: 25 - 26, 147)

ตัวโบสถ์ก่อเป็นอาคารชั้นเดียว เฉพาะด้านหน้าซึ่งหันสู่แม่น้ำเจ้าพระยาก่อเป็นหอรระฆังยอดโดม รูปอาคารทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ด้านหน้าซึ่งเป็นด้านสกัด เป็นโถงประกอบด้วยซุ้มโค้งกลมประดับปูนปั้นลายพวงมาลัย เหนือขึ้นไปเจาะช่องลมติดบานเกล็ดไม้เป็นช่องๆ สลับกับเสากลมแบบ Corinthian ขนาดเล็ก ส่วนหลังคาทำด้วยแนวลูกกรงซีเมนต์ สุดแนวลูกกรงก่อหัวเสารูปกรวยส่วนที่เป็นหอคอยประกอบด้วยหอทรงสี่เหลี่ยมรองรับหอแปดเหลี่ยมยอดโดม เหนือโดมประดับด้วยซุ้มแปดเหลี่ยมเล็กๆ ยอดสุดติดตั้งไม้กางเขน ส่วนหอคอยนี้ประดับลายปูนปั้น มีช่องแสง (Rose Window) และกระจกสี (Stainglass) ทั้งงดงาม ภายในแขวนระฆังหลายสิบใบ ใช้บรรเลงเพลงในโอกาสสำคัญทางศาสนา และในโอกาสพิเศษต่างๆ เช่น เคยบรรเลงสรรเสริญพระบารมีเมื่อคราวพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสทางน้ำผ่านหน้าวัด เป็นต้น ผนังด้านยาวภายนอกอาคารเจาะช่องหน้าต่างข้างละ 7 ช่อง ซุ้มหน้าต่างโค้งกลมเดินลายเส้นลวดและประดับปูนปั้นลายพวงมาลัยเหมือนซุ้ม โถง กรอบบนของหน้าต่างซึ่งเป็นรูปครึ่งวงกลมติดกระจกสี ผนังตอนบนเหนือช่องหน้าต่างเจาะช่องกลมใหญ่กรุกระจกสีเช่นกัน ส่วนใต้หลังคาประดับปูนปั้นลายพวงมาลัย ช่องระบายน้ำตกแต่งด้วยประติมากรรมรูปหัวสัตว์ มีเสาอิงทรงเหลี่ยมระหว่างช่องหน้าต่าง บริเวณด้านสกัดด้านหลัง หลังคาลดต่ำลง ผนังหักมุมหกเหลี่ยม จัดเป็นห้องด้านหลังโบสถ์ (กรมศิลปากร, 2525ก: 450)

ภาพที่ 78 โบสถ์หลังปัจจุบันของวัดช้างตากุ้ง

ภาพที่ 79 ระฆังหลายใบที่แขวนอยู่ภายในหอคอยของโบสถ์

ภายในโบสถ์เหนือซุ้มพระแท่นบูชาด้านหน้า ประดับด้วยกระจกสีเป็นลวดลายไม้กางเขน อันเป็นนามของโบสถ์ และด้านข้างตกแต่งด้วยประติมากรรมรูปสัตว์กับประติมากรรมเล่าประวัติพระเยซูทั้ง 14 ภาค เพดานโถงด้านหน้าประดับปูนปั้นและภาพเขียนสี เสาแต่ละต้นเป็นศิลปะแบบโครีนเทียน (Corinthian) คือเป็นเสากลม หัวเสาประดับปูนปั้นรูปใบไม้ปิดทองอย่างสวยงาม ส่วนด้านหลังโบสถ์เป็นที่ฝังศพของบาทหลวงซึ่งเคยพำนักอยู่ที่โบสถ์แห่งนี้ (กุศล เอี่ยมอรุณ, ใน สุคารา สุจฉายา, บรรณาธิการ, 2542: 270)

ภาพที่ 80 กระจกสีรูปพระเยซูถูกตรึงบนไม้กางเขน ซึ่งเป็นความหมายของชื่อวัดซางตาครู้ส

ภาพที่ 81 กระจกสีที่ใช้ประดับอยู่เหนือกรอบหน้าต่างโบสถ์ วัดซางตาครู้ส

พิธีกรรมที่สำคัญของวัดฆางตาครู้ส ก็คือเมื่อถึงวันศุกร์ศักดิ์สิทธิ์ในเทศกาลอีสเตอร์ ทางวัดจะมีพิธีถอดพระ เพื่อรำลึกถึงวันที่พระเยซูทรงถูกทรมานและสิ้นพระชนม์บนไม้กางเขน ในวันนี้ชาวคริสต์ผู้นับถือที่อยู่ในพื้นที่และที่แยกย้ายไปอยู่ที่อื่นจะกลับมาร่วมพิธีกรรม เช่นเดียวกับในวันฉลองคริสตสมภพ หรือ คริสต์มาส เพราะถือว่าเป็นพิธีฉลองสำคัญของวัด ซึ่งมีนามว่ากางเขนอันศักดิ์สิทธิ์ ชาวคริสต์จะช่วยกันจัดดอกไม้ ตกแต่งรูปพระ มีการแสดงละครรำลึกถึงเหตุการณ์ครั้งนั้น ประกอบในพิธีกรรมปลดร่างพระเยซูเจ้าลงจากไม้กางเขน* (ศิริศักดิ์ คุ้มรักษา, ใน สุดารา สุจฉายา, บรรณาธิการ, 2542: 206)

ภาพที่ 82 พิธีถอดพระในวันศุกร์ศักดิ์สิทธิ์ช่วงเทศกาลอีสเตอร์ของวัดฆางตาครู้ส
ที่มา : ศูนย์ข้อมูลสารคดี

นอกจากรูปทรงของโบสถ์ที่มีลักษณะโดดเด่นแล้ว ชุมชนชาวคริสต์แห่งนี้ยังมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นอีกอย่าง นั่นก็คือ อาหาร ซึ่งมีทั้งอาหารคาวและอาหารหวาน เป็นอาหารเฉพาะกลุ่มที่ทำกันในหน้าเทศกาล เช่น คริสต์มาส งานฉลองวัด ได้แก่ แกงเหงาหงอด คล้ายกับแกงส้ม ทำด้วยเนื้อปลา แต่ใช้น้ำมันแทน ใช้น้ำมันมะขามเปียกอย่างแกงส้ม หรือต้มมะฝาด คล้ายกับต้มจับฉ่ายของจีน นอกจากนี้ก็ยังมีเนื้อแซนโม ซึ่งมีกรรมวิธีในการทำพอสมควร ปัจจุบันจึงเหลือคนที่ทำเนื้อแซน

* พิธีนี้ยังมีจัดที่วัดคอนเซ็ปชัน และวัดกาลหว่าร์ อีกด้วย

โมเป็นมีน้อยคน ส่วนของหวานนั้น ที่ขึ้นชื่อเป็นที่รู้จักกันดี ก็คือ ขนมฝรั่ง ที่สามารถหาซื้อได้ตามร้านค้าในละแวกชุมชนแห่งนี้ แต่นอกจากขนมฝรั่งแล้ว ที่นี้ยังมีขนมกวยต๊ัด หรือพายสับปะรด เป็นขนมที่คนในชุมชนท่านหนึ่ง ได้รับสูตรมาจากก๊วยของบริษัทวินเซอร์ ซึ่งเป็นบริษัทเดินเรือของฝรั่ง ขนมกุดสลัง หรือขนมตรุษฝรั่ง และขนมหน้าवल ซึ่งทำยาก ถึงขนาดคนเฒ่าคนแก่เรียกว่า ขนมลูกสาว เพราะต้องเบามือเวลาเคาะออกจากพิมพ์ ไม่เช่นนั้นหน้าขนมจะแตก เฉพาะขนมกุดสลัง และขนมหน้าवल จะทำขึ้นในเทศกาลคริสต์มาสเท่านั้น (อนุรัตน์ วัฒนาวงศ์สว่าง, ใน สุคารา สุจฉายา, บรรณาธิการ, 2542: 178 - 180)

ต้มมะฝาด

เนื้อแซนโม

ขนมฝรั่ง

ขนมกุดสลัง หรือขนมตรุษฝรั่ง

กวยต๊ัด (พายสับปะรด)

ขนมหน้าवल หรือขนมลูกสาว

ภาพที่ 83 อาหารและขนมที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวคริสต์ภูเก็ต

บริเวณที่ตั้งของวัดกัลยาณมิตรและวัดช่างดาครู้สนี้เป็นย่านชุมชนเก่าแก่แห่งหนึ่งของกรุงเทพมหานคร มีชื่อเรียกเป็นที่รู้จักกันว่า ย่านกุฎีจีน เหตุที่เรียกว่ากุฎีจีนนั้น สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงวินิจฉัยว่า ตัวกุฎีน่าจะหมายถึงศาลเจ้าขนาดใหญ่ที่อยู่ตรงคลองกุฎีจีน ซึ่งชาวจีนเป็นผู้สร้างมาแต่ก่อนยุคคลองลัดบางกอก ศาลเจ้านี้แต่เดิมคงเป็นหัวแหลมที่แม่น้ำเจ้าพระยาเลี้ยวไปทางคลองบางกอกใหญ่ คำว่า กุฎีจีน จึงเป็นคำที่ติดปากมาแต่เดิม ศาลเจ้านี้ปัจจุบันคือ ศาลเจ้าแม่กวนอิม (สุกัญญา ภัทรราชย์, 2537: 81) หรือ ศาลเจ้าเกียนอันเกง แต่จากเอกสารประวัติศาลเจ้าเกียนอันเกง ซึ่งเป็นบันทึกจากคำบอกเล่าของบรรพบุรุษกล่าวว่า ศาลเจ้านี้สร้างในสมัยธนบุรี โดยชาวจีนที่ตามเสด็จพระเจ้าตากสินมาตั้งกรุงใหม่ ครั้นเมื่อรัชกาลที่ 1 ทรงย้ายพระนครไปยังฝั่งตะวันออก คนจีนเหล่านี้จึงอพยพข้ามไปอยู่ร่วมกับพวกพ้องในย่านตลาดน้อย ลำพัง ศาลเจ้าเดิมซึ่งมีสองหลังติดกัน คือ ศาลเจ้าโจวซือกงกับศาลเจ้ากวนอูถูกทิ้งร้างทรุดโทรม จนมาในสมัยรัชกาลที่ 3 ชาวจีนฮกเกี้ยนจำนวนหนึ่งได้มารื้อศาลทั้งสองแล้วสร้างขึ้นใหม่เป็นหลังเดียว อัญเชิญเจ้าแม่กวนอิมขึ้นประดิษฐานแทน และให้ชื่อว่า ศาลเจ้าเกียนอันเกง (ศิริศักดิ์ คุ้มรักษา, ใน สุคารา สุจฉายา, บรรณาธิการ, 2542: 141)

ความเป็นชุมชนของย่านกุฎีจีนนี้มีมาแต่สมัยอยุธยาเช่นกัน และเมื่อมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ สถานการณ์ของบ้านเมืองเริ่มเปลี่ยนไป การต่อสู้เพื่อป้องกันประเทศจากภัยสงครามเริ่มหมดไป ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่สงบสุขขึ้น และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศก็เป็นที่ไปเพื่อผลประโยชน์ทางการค้าไม่ใช่เพื่อการครอบครองดินแดนอย่างเช่นในอดีต โดยเฉพาะการค้าขายกับประเทศจีนในสมัยรัชกาลที่ 3 ที่ส่งผลทางด้านศิลปกรรมให้กับประเทศไทยเป็นอย่างมาก ดังที่ปรากฏอยู่ในงานสถาปัตยกรรมตามวัดวาอารามต่างๆ ที่สร้างขึ้น หรือที่ได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์ในช่วงเวลานี้ เช่น วัดกัลยาณมิตรที่ตั้งอยู่ในชุมชนแห่งนี้ก็ได้รับอิทธิพลของศิลปะจีนเช่นกัน รวมถึงการเข้ามาเผยแพร่ศาสนาคริสต์ของมิชชันนารีชาวตะวันตกก็มีหลักฐานแสดงให้เห็นด้วย โบสถ์วัดช่างดาครู้ส

เมื่อความมั่นคงของชุมชนมีมากขึ้น อีกทั้งพื้นที่บริเวณนี้ยังตั้งอยู่ใกล้กับศูนย์กลางของประเทศในขณะนั้น จึงทำให้มีผู้คนเข้ามาอยู่อาศัยในชุมชนแห่งนี้มาก ทั้งชาวไทย ชาวจีน และชาวตะวันตก เช่นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาใกล้กับวัดช่างดาครู้สเป็นที่ตั้งห้างหุ้นแดงของนายโรเบิร์ต ฮันเตอร์ พ่อค้าชาวอังกฤษที่เข้ามาตั้งห้างค้าขาย (สมศรี เอี่ยมธรรม และคนอื่นๆ, 2544: 108) เป็นอาคารแห่งแรกที่สร้างขึ้นตามแบบสถาปัตยกรรมยุโรป ผู้คนในสมัยนั้นเรียกกันว่าตึกฝรั่ง (สมศรี เอี่ยมธรรม และคนอื่นๆ, 2544: 74 - 75) และจากย่านกุฎีจีนเลยไปจนถึงหน้าวัดประยูรฯ ยังเป็นที่พำนักของราชทูตชาวตะวันตกและบรรดามิชชันนารีนิยายโปรเตสแตนต์กลุ่มแรกๆ ที่เข้ามาเผยแพร่ศาสนาคริสต์ในสยาม (ศิริศักดิ์ คุ้มรักษา, ใน สุคารา สุจฉายา, บรรณาธิการ, 2542: 142)

ย่านกุฎีจีนจึงเป็นชุมชนที่มีกลุ่มคนหลากหลายเชื้อชาติ ต่างวัฒนธรรม ต่างความเชื่อทางศาสนา มาอาศัยอยู่ร่วมกัน ดังหลักฐานที่ยังปรากฏให้เห็นจากอาคารสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมในศาสนสถานต่างๆ เช่น วัดกัลยาณมิตร ในพระพุทธศาสนา ที่มีทั้งศิลปะแบบไทยประเพณีและอิทธิพลของศิลปะจีน ศาลเจ้าเกียนอันเกง ซึ่งเป็นอาคารสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมแบบจีนตามความเชื่อของคนจีน และโบสถ์วัดช่างดาครู๊ส ในศาสนาคริสต์ นิกายโรมันคาทอลิก ที่มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก และด้วยความที่เป็นชุมชนที่มีการอยู่อาศัยมาอย่างต่อเนื่อง จึงน่าจะมีการผสมผสานระหว่างคนต่างเชื้อชาติ และความต่างทางวัฒนธรรมบางอย่าง ผู้คนที่อาศัยอยู่ในปัจจุบันแม้จะไม่ได้มีลักษณะที่สามารถบอกได้ถึงเชื้อสายของบรรพบุรุษในอดีต และแม้ว่าเราคนรุ่นหลังจะไม่ทราบแน่ชัดถึงการแลกเปลี่ยนหรือการผสมผสานทางด้านสังคมและวัฒนธรรมของชนกลุ่มต่างๆ ในบริเวณนี้อย่างชัดเจน แต่จากความเชื่อทางศาสนาที่ยังคงสืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่นก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ยืนยันได้ถึงความเก่าแก่ของชุมชนแห่งนี้ ที่คนรุ่นหลังยังคงดูแลทะนุบำรุงรักษาศาสนสถานตามความเชื่อของกลุ่มคนให้อยู่ในสภาพที่ดี และก็อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ราบรื่นทุกวันนี้ เหมือนเมื่อครั้งอดีตที่ปรากฏอยู่ในงานจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถ วัดกัลยาณมิตร และดูเหมือนจะเป็นภาพรวมที่ตอกย้ำให้เห็นถึงชีวิตวัฒนธรรมของคนในสังคมไทยที่ชุมชนในท้องถิ่นต่างๆ มักมีกลุ่มชนหลายเผ่าพันธุ์อาศัยอยู่ร่วมกันได้ดีเสมอมา

สถาปัตยกรรมกลุ่มสุดท้าย อยู่ในระยะสายตาที่ใกล้กับตำแหน่งที่กำหนดให้เป็นมุมมองมากที่สุด ได้แก่ สะพานพระพุทธรยอดฟ้า สะพานพระปกเกล้า และอาคารบางกอก ริเวอร์พาร์ค คอนโดมิเนียม เปรียบเสมือนการเข้ามาสู่ยุคของการเปลี่ยนแปลงจากอดีตไปสู่ปัจจุบัน

สะพานพระพุทธรยอดฟ้า เป็นสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาที่เชื่อมระหว่างฝั่งพระนครตรงบริเวณปลายถนนตรีเพชร ระหว่างวัดราชบูรณะกับโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย และฝั่งธนบุรีบริเวณใต้วัดประยุรวงศาวาส

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชปรารภว่า เมื่อถึงพุทธศักราช 2475 กรุงเทพมหานครจะมีอายุครบ 150 ปีบริบูรณ์ สมควรจะมีการสมโภชพระนคร และสร้างสิ่งสำคัญเพื่อเป็นอนุสรณ์ระลึกถึงพระมหากษัตริย์คุณในพระบาทสมเด็จพระพุทธรยอดฟ้าจุฬาโลก ผู้ทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์และพระราชวงศ์จักรี คณะผู้บริหารประเทศในขณะนั้นได้มีการเสนอแนวคิดในการสร้างพระปฐมบรมราชานุสรณ์หลายรูปแบบ ก่อนที่จะมีพระบรมราชวินิจฉัยตามที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน ทรงเสนอให้สร้างพระปฐมบรมราชานุสรณ์แห่งพระบาทสมเด็จพระพุทธรยอดฟ้าจุฬาโลก พร้อมกับสร้างสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาสำหรับรถและคนเดิน เพื่อเชื่อมการคมนาคมทางบกกระหว่างฝั่งพระนครและฝั่งธนบุรีให้ติดต่อกันได้

สะดวก และเพื่อประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ รวมทั้งเป็นเครื่องแสดงพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ที่ทรงย้ายราชธานีมาประดิษฐาน ณ กรุงเทพมหานครอีกด้วย (กรมศิลปากร, 2525ค: 20) โดยประดิษฐานพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกไว้ ณ ลานเชิงสะพานฝั่งตะวันออก (ม.ร.ว. แฉ่งน้อย สักคีศรี, 2537: 204, กรมศิลปากร, 2525ค: 588) นอกจากนี้ยังเป็นการขยายความเจริญของกรุงเทพมหานครไปทางด้านทิศตะวันตก คือ ฝั่งธนบุรี เนื่องด้วยในขณะนั้นตึกกรมบ้านเรือนในฝั่งพระนครเริ่มที่จะแออัดคับแคบ จนต้องถมที่ลุ่มชานพระนครออกไปทางด้านทิศตะวันออก แต่ทางฝั่งธนบุรียังเป็นเรือกสวนไร่นา มีแต่การสัญจรทางน้ำเพียงประการเดียว จึงทรงเห็นว่าถึงเวลาแล้วที่จะขยายพระนครไปทางฝั่งธนบุรี ต่อไปจะได้มีประชาชนไปตั้งภูมิลำเนามากขึ้น และจะเป็นการพัฒนาทางด้านการค้าขายต่อไปด้วย (ม.ร.ว. แฉ่งน้อย สักคีศรี, 2537: 204)

สถานที่สำหรับการก่อสร้างสะพานพระพุทธยอดฟ้า นั้น พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานที่ดินของพระคลังข้างที่ทางฝั่งพระนครในท้องที่ตำบลวัดราชบูรณะ เป็นที่และตึกผลประโยชน์พระมรดกของสมเด็จพระเชษฐาธิราช เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ และตึกโรงเรียนที่กรมชลประทานเช่าทำงาน ทางฝั่งธนบุรีตรงตำบลท้าวสุทนต์ (กรมศิลปากร, 2525ค: 58 - 59)

ในการดำเนินงานก่อสร้าง พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน เสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม อำนวยการสร้าง (กรมศิลปากร, 2525ค: 96) ได้มีรับสั่งให้กองแบบแผน กรมรถไฟหลวงเป็นผู้ออกแบบโครงการ แสดงทางขึ้น 2 ข้าง และตัวสะพานที่จะสร้าง พร้อมด้วยขนาดและรายการ เพื่อเรียกประมูลราคาจากบริษัทต่างประเทศที่จะเป็นผู้ออกแบบรายละเอียดในการก่อสร้าง โดยดำเนินการตามแบบแผนโครงการของรัฐบาล (กรมศิลปากร, 2525ค: 57) มีการเชิญบริษัทต่างประเทศให้เข้ามาตรวจสอบสถานที่ เสนอรูปแบบสะพาน และเสนอราคาค่าใช้จ่ายในการก่อสร้าง รวมทั้งกำหนดเวลาในการก่อสร้างด้วย มีบริษัทต่างประเทศ 5 บริษัทจาก 5 ประเทศ คือ ประเทศอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมนี อิตาลี และเดนมาร์ก ที่ส่งผู้แทนเข้าร่วม ผลจากการประกวดราคา ปรากฏว่าบริษัทดอร์แมน ลอง จำกัด (Messrs. Dorman Long & Co. Ltd) จากประเทศอังกฤษ เป็นผู้เสนอราคาต่ำสุด และสร้างได้เร็วที่สุด จึงเป็นผู้ได้รับสัญญาให้ทำการก่อสร้าง (ม.ร.ว. แฉ่งน้อย สักคีศรี, 2537: 205 - 206)

ภาพที่ 84 ภาพลายเส้นแบบแปลนสะพานพระพุทธยอดฟ้า โดยบริษัทออร์แมน ลอง จำกัด
ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 85 ชื่อบริษัทออร์แมน ลอง จำกัด ที่ประทับอยู่บนเหล็กโครงสร้างสะพานพุทธ

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปทรงประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์สร้างสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ เมื่อวันที่ 9 มกราคม พ.ศ. 2472 และเมื่อการก่อสร้างแล้วเสร็จ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดวิถีสพานเมื่อวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2475 (กรมศิลปากร, 2524: 326 - 327)

ลักษณะสะพาน เป็นสะพานโครงเหล็กชนิดมีโครงเหล็กวางยึดข้างบน ยาว 229.76 เมตร กว้าง 16.68 เมตร ท้องสะพานสูงเหนือน้ำ 7.50 เมตร มีบาทวิถีสองข้าง ตัวสะพานแบ่งเป็น 3 ตอน ตอนกลางสามารถยกขึ้นให้เรือผ่านได้ด้วยแรงไฟฟ้าเปิดเป็นช่องกว้าง 60 เมตร ทางลาดขึ้นสะพานฝั่งพระนครทำเป็นทางโค้ง 2 ทางคล้ายรูปเกือกม้า ตั้งต้นจากถนนจักรเพชรแล้วค่อยๆ ลาดขึ้นไปหาตัวสะพาน (กรมศิลปากร, 2525ค: 77) ทางด้านซ้ายสำหรับรถขึ้นไปยังสะพาน ด้านขวาสำหรับรถลงจากสะพานสู่ถนนจักรเพชร ด้านนอกสองข้างบาทวิถี มีกำแพงคอนกรีตเสริมเหล็กทึบ สูง 1.20

เมตร กัน และมีเสาโคมไฟคอนกรีตเสริมเหล็กเป็นระยะห่างกันประมาณ 20 เมตร ตลอดทาง ตรงกลางโค้งของทางลาด เป็นที่ประดิษฐานพระปฐมบรมราชานุสรณ์ มีบันไดจากพื้นดินข้างล่างขึ้นไป ยังสะพานทั้งสองข้างพระบรมรูป ได้ทางลาดสะพานตอนที่เป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก ทำเป็นห้องมีหน้าต่างกระจก และมีห้องสุขาสาธารณะด้วย ซึ่งเป็นแห่งแรกในประเทศไทย

ภาพที่ 86 สะพานพระพุทธยอดฟ้าเมื่อครั้งที่ยังเปิด - ปิดได้

ด้านนอกทางลาดขึ้นสะพานทั้งสองข้าง มีถนนแยกจากถนนจักรเพชรตรงไปแม่น้ำ วนลอดได้ สะพานเป็นรูปเกือกม้า ส่วนทางฝั่งธนบุรีมีทางลาดขึ้นสะพานเพียงทางเดียวตรงกับแนวสะพาน มีถนนรูปเกือกม้าลอดได้สะพานเช่นเดียวกัน ระหว่างถนนนี้กับทางลาด กรุงเทพมหานครได้จัดเป็นสวนไม้ประดับ ริมแม่น้ำได้สะพานทำเป็นเขื่อนคอนกรีตเสริมเหล็กมีโป๊ะสำหรับเรือจอด มีบันไดจากถนนริมแม่น้ำขึ้นมาสู่สะพานทั้งสองข้าง เหมือนกันทั้งฝั่งพระนครและฝั่งธนบุรี

สองข้างตอม่อริมทั้งสองฝั่ง ทำเป็นเสาสูงไว้ข้างละต้น มีลักษณะสอบขึ้นข้างบน ภายในกลวงมีบันไดขึ้นได้ ข้างบนมีหน้าต่างกระจก 4 ทิศ ติดไฟฟ้าไว้ภายในเพื่อเป็นอาณัติสัญญาณแก่เรือที่จะผ่านสะพาน คือเมื่อสะพานปิดไฟจะเปิด เรือสามารถมองเห็นได้ ไฟจะดับเมื่อสะพานเปิด เสาทั้งสองนี้ใช้เป็นเครื่องประดับสะพานด้วย ที่โคนเสามีคำจารึกประวัติการสร้างอยู่ทางขวา และทางด้านซ้าย จารึกนามสะพานพร้อมด้วยปีพุทธศักราช 2475 ซึ่งเป็นปีที่ประกอบพระราชพิธีเปิดปฐมบรมราชานุสรณ์และสะพานเหมือนกันทั้งสองฝั่ง

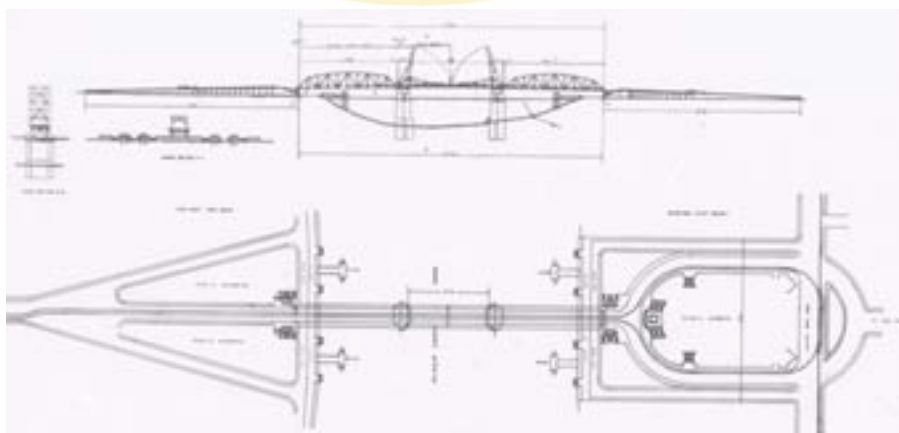
หลังสงครามโลกครั้งที่สอง สะพานพระพุทธยอดฟ้าชำรุดเสียหายมากจากการถูกระเบิด จนไม่สามารถใช้งานได้ องค์กรสหประชาชาติต้องนำสะพานเบลล์มาทอดข้ามให้ใช้ชั่วคราว จนถึงพุทธศักราช 2491 ในสมัยของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ทำการบูรณะซ่อมแซม โดยให้ พ.ต.หลวงบูรกรรมโกวิท เป็นประธาน หลวงยุกตะเสวีวิวัฒน์ เป็นผู้อำนวยการ ใช้เวลาซ่อมพิเศษ

เสียค่าใช้จ่ายประมาณ 2 ล้านบาทบาท (กรมศิลปากร, 2535: 87) และสามารถเปิดใช้ได้เมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน พุทธศักราช 2492 (กรมศิลปากร, 2525ก: 590)

ภาพที่ 87 สภาพความเสียหายของสะพานพุทธ เมื่อคราวสงครามโลกครั้งที่สอง

สะพานพระพุทธยอดฟ้านอกจากจะได้รับการออกแบบตัวสะพานเป็นโครงเหล็กที่สามารถเปิด - ปิดได้ เพื่อให้เรือรบและเรือขนาดใหญ่ผ่านเข้าออกได้ด้วยกำลังไฟฟ้าแล้ว แนวสะพานพระพุทธยอดฟ้าทั้งเชิงลาดฝั่งพระนครกับธนบุรี ยังออกแบบเป็นดวงตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์ของรัชกาลที่ 7 คือเป็นรูปศรที่สมบูรณ์ มีหัวศรพุ่งไปทางฝั่งธน ส่วนปีกของปลายศรอยู่ฝั่งพระนคร แต่ นำเสียดยที่การก่อสร้างสะพานพระปกเกล้าซึ่งสร้างขนานไปกับสะพานพระพุทธยอดฟ้าได้ทำลายรูปปีกท้ายศรด้านหนึ่งไป นอกจากนี้การเติบโตของเมืองก็ได้ทำให้สะพานพระพุทธยอดฟ้าไม่สามารถยกเปิด - ปิดได้ดังก่อน นับแต่มีการซ่อมบูรณะในปี พ.ศ. 2529 เป็นต้นมา (กุศล เอี่ยมอรุณ, ใน สุดารา สุจฉายา, บรรณาธิการ, 2542: 241 - 242)

ภาพที่ 88 ลักษณะของสะพานพระพุทธยอดฟ้าที่ออกแบบเป็นดวงตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์ของรัชกาลที่ 7 คือ รูปศร

ส่วนพระปฐมบรมราชานุสรณ์ หรือพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกที่สร้างขึ้นพร้อมกับสะพานพระพุทธยอดฟ้าในคราวเดียวกันนั้น (กรมศิลปากร, 2525ก: 466) ประดิษฐานอยู่เชิงสะพานพระพุทธยอดฟ้าฝั่งพระนคร สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงออกแบบและอำนวยการก่อสร้าง ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี เป็นประติมากร

พระบรมราชานุสาวรีย์มีความสูงจากฐานถึงยอด 4.60 เมตร ฐานกว้าง 2.30 เมตร พระบรมรูปหล่อสำริดรมดำ ทรงเครื่องขัตติยราชภูษิตาภรณ์ ประทับเหนือพระราชบัลลังก์ พระหัตถ์ทรงตะพระแสงดาบที่วางทอดเหนือพระเพลา แทนฐานหินอ่อนรองรับพระราชบัลลังก์ ทรงสี่เหลี่ยมย่อมุมมีรั้วราวลูกกรงหล่อซีเมนต์ล้อมอีกชั้นหนึ่ง กึ่งกลางแนวรั้วห้อยฟ้าทิพย์ทำด้วยแผ่นหินอ่อนสลักลายไทยและรูปช้างหันข้างยืนเหนือแท่นซึ่งเป็นตรา "ปฐมบรมวงศ์จักรี" เบื้องหน้าแผ่นหินอ่อนนี้ตั้งแท่นสักการะและกระถางรูป ส่วนเชิงเทียนติดยื่นออกจากแนวรั้ว

ภาพที่ 89 พระปฐมบรมราชานุสรณ์

เบื้องหลังพระบรมราชานุสาวรีย์เป็นฉากสูง เจาะลึกเป็นรูปซุ้มประกอบด้วยเสาหินสลัก 2 ข้าง หน้าบันประดับปูนปั้นลายพวงมาลัย เหนือขึ้นไปสลักรูปอุณาโลม อันเป็นตราประจำพระองค์พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหাজักรีบรมนาถ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก หลังจากติดตั้งแผ่นหินอ่อนจารึกประวัติการก่อสร้าง

ภาพที่ 90 จารึกประวัติการก่อสร้างสะพานพระพุทธยอดฟ้า และพระปทุมมหาราชานุสรณ์

จากพระบรมราชานุสาวรีย์มีบันไดลดหลั่นลงมาเป็นขั้นๆ ถึงลานกว้างด้านล่าง ซึ่งยาวจรดถนนจักรเพชรตอนตัดผ่านถนนตรีเพชร ลานกว้างนี้กรุงเทพมหานครได้จัดตกแต่งเป็นสวนสาธารณะ

ในปีพุทธศักราช 2504 ได้เสริมฐานพระบรมราชานุสาวรีย์และจากหลังให้สูงเด่นขึ้น เพื่อความสง่างามมองเห็นเด่นชัดแต่ไกล และในวันที่ 6 เมษายนทุกปี ซึ่งถือเป็นวันจักรีนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ จะเสด็จพระราชดำเนินถวายพุ่มบวงสาเป็นพระราชประเพณีสืบมาทุกปี (กรมศิลปากร, 2525ก: 466 - 468)

สะพานพระปกเกล้า เป็นสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาที่สร้างขนานไปกับสะพานพระพุทธยอดฟ้า เนื่องจากการเจริญเติบโตของกรุงเทพมหานครทำให้การจราจรบริเวณนี้คับคั่ง (กนกวลี ชูชัยยะ, 2544: 184 - 185) กรมโยธาธิการ ได้เสนอต่อที่ประชุมคณะกรรมการจราจรโครงการที่จะสร้างสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาขึ้นอีก 2 สะพานขนานกับสะพานพระพุทธยอดฟ้า รัฐบาลจึงได้สร้างสะพานคู่ขนานกับสะพานเดิม โดยสร้างเป็นสะพานคู่ให้เดินรถทางเดียว (อาษา, 2525: 18) ชนิดของสะพานเป็นชนิดปิดตายช่วงต่อเนื่อง โครงสร้างส่วนบนเป็นคอนกรีตอัดแรง สองสะพานมีความห่าง 8.5 เมตร เริ่มก่อสร้างเมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2524 ทำการก่อสร้างโดยบริษัท สุมิโตโม คอน

ศตวรรษ ค่าก่อสร้างเป็นจำนวนเงินทั้งสิ้น 475,000,000 บาท สร้างเสร็จและเปิดการจราจรบนสะพานพระปกเกล้าด้านเหนือเมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2526 และเปิดการจราจรบนสะพานพระปกเกล้าด้านใต้เมื่อวันที่ 27 พฤษภาคม พ.ศ. 2527 (ถาวร จารุกิตติชัย, 2541: 51 - 52) และได้ อนุรักษ์พระปรมาภิไธยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 แห่งพระราชวงศ์จักรีมาเป็นชื่อสะพาน

พื้นที่บริเวณเชิงสะพานพระพุทธรูปอดฟ้าและสะพานพระปกเกล้าทางฝั่งธนบุรี เป็นที่ตั้งของชุมชนย่านวัดอนงคาราม ซึ่งคงมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา เพราะเป็นเส้นทางผ่านของเรือที่จะเข้าไปติดต่อกับเมืองบางกอกที่มีศูนย์กลางอยู่ที่บริเวณป้อมวิชัยประสิทธิ์ บริเวณนี้จึงเป็นชุมชนอยู่อาศัยและแหล่งค้าขายมาช้านาน ทั้งของคนไทย จีน แขก ความหลากหลายของกลุ่มคนที่เข้ามาอาศัยอยู่ในบริเวณนี้มีปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนจากสถาปัตยกรรมที่ยังคงอยู่ภายในชุมชน

ประวัติความเป็นมาของชุมชน มีบันทึกไว้ในตอนต้นรัตนโกสินทร์ว่า ย่านนี้เป็นที่ดินพระราชทานแก่ตระกูลขุนนาค สายสมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติ (ทัต ขุนนาค) หรือสมเด็จพระยาองค์น้อย เจ้ากรมพระคลังสินค้าสมัยรัชกาลที่ 3 และผู้สำเร็จราชการพระนครในรัชกาลที่ 4 ท่านได้บูรณะปฏิสังขรณ์วัดพิชัยญาติการาม ซึ่งเป็นวัดร้างใกล้บ้านขึ้นใหม่ทั้งวัด แล้วถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นพระอารามหลวง และในคราวที่ได้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดพิชัยญาตินี้ จึงได้เกิดการขุดคลองวัดอนงคาราม (ชื่อเดิมว่า คลองสมเด็จพระยา) จากแม่น้ำเจ้าพระยาเข้ามาถึงคลองสานที่ไหลผ่านหน้าวัด เพื่อเป็นเส้นทางเรือในการขนส่งอุปกรณ์สิ่งก่อสร้างและหินสลักจากเมืองจีนที่ใช้ประดับตกแต่งพระอารามให้เข้ามาได้สะดวก

ส่วนวัดอนงคาราม ท่านผู้หญิงน้อย ภรรยาสมเด็จพระยาองค์น้อยสร้างขึ้นที่บริเวณสวนกาแฟของท่านเมือง พ.ศ. 2393 เพื่อคู่กับวัดพิชัยญาติ แล้วถวายรัชกาลที่ 3 เป็นพระอารามหลวง เดิมชื่อว่า วัดน้อยขำแถม ต่อมารัชกาลที่ 4 พระราชทานนามวัดใหม่ว่า วัดอนงคาราม

ในสมัยรัชกาลที่ 3 โปรดฯ ให้สมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติ เมื่อครั้งเป็นพระยาศรีพิพัฒน์ รัตนราชโกษาไปตีหัวเมืองไทรบุรี และได้กวาดต้อนมุสลิมกลุ่มหนึ่งมาไว้ที่สุเหร่าคลองนางหงส์ (ก่อนย้ายไปอยู่คลองแสนแสบในปัจจุบัน) และได้กราบบังคมทูลขอมุสลิมไทรบุรีจากเมืองสุโขทัย ตานีที่มีความสามารถทำนากมาไว้บริเวณนิเวศสถานของท่าน ปัจจุบันยังเหลือชื่อตรอกช่างนากที่อยู่บริเวณใกล้เคียง

สมัยรัชกาลที่ 4 มีชาวมุสลิมสายอินเดียจากด้ามลเรนเดอร์ แคว้นสุรัต ประเทศอินเดีย นำโดย ฮัจยี อาลี อะหะหมัด นานา (ต้นตระกูล นานา) มาเช่าบ้านทำการค้าขายอยู่ที่ตึกแดงริมแม่น้ำเจ้าพระยา ประกอบอาชีพค้าผ้าทอดิ้นเงินคันทอง และยังช่วยราชการกรมพระคลังสินค้าด้านแปลภาษาต่างประเทศด้วย

เมื่อมีกลุ่มมุสลิมมาอาศัยรวมกลุ่มกันเป็นจำนวนมาก ชาวสุโขทัยและพ่อค้าชาวอินเดียจึงได้ร่วมกันก่อตั้งมัสยิดขึ้นในชุมชนของตนในปี พ.ศ. 2399 สมเด็จพระเจ้าพระยาองค์น้อยสั่งให้ปรับปรุงตึกอิฐแดงริมแม่น้ำที่เคยใช้เป็นสำนักงานพระคลังสินค้ายกให้เป็นสถานสอนศาสนาเด็กชาวมุสลิมจนถึงปี พ.ศ. 2402 ชาวมุสลิมในชุมชนนี้ได้ร่วมกันสร้างมัสยิดหลังใหม่ขึ้นแทนหลังเดิมที่ทรุดโทรมลง และให้ชื่อมัสยิดหลังใหม่นี้ว่า มัสยิดกุฎิลอิสลาม ที่เห็นอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาในปัจจุบันเป็นมัสยิดในนิกายสุหนี่ และได้เชิญครูสอนศาสนาจากไทรบุรีมาเป็นผู้นำศาสนาของชุมชน

รูปแบบของมัสยิดหลังใหม่นี้ใช้แบบจากมัสยิดที่บ้านเกิดของท่านเสมียนอาลีที่เมืองเรนเดอร์ แคว้นสุรัต ประเทศอินเดีย ภายในมัสยิดมีโคมแก้วเจียรไนประดับอยู่ มีประวัติเล่าว่า สมเด็จพระเจ้าพระยาองค์น้อยได้สั่งโคมแก้วเจียรไนนี้มาจากยุโรป 2 หรือ 3 ชุด แต่เนื่องจากมีขนาดใหญ่โตเกินกว่าจะนำเข้าไปไว้ในบ้านของท่านได้ จึงได้ทำเพิงวางคานแขวนไว้ จนเมื่อการก่อสร้างมัสยิดหลังใหม่เสร็จสมบูรณ์ ท่านเสมียนอาลีเห็นว่าห้องโถงมัสยิดโล่งอยู่ และโคมแก้วนี้ก็แขวนอยู่ในเพิงเปล่าๆ ไม่ได้ใช้ประโยชน์อะไร จึงได้ขอซื้อจากสมเด็จพระเจ้าพระยาองค์น้อย แต่ท่านคงจะให้มา ส่วนอีก 1 หรือ 2 ชุดที่เหลือ ต่อมาภายหลัง สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้ดำเนินการสร้างพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ท่านจึงได้นำโคมแก้วที่เหลือ ซึ่งเป็นรุ่นเดียวกันกับที่แขวนอยู่ในมัสยิดนี้ไปประดับไว้ในพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทอยู่จนกระทั่งทุกวันนี้

ภาพที่ 91 มัสยิดกุฎิลอิสลาม

ติดกับมัสยิดกุฎิลอิสลามมีบ้านเก่าเป็นตึกสองชั้นอยู่หลังหนึ่งที่แม้จะดูทรุดโทรมเพราะขาดการดูแล แต่ตลอดสายส่วนประกอบที่ใช้ประดับตกแต่งที่หลงเหลืออยู่ของสถาปัตยกรรมแห่งนี้ก็มีความงามน่าชม หัวยเสาชั้นล่างที่รองรับระเบียงชั้นบนทำเป็นหัวยเสาแบบโครีนเขียน กรอบหน้าต่างเป็นรูปวงโค้ง และมีลายฉลุไม้ขนาดใหญ่ที่สวยงามติดเป็นแผงยาวอยู่รอบชายคาของหลังคา

ที่บริเวณระเบียงชั้นสองของอาคาร บ้านหลังนี้เป็นของตระกูลวงศ์อารยะที่เป็นมุสลิมตระกูลหนึ่งที่
เคยอาศัยอยู่ในชุมชนแห่งนี้

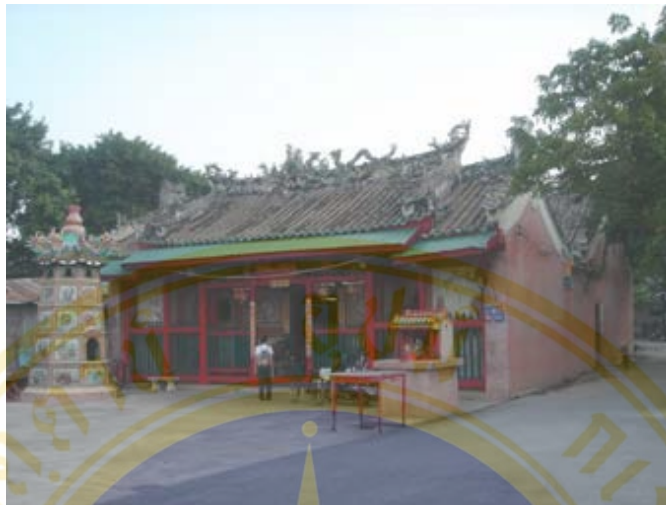

ภาพที่ 92 บ้านของตระกูลวงศ์อารยะ

สถาปัตยกรรมที่เป็นหลักฐานแสดงถึงการตั้งถิ่นฐานของชาวมุสลิมในชุมชนนี้อีกแห่งหนึ่งคือ
ซุ้มประตูแขก หรือประตู 9 โมง เพราะเปิดเวลา 21 นาฬิกา ที่ซุ้มประตูจารึก "1913 R B M C O" คือ
อักษรย่อบริษัท Randery Braramakran Company (Randery มาจากชื่อตำบลแรนเดอร์ ภูมิลำเนาเดิม
ของชาวมุสลิมสายอินเดียในย่านนี้ และ Braramakran แปลว่าบริษัทใหญ่) ส่วน 1913 คือปี
คริสต์ศักราชที่ชาวตึกแขกรวมทุนตั้งบริษัทนี้ และได้รื้อทิ้งราว พ.ศ. 2530 แต่ได้สร้างขึ้นใหม่คราว
สร้างอุทยานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทร์ทราบรมราชชนนี (คณะกรรมการจัดสร้างอุทยาน
เฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระศรีนครินทร์ทราบรมราชชนนี ตามพระราชดำริ, 2539: 92) และได้เปลี่ยนปี
คริสต์ศักราชจาก 1913 เป็น 1995

ส่วนชุมชนชาวจีนที่อาศัยอยู่ในย่านนี้ ก็มีศาสนสถานตามความเชื่อของกลุ่มตนเช่นกัน คือ ศาล
เจ้าพ่อเสือ และศาลเจ้ากวนอู ศาลเจ้ากวนอูเป็นศาลเจ้าของชาวจีนฮกเกี้ยน ไม่พบหลักฐานปีที่สร้าง
ตามประวัติของศาลเจ้าเล่าว่า องค์เจ้าพ่อกวนอูองค์เล็กสุดที่ประดิษฐานอยู่ภายในศาลเจ้า ซึ่งมีอยู่
ทั้งหมด 3 องค์ มีชาวจีนฮกเกี้ยน ได้อัญเชิญมาจากมณฑลฮกเกี้ยนโดยทางเรือ และนำมาประทับไว้
ประมาณปี พ.ศ. 2279 ในสมัยอยุธยา และมีตำนานเล่าสืบกันมาว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจะ
เสด็จมาสักการะก่อนกรีธาทัพไปทำสงครามทุกครั้ง และด้านข้างของศาลเคยเป็นโรงม้าของสมเด็จพระ
เจ้าตากสินมหาราช (คณะกรรมการจัดสร้างอุทยานเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระศรีนครินทร์ทราบ
รมราชชนนี ตามพระราชดำริ, 2539: 80)

ภาพที่ 93 ศาลเจ้ากวนอู

นอกจากสถานที่สำคัญภายในชุมชนที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์แล้ว ภายในชุมชนนี้ยังมีโรงน้ำปลาของชาวจีนที่อยู่คู่กับชุมชนแห่งนี้มานานจำนวน 2 โรง โรงหนึ่งนั้นตั้งอยู่ตรงข้ามกับมัสยิดกูตลอิสลามซึ่งมีเพียงถนนเล็กๆ หน้ามัสยิดคั่น เป็นของบริษัทภัทรสหกิจ ทังโก้วฮะ ส่วนอีกโรงเป็นของบริษัทพุลสิน ทังง่วนฮะ ตั้งอยู่ติดกับศาลเจ้ากวนอูซึ่งคั่นอยู่ระหว่างกลางโรงน้ำปลาทั้งสองแห่ง โดยโรงน้ำปลาของบริษัทพุลสิน ทังง่วนฮะ ที่อยู่ติดกับศาลเจ้ากวนอูนั้นยังมีสถาปัตยกรรมแบบจีนให้ได้ชม เช่น กำแพง ซุ้มประตู และอาคารแบบจีนบางหลังที่มองเห็นได้จากภายนอกบริเวณลานหน้าศาลเจ้ากวนอู

ภาพที่ 94 สถาปัตยกรรมแบบจีนของโรงน้ำปลาทังง่วนฮะ

พื้นที่บริเวณนี้นอกจากจะเป็นนิवासสถานของขุนนางชั้นผู้ใหญ่ในสายตระกูลขุนนางที่มีบทบาททางการเมืองเป็นอย่างมากในสมัยต้นรัตนโกสินทร์แล้ว ยังเป็นนิवासสถานเดิมของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีเมื่อครั้งทรงพระเยาว์ จากพระนิพนธ์ของสมเด็จพระพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ในหนังสือ แม่เล่าให้ฟัง

"...เมื่อจำความได้แม่ก็อยู่ที่ธนบุรีแล้ว ที่ซอยซึ่งปัจจุบันเป็นซอยวัดอนงค์ บ้านจะเป็นส่วนหนึ่งของอาคารซึ่งก่อด้วยอิฐ หลังคาเป็นกระเบื้องและประกอบด้วยหลายชุด ด้านหนึ่งของบ้านมี 4 - 5 ชุด ซึ่งมีคนอยู่ อีกด้านหนึ่งพังไปแล้วและร้าง บ้านที่อยู่นั้นเก่าพอใช้และอยู่ในสถานที่ที่ไม่ดี เพราะไม่มีการซ่อมแซมเลย บ้านนั้นเป็นบ้านเช่า แต่เช่าเพียงกำแพง ผนัง และหลังคา ทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นไม้ เช่น พื้นนั้นผู้เช่านำมาเอง.... และข้างหน้าบ้านมีระเบียงพื้นเป็นไม้ปิดข้างๆ และมีหลังคามุงจาก ส่วนนอกก่อนจะถึงถนนเป็นอิฐแล้วจึงเป็นถนน เมื่อเข้าไปในบ้านแล้วจะมีห้องโล่งๆ ด้านขวามือมียกพื้นเป็น ไม้ทั้งสองห้อง ห้องพระและห้องประกอบอาชีพของพ่อแม่... ถัดไปมีห้องซึ่งเป็นห้องนอน และข้างหลังจะมีห้องครัวยาวตลอด ซึ่งกั้นด้วยกำแพง หลังกำแพงนี้มีที่โล่งๆ ซึ่งจะไปถึงได้ถ้าอ้อมไป เพราะทางครัวไม่มีประตูออก ในบ้าน ไม่มีห้องน้ำ การอาบน้ำนั้นอาบน้ำกันที่หน้าบ้าน ตุ่มน้ำจะตั้งอยู่ที่ระเบียงหรือไปอาบน้ำกันที่คลองสมเด็จพระเจ้าพระยา..."

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชกระแสรับสั่งให้สำรวจสถานที่ที่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีเคยประทับเมื่อครั้งยังทรงพระเยาว์บริเวณหลังวัดอนงค์าราม ซึ่งบ้านดังกล่าวได้ถูกรื้อไปแล้ว โดยมีตึกแถว 2 ชั้นขึ้นแทนที่ แต่บริเวณโดยรอบได้พบอาคารตึกแถวชั้นเดียวในกลุ่มอาคารที่ทรุดโทรมมาก ซึ่งมีลักษณะรูปร่างใกล้เคียงกับบ้านในหนังสือ "แม่เล่าให้ฟัง" ซึ่งตั้งอยู่ในเขตบ้านเดิมของเจ้าพระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษาธิบดี (แพ บุนนาค) อธิบดีกรมพระคลังสินค้าในรัชกาลที่ 5 บุตรชายสมเด็จพระเจ้าพระยาองค์น้อย ซึ่งต่อมาตระกูลนาคได้ซื้อบ้านและอาคารบริวารของเจ้าพระยาศรีพิพัฒน์ฯ ไว้ และได้อาศัยอยู่สืบมา (วิณา โรจนราชธา, 2540: 24) ภายหลังได้จัดแบ่งเป็นบ้านเช่า จนเมื่อนายแดง นานา และนายเล็ก นานา ได้ทราบเรื่องที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชกระแสรับสั่ง จึงได้น้อมเกล้าฯ ถวายที่ดินบริเวณนั้นแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นพื้นที่จำนวน 4 ไร่

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานให้อนุรักษ์และพัฒนาให้เป็นอุทยานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวเป็นย่านประวัติศาสตร์ใกล้เคียงกับสถานที่ที่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีเคยประทับตั้งแต่วัยทรงพระเยาว์ ภายในอุทยานเฉลิมพระเกียรติฯ ได้จัดแบ่งพื้นที่ออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนพิพิธภัณฑ์และสวนสาธารณะสำหรับชุมชน

ส่วนพิพิธภัณฑ์นั้น มีอาคารพิพิธภัณฑ์เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี สองหลัง ที่ได้อนุรักษ์และปรับปรุงมาจากตึกแถว ซึ่งเป็นทิมบริวารที่ล้อมรอบบ้านของเจ้าพระยาศรีพิพัฒน์ฯ อาคารหลังแรก จัดแสดงเกี่ยวกับพระราชประวัติของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี และประวัติความเป็นมาของชุมชนวัดดอนงคาราม อาคารหลังที่สอง จัดแสดงเกี่ยวกับพระราชกรณียกิจ และพระจริยาวัตรที่สำคัญๆ เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีที่ทรงมีพระกรุณาธิคุณต่อประชาชน นอกจากนี้ก็มีการจัดแสดงสภาพบ้านจำลองที่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีเคยประทับ โดยศึกษารูปแบบจากทิมบริวารนี้ ซึ่งเป็นซากตึกแถวรุ่นแรกของชุมชนวัดดอนงคาราม มีลักษณะเป็นตึกแถวแคบๆ ชั้นเดียว ผนังก่ออิฐถือปูน หลังคามุงกระเบื้องเกี๊ยะ ผนังด้านหลังทึบ มีช่องแสงตอนบนเป็นช่องยาวในแนวตั้งเรียงกันคล้ายซี่ลูกกรง ตึกแถวเช่นนี้น่าจะสร้างในช่วงของเจ้าพระยาศรีพิพัฒน์ฯ และรูปแบบของเรือนแถวไม้ชั้นเดียวในซอยวัดดอนงคารามที่ยังมีเหลืออยู่ มาผสมผสานกันเพื่อจำลองสภาพบ้านซึ่งเคยเป็นที่ประทับของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีในชุมชนนี้เมื่อยังทรงพระเยาว์ และเมื่อถึงวันที่ 21 ตุลาคม ของทุกปี ซึ่งเป็นวันพระราชสมภพของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทางอุทยานเฉลิมพระเกียรติฯ จะจัดให้มีงานน้อมระลึกถึงพระองค์ท่าน นอกจากนี้ทางอุทยานเฉลิมพระเกียรติฯ ก็มีกิจกรรมที่จัดขึ้นเป็นประจำตลอดปี เช่น การจัดแสดงดนตรี การอบรมศิลปะแขนงต่างๆ การฝึกอาชีพ เป็นต้น

ภาพที่ 95 บ้านจำลองของสมเด็จพระย่าเมื่อครั้งทรงพระเยาว์

เรือนแถวไม้ชั้นเดียวในชุมชนแห่งนี้ยังพอมืออยู่บริเวณหน้าปากซอยสมเด็จพระเจ้าพระยา 1 กลางซอยสมเด็จพระเจ้าพระยา 3 ด้านขวามือ และหน้าโรงเรียนบำรุงวิชา บานประตูเป็นบานพับ หรือ ฝากระดานซึ่งถอดออกได้เพื่อเปิดหน้าบ้านให้กว้างสำหรับทำการค้า และมีประตูเปิดปิดได้อีกหนึ่งบาน ด้านบนของประตูทำเป็นช่องลม ลักษณะบ้านยังคงเป็นบ้านเช่า

ภาพที่ 96 เรือนแถวไม้ชั้นเดียวบริเวณปากซอยสมเด็จพระเจ้าพระยา 1

ภาพที่ 97 เรือนแถวไม้ชั้นเดียวบริเวณกลางซอยสมเด็จพระเจ้าพระยา 3

ภาพที่ 98 เรือนแถวไม้ชั้นเดียวบริเวณหน้าโรงเรียนบำรุงวิชา

ป้าสุขลิ่ง แซ่จิ่ง อายุ 66 ปี ซึ่งอาศัยอยู่ในชุมชนแห่งนี้มาตั้งแต่อายุ 8 ขวบ ได้เล่าว่าเมื่อก่อนที่จะมีการสร้างอุทยานเฉลิมพระเกียรติฯ บริเวณข้างศาลเจ้ากวนอูที่ปัจจุบันเป็นที่จอดรถและลานกีฬา ขนาดย่อมเคยเป็นที่ตั้งของโรงชัน โรงรูปมาก่อน

สภาพปัจจุบันภายในชุมชนแห่งนี้ค่อนข้างเงียบ บ้านเรือนส่วนใหญ่เป็นที่อยู่อาศัย ลักษณะของบ้านเรือนก็ปรับเปลี่ยนไปเป็นอาคารตึกแถว 3 - 4 ชั้นเพิ่มขึ้น ส่วนตึกสองชั้นครึ่งปูนครึ่งไม้ยังมีลักษณะที่บอกถึงความเก่าแก่ของตึกแถวรุ่นก่อนจากประตูบ้านชั้นล่างที่ยังพอเห็นได้ว่าเป็นประตูบานพับอยู่หลายหลัง แต่บางบ้านก็เปลี่ยนเป็นประตูยึด บ้านช่องส่วนใหญ่ปิดเนื่องจากคนในบ้านออกไปทำงาน บริเวณตั้งแต่ซอยอุทัยเข้าไปจนจรดริมแม่น้ำเจ้าพระยา จะค่อนข้างคึกคักเพราะเป็นบริเวณที่มีร้านค้าขายของตั้งอยู่ริมทางค่อนข้างมากกว่าบริเวณอื่น

สถานที่ที่น่าสนใจภายในชุมชนส่วนใหญ่อยู่ด้านริมแม่น้ำเจ้าพระยา เช่น มัสยิด ศาลเจ้า บ้านเก่าของตระกูลวงศ์อารยะ โรงน้ำปลาที่ยังมีอาคารสถาปัตยกรรมแบบจีนเหลืออยู่

ถ้าเราเดินเข้าไปในชุมชนช่วงเวลาที่มีการละหมาดก็จะได้ยินเสียงสวดมนต์ของชาวมุสลิมที่มาละหมาดอยู่ในมัสยิดคูวตลอิสลามดังลอยมาให้ได้ยิน แต่เมื่อเราเดินเข้าไปในบริเวณศาลเจ้ากวนอู ก็จะได้ยินเสียงสวดมนต์ที่ทางศาลเจ้าเปิดจากเครื่องเสียงให้ได้ยินตลอดเวลา และอาจจะได้เห็นการเข้าทรงด้วยก็เป็นได้

แม้การสร้างอุทยานเฉลิมพระเกียรติฯ จะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงไปของชุมชนเป็นอย่างมาก ทำให้ผู้คนที่เคยเช่าที่ดินของตระกูลนานาอาศัยอยู่ในชุมชนแห่งนี้มานานต้องแยกย้ายกันไปอยู่ที่อื่นๆ เนื่องจากจำเป็นต้องมีการรื้อถอนอาคารต่างๆ ภายในบริเวณนี้ออกไปเป็นจำนวนมาก แต่การจัดแสดงเรื่องราวความเป็นมาของชุมชนและรูปแบบอาคารที่เคยมีอยู่ในชุมชนแห่งนี้ภายในอาคารพิพิธภัณฑ์ ก็ทำให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้ถึงประวัติศาสตร์และความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชุมชนแห่งนี้ได้

ส่วนสวนสาธารณะภายในอุทยานเฉลิมพระเกียรติฯ นั้น ได้อนุรักษ์ต้นไม้ใหญ่ไว้ เช่น ต้นโพธิ์ ต้นไทร ที่สร้างบรรยากาศร่มรื่นได้เป็นอย่างมาก มีอ่างน้ำพุกลม สนามหญ้า ลานอเนกประสงค์ ศาลาแปดเหลี่ยม ที่ใช้สำหรับจัดกิจกรรมต่างๆ มีม้านั่งไม้ต้นไม้อายุและริมทางเดิน เป็นสถานที่พบปะสังสรรค์ของผู้สูงอายุในชุมชนที่เข้านั่งคุยกันหรือเด็กนักเรียนชั้นมัธยมที่เข้ามาฝึกซ้อมเชียร์ลีดเดอร์ เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของคนที่ย้ายอยู่ในชุมชนแห่งนี้

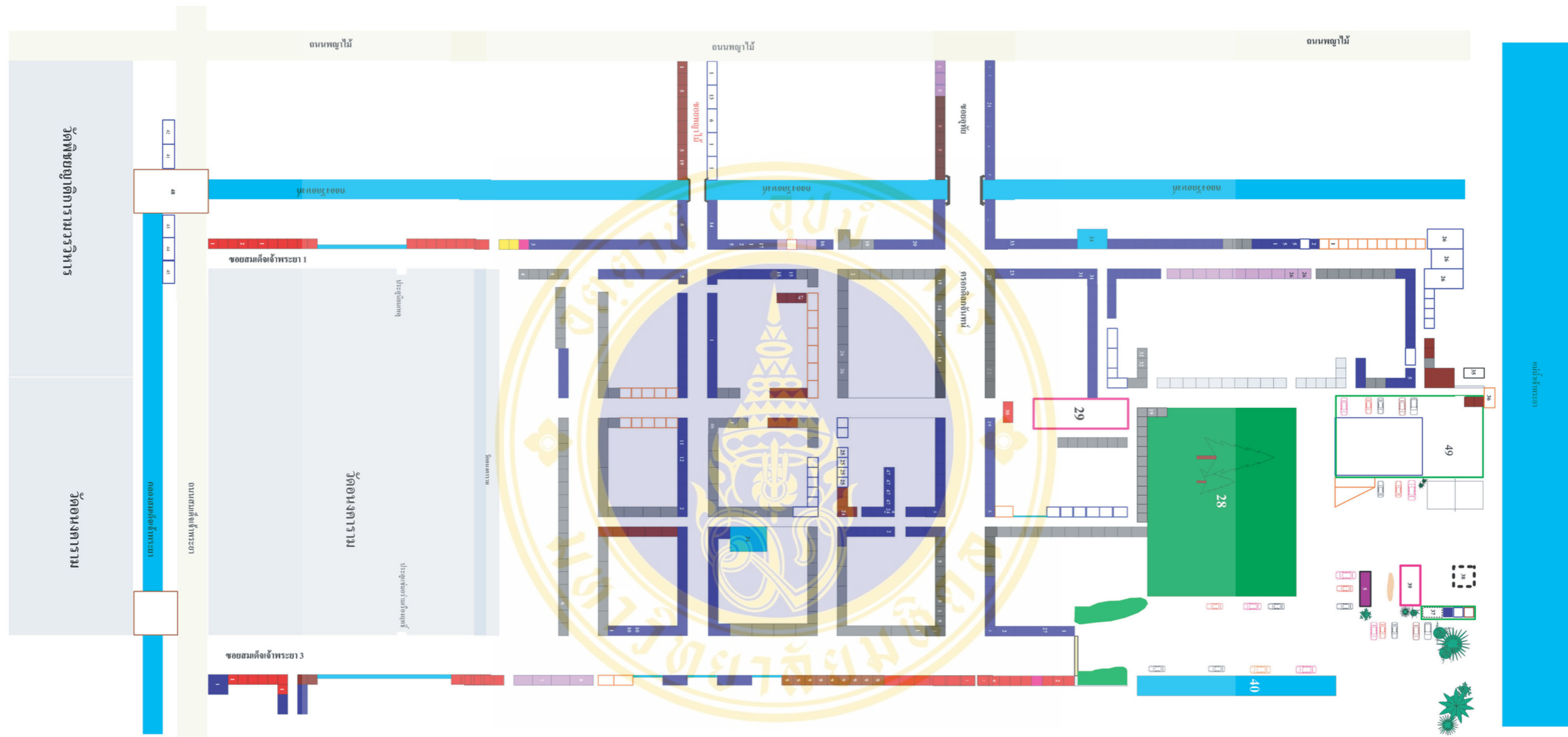

ภาพที่ 99 อ่างน้ำพุกลมภายในสวนของอุทยานเฉลิมพระเกียรติฯ

ภาพที่ 100 ลานอเนกประสงค์และศาลาแปดเหลี่ยมภายในสวนของอุทยานเฉลิมพระเกียรติฯ

การขยายขอบเขตของตัวเมืองกรุงเทพมหานครเป็นไปอย่างรวดเร็วตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศ ซึ่งมีการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก อีกทั้งความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการก่อสร้าง การคมนาคม การสื่อสาร ล้วนแต่ทำให้ประเทศต่างๆ ทั่วโลกสามารถติดต่อถึงกันได้สะดวกและรวดเร็วขึ้นกว่าแต่ก่อนมาก สภาพสังคมไทยก็เริ่มเปลี่ยนไปในลักษณะเป็นสังคมทุนนิยมมากขึ้น อาคารสิ่งก่อสร้างต่างๆ ที่สร้างขึ้นเพื่อใช้ในการประกอบธุรกิจเชิงพาณิชย์ก็เริ่มมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น โดยได้รับอิทธิพลการออกแบบและก่อสร้างจากตะวันตก ซึ่งถือเป็นลักษณะสากล

 บ้านปูน 5 ชั้น บ้านปูน 4 ชั้น บ้านปูน 3 ชั้น บ้านปูน 2 ชั้น บ้านปูน 1 ชั้น บ้านไม้ 1 ชั้น บ้านไม้ 2 ชั้น บ้าน/อาคารที่มีบริเวณ(มีรั้ว) รั้ว บ้าน กรมช่างอิฐ 1 ชั้น บ้าน กรมช่างอิฐ 2 ชั้น	 บ้านปูนและไม้ 2 ชั้น สะพานข้ามคลอง สวนสมเด็จพระเจ้า สวนหย่อม ศาลเจ้า มัสยิด โรงงานน้ำปลา ชุมประดูแขก (RBMCO) อาคารปูน สถาปัตยกรรมแบบจีน เเพ็งสังกะสี	1 ร้านขายของชำ 2 ร้านเสริมสวย 3 ร้านพยาบาล 4 ร้านขายใบชาจีน 5 ร้านอาหาร 6 ร้านซักรีด 7 ร้านรับทำประกันภัย 8 ร้านหนังสือเช่า 9 ทุ่งร้าง 10 ร้านล้างเหล็ก	11 ร้านขายข้าวสาร 12 ร้านตัดเสื้อ 13 ร้านเกมส์ 14 สำนักงานธุรกิจ 15 คลินิก 16 ศูนย์รักษาความปลอดภัยชุมชนสมเด็จพระเจ้า 17 ร้านขายผักสด 18 ร้านขายแก๊สทุ้ม 19 ร้านขายเครื่องตี 20 ร้านหนังสือ	21 ร้านขายยา 22 ร้านขายอุปกรณ์ก่อสร้าง 23 ร้านขายของไหว้เจ้า 24 อู่ซ่อมรถ 25 โรงพิมพ์ 26 กำลังก่อสร้าง 27 ถ่ายเอกสาร รับ-ส่งแฟกซ์ 28 อุทยานเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี 29 ศาลเจ้าพ่อเสือ สมาคมสมเด็จพระร่วมมิตระมาปณกิจสงเคราะห์ 30 ร้านขายเครื่องใช้ไฟฟ้า	31 ร้านขายยาแผนโบราณ 32 บริษัทลิ่งทอ 33 ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนสมเด็จพระเจ้า 34 โกดัง 35 มัสยิดกุฎิลอิสลาม 36 บ้านของตระกูลวงศ์อารยะ 37 โรงงานน้ำปลา 38 เก่งจีน 39 ศาลเจ้ากวนอู 40 โรงเรียนบำรุงวิทยา	41 ตึกนงคาราม 2 42 ตึกนงคาราม 3 43 ตึกนงคาราม 4 44 ตึกนงคาราม 5 45 ตึกนงคาราม 6 46 ร้านขายข้าวเหลืองซีก 47 บริการห้องเช่า 48 สะพานสมเด็จพระเจ้าพระยา 49 โรงน้ำปลา

จากการขยายตัวของกรุงเทพมหานครมาเป็นลำดับ ทำให้พื้นที่ว่างภายในเมืองเริ่มลดน้อยลง มีการขยายเมืองออกไปรอบนอกมากขึ้น ส่งผลกระทบต่อปัญหาการจราจรที่เริ่มติดขัด ประชาชนที่เข้ามาทำงานในกรุงเทพมหานครมีความต้องการที่อยู่อาศัยใกล้แหล่งที่ทำงานในเมืองเพื่อความสะดวกในการเดินทาง แต่ด้วยราคาที่ดินในเมืองที่พุ่งสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้อาคารพักอาศัยขนาดใหญ่แบบอพาร์ทเมนต์และแบบคอนโดมิเนียมที่เป็นอาคารสูงเริ่มปรากฏมากขึ้นอย่างรวดเร็วเพื่อตอบสนองความต้องการดังกล่าวตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา (วิมลสิทธิ์ หรยางกูร และคนอื่นๆ, 2532: 279) และในช่วงปลายทศวรรษ 2520 นี้ก็เช่นกันที่อิทธิพลของสถาปัตยกรรมโพสต์โมเดิร์นได้เข้าสู่การสถาปัตยกรรมในประเทศไทย และมีความรุนแรงมากขึ้นในช่วงต้นทศวรรษ 2530 แต่ยังไม่มียุคที่แน่นอน (วิมลสิทธิ์ หรยางกูร และคนอื่นๆ, 2532: 299 - 300) แนวทางสถาปัตยกรรมแบบโพสต์โมเดิร์น ซึ่งมีหลายแนวทาง เช่น ส่วนประกอบอาคารที่แยกเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนฐาน ส่วนลำตัว และส่วนหัว หรือส่วนยอดของอาคาร หรือการนำส่วนประกอบของสถาปัตยกรรมตะวันตกในอดีต ซึ่งมีทั้งสมัยคลาสสิกของกรีก โรมัน โกธิค และเรอเนซองส์ เช่น ช่องโค้งครึ่งวงกลม โค้งปลายแหลม เสาไอโอนิก หรือเสาคอร์ินเทียน โคม หน้าต่างกลม (Rose Window) หลังคาโดม และการตกแต่งด้วยบัวปูนปั้นต่างๆ (มุสดี ทิพทัส, 2539: 879 - 880) มาใช้ประกอบกับอาคารในแนวทางประวัติศาสตร์นิยม (Historicism) (มุสดี ทิพทัส, ใน ชลานุช วัชรูณ, บรรณาธิการ, 2532: บทนำ) ทำให้อาคารมีรายละเอียดมากขึ้น

อาคารบางกอก ริเวอร์พาร์ค คอนโดมิเนียม ที่ถนนเจริญกรุง ริมน้ำเจ้าพระยา เป็นอาคารชุดพักอาศัยสูง 55 ชั้น สถาปนิกผู้ออกแบบ คือ นายรังสรรค์ ต่อสุวรรณ ซึ่งเป็นสถาปนิกไทยคนแรกๆ ที่นำรูปแบบส่วนประกอบของสถาปัตยกรรมตะวันตกในอดีตมาใช้ในการออกแบบ ส่วนประกอบของอาคารแยกเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนฐาน ส่วนลำตัว และส่วนหัว หรือส่วนยอดของอาคาร โดยส่วนยอดของอาคารทำเป็นรูปโดมตามแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกในอดีต เป็นโดมที่คลุมเนื้อที่ส่วนระบบสุขาภิบาล และส่วนบนของปล่องลิฟท์ นับเป็นอาคารที่มีการเก็บส่วนเกินบนชั้นบนสุดของอาคาร ซึ่งเป็นส่วนของระบบวิศวกรรมอาคารให้อยู่ภายใต้โดม ซึ่งทำให้รูปทรงอาคารจับสั่นได้สมบูรณ์ (มุสดี ทิพทัส, 2539: 887) ส่วนฐานด้านที่หันออกสู่แม่น้ำเจ้าพระยา ทำเป็น Rose Window ขนาดใหญ่อยู่ตรงกลาง

มูลเหตุของการออกแบบโดยนำส่วนประกอบสถาปัตยกรรมตะวันตกมาใช้นั้น สถาปนิกได้แนวคิดว่า รูปแบบที่มีรายละเอียดและการตกแต่งในแนวทางสถาปัตยกรรมตะวันตกในอดีตจะทำให้อาคารดูหรูหรา มีระดับ เป็นที่พอใจของผู้ซื้อ และมีผลทำให้อาคารเหล่านี้ประสบความสำเร็จในด้านการตลาดเป็นอย่างดี (มุสดี ทิพทัส, 2539: 880) ซึ่งยุคนี้เป็นยุคของการแข่งขัน ปัจจัยเรื่องการตลาดจึงเข้ามาเกี่ยวข้องกับแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมของสถาปนิกในช่วงเวลานี้

ภาพที่ 102 อาคารบางกอก ริเวอร์พาร์ค คอนโดมิเนียม

พื้นที่บริเวณที่ตั้งของสะพานพระพุทธยอดฟ้า สะพานพระปกเกล้า และอาคารบางกอก ริเวอร์พาร์ค คอนโดมิเนียม นี้ สามารถสื่อถึงพัฒนาการของชุมชนที่มีมาอย่างต่อเนื่องของกรุงเทพมหานครที่ปรากฏให้เห็นจากรูปแบบสถาปัตยกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและประโยชน์ใช้สอย รูปแบบทางสถาปัตยกรรมและเทคโนโลยีการก่อสร้างของสะพานพระพุทธยอดฟ้าเปรียบเสมือนสัญลักษณ์ที่สื่อแทนถึงความเป็นชุมชนของกรุงเทพมหานครที่มีมาอย่างยาวนาน การเปลี่ยนแปลงพัฒนาประเทศจากความเป็นไทยไปสู่ความเป็นสากลมากขึ้น และจากอดีตไปสู่ปัจจุบัน ได้ด้วยเช่นกัน เนื่องจากสะพานพระพุทธยอดฟ้าสร้างขึ้นเพื่อเฉลิมฉลองกรุงเทพมหานครมีอายุครบ 150 ปีแห่งการเป็นราชธานีในสมัยรัตนโกสินทร์เมื่อ พ.ศ. 2475 ซึ่งเป็นปีที่เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ซึ่งได้รับแนวความคิดมาจากประเทศทางแถบตะวันตก ทำให้ประเทศไทยเริ่มรับเอาวิทยาการความรู้ด้านต่างๆ จากประเทศทางตะวันตกเข้ามาใช้ปรับปรุงพัฒนาประเทศ รวมทั้งเทคโนโลยีทางการก่อสร้างสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ด้วย นับเป็นก้าวสำคัญที่ทำให้ประเทศไทยเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย (Modernization) เพื่อให้ทัดเทียมกับอารยประเทศอื่นๆ (วิมลสิทธิ์ ทรายงูร และคนอื่นๆ, 2532: 39)

เมื่อมีการสร้างสะพานพระพุทธยอดฟ้าเชื่อมพื้นที่ฝั่งพระนครและธนบุรีเข้าด้วยกันนั้น ทำให้มีการตัดถนนในฝั่งธนบุรีเพื่อรองรับการขยายตัวของเมืองด้วย เช่น ถนนประชาธิปไตย ถนนสมเด็จพระเจ้าตากสิน

เจ้าพระยา ถนนลาดหญ้า (สุคารา สุจฉายา, บรรณาธิการ, 2542: 54 - 55) ช่วยให้การคมนาคมระหว่างฝั่งพระนครและฝั่งธนบุรีสะดวกยิ่งขึ้น

สะพานพระพุทธยอดฟ้าเมื่อแรกสร้างในปี พ.ศ. 2475 เป็นสะพานโครงสร้างเหล็กนั้น ถือเป็นสิ่งก่อสร้างที่มีความทันสมัยมากในขณะนั้น แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไป เทคโนโลยีและอุปกรณ์การก่อสร้างมีการพัฒนาเจริญก้าวหน้าขึ้น รูปแบบของสถาปัตยกรรมก็มีการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ซึ่งเมื่อผู้ชมหันหลังกลับมาดูย้อนไปทางด้านทิศใต้ ก็จะเห็นรูปแบบของสะพานพระปกเกล้าที่สร้างขึ้นในสมัยหลังเปลี่ยนแปลงไปเป็นสะพานคอนกรีตที่ทอดขนานเคียงใกล้อยู่กับสะพานพระพุทธยอดฟ้า เป็นผลอันเกิดจากการที่กรุงเทพมหานครเริ่มเจริญและพัฒนามากขึ้น ประชาชนก็เข้ามาหางานทำ และอยู่อาศัยกันมากขึ้น จำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้นนี้ ทำให้ต้องมีการขยายเมืองออกไป และผลจากการเจริญเติบโตของเมืองในยุคปัจจุบัน ก็ทำให้สะพานพระพุทธยอดฟ้าไม่สามารถรองรับการคมนาคมที่เพิ่มขึ้นอย่างคับคั่งหนาแน่นในบริเวณนี้ได้เพียงพอ จึงต้องมีการสร้างสะพานพระปกเกล้าเป็นสะพานคู่ขนานกับสะพานพระพุทธยอดฟ้าเพื่อช่วยแก้ปัญหาการจราจรที่ติดขัดมากขึ้น สะพานพระปกเกล้าจึงเปรียบเป็นสะพานที่ทอดเชื่อมต่อความเป็นปัจจุบันจากสะพานพระพุทธยอดฟ้าไปสู่อนาคต เพราะเมื่อมองเลยสะพานพระปกเกล้าออกไปจะเห็นอาคารบางกอก ริเวอร์พาร์ค คอนโดมิเนียม ตั้งตระหง่านอยู่ทางซ้ายมือ และเมื่อมองผ่านไปทางด้านขวามือ ก็จะเห็นอาคารตึกสูงระฟ้าจำนวนมากมายที่กระจายตัวอยู่ทั่วเมืองหลวงแห่งนี้ เนื่องจากการขยายตัวของเมืองที่ยังคงดำเนินไปอย่างต่อเนื่องจนเกิดปัญหาความหนาแน่นของประชากรที่เพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้เกิดปัญหาในการใช้พื้นที่ทั้งเพื่อการประกอบธุรกิจการค้าหรือเพื่อการอยู่อาศัย แนวทางแก้ปัญหาทางหนึ่งก็คือการสร้างอาคารให้มีขนาดความสูงเพิ่มมากขึ้น เพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์จากที่ดินอย่างคุ้มค่าที่สุด ในปัจจุบันนี้จึงมีอาคารสูงจำนวนมากมายสำหรับเป็นที่ทำการของสำนักงานต่างๆ หรือเพื่อการอยู่อาศัย รูปแบบสถาปัตยกรรมของอาคารสูงเหล่านี้ก็มีลักษณะเป็นสากลเพื่อให้เหมาะสมกับหน้าที่การใช้สอยของคนในยุคปัจจุบันที่มีวิถีชีวิตส่วนใหญ่คล้ายคลึงกันไม่ว่าจะอาศัยอยู่ในทวีปใดบนโลกใบนี้ และในอนาคตอาคารสูงก็ยังคงเป็นทางเลือกหนึ่งของการแก้ปัญหาการเจริญเติบโตของเมืองด้วยการขยายขึ้นไปในอากาศแทนการขยายในทางราบ

5.2 การเข้าถึงชุมชน

การสำรวจที่ตั้งของอาคารสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมที่ใช้ในการศึกษานี้ ซึ่งถือเป็นภูมิสัญลักษณ์ของย่านชุมชนต่างๆ เพื่อเสนอเส้นทางเข้าถึงชุมชนนั้น เปรียบได้กับการเดินเข้าไปยังห้องนิทรรศการย่อยภายในพิพิธภัณฑสถานกลางแจ้งแห่งนี้ เนื่องจากอาคารสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมที่ใช้เป็นตัวอย่างในการศึกษานี้ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ดังนั้นมุมมองที่ดีจึงควรมอง

จากด้านแม่น้ำเข้า ไป ผู้วิจัยขอเสนอเส้นทางที่สะดวกและต่อเนื่องในการเดินทาง จากการสำรวจทั้งวิธีการเดินเท้า การโดยสารเรือบริการข้ามฟาก และรถเมย์ ดังนี้

หลังจากที่ผู้ชมได้ชมภาพรวมของวัฒนธรรมเมืองบางกอกจากมุมมองบนสะพานพระพุทธยอดฟ้าแล้ว ก็เดินลงจากสะพานพระพุทธยอดฟ้ามาทางฝั่งพระนครแล้วเลี้ยวซ้ายไปทางปากคลองตลาด มุ่งหน้าสู่ท่าเตียน (บริเวณเชิงสะพานพระพุทธยอดฟ้าฝั่งพระนครนี้จะเห็นตึกยาวของโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยอยู่ทางซ้ายและวัดราชบูรณะหรือวัดเลียบอยู่ทางขวา) เพื่อโดยสารเรือข้ามฟากที่ทำเรือท่าเตียนข้ามไปฝั่งวัดอรุณราชวราราม การเดินทางจากปากคลองตลาดเพื่อไปท่าเตียนไปได้ 2 ทาง คือ ขึ้นรถเมย์ที่ปากคลองตลาดไปลงท่าเตียน หรือเดินเท้าจากปากคลองตลาดไปจนถึงท่าเตียน บริเวณท่าเตียนตรงปากทางเข้าไปยังท่าเรือ มีอาคารตึกแถวแบบเก่าสมัยรัชกาลที่ 5 ให้เห็นอยู่ และฝั่งตรงข้ามท่าเตียนคือถนนท้ายวังที่คั่นอยู่ระหว่างพระบรมมหาราชวังและวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ในระหว่างที่นั่งเรือข้ามฟาก จะมองเห็นทัศนียภาพที่สวยงามของวัดอรุณฯ และป้อมวิชัยประสิทธิ์ที่ตั้งอยู่ติดกับวัดอรุณฯ ได้ในระยะใกล้ แต่ป้อมวิชัยประสิทธิ์นั้นไม่สามารถเข้าไปชมได้ เนื่องจากตั้งอยู่ในเขตกองบัญชาการกองทัพเรือ ซึ่งเป็นพื้นที่ของหน่วยงานราชการที่มีความสำคัญด้านการทหารและความมั่นคงของประเทศ จึงไม่สามารถเปิดให้บริการแก่ประชาชนทั่วไปที่สนใจจะเข้าชมได้ ผู้ที่มีความประสงค์จะเข้าชมต้องติดต่อขออนุญาตก่อนล่วงหน้า ดังนั้นเมื่อแวะเที่ยวชมวัดอรุณฯ เสร็จแล้ว ก็ลงเรือข้ามฟากกลับมาท่าเตียนเพื่อย้อนกลับมาที่ปากคลองตลาด โดยข้ามถนนมาขึ้นรถเมย์ที่ป้ายฝั่งตรงข้ามริมกำแพงพระบรมมหาราชวัง หรือจะเดินมาตามทางผ่านโรงเรียนราชินีจนถึงสะพานเจริญรัช (เชื่อมกับสะพานเจริญรัชเป็นที่ตั้งของสถานีตำรวจพระราชวัง) ข้ามสะพานแล้วเลี้ยวขวาเดินเลียบคลองตรงไปจนสุดทางเดินจะเป็นท่าเรือปากคลองตลาดที่ให้บริการเรือข้ามฟากไปยังวัดกัลยาณมิตรและโบสถ์วัดช่างตากุ้ง จากบริเวณท่าเรือหน้าวัดกัลยาณมิตรมีทางเดินเลียบแม่น้ำไปถึงหน้าศาลเจ้าเกียนอันเกงที่ตั้งอยู่ระหว่างวัดกัลยาณมิตรและวัดช่างตากุ้งได้ แต่ทางเดินเลียบแม่น้ำนี้ไม่ได้ทำต่อเนื่องไปจนถึงหน้าโบสถ์วัดช่างตากุ้ง หากจะเดินเท้าต่อไปถึงโบสถ์วัดช่างตากุ้งจะต้องเดินเข้าไปตามทางเดินภายในชุมชนที่ทางเดินไม่กว้างมากนัก สองข้างทางเป็นบ้านพักอาศัย ซึ่งทางเดินช่วงแรกเป็นสะพานไม้ที่ไม่ค่อยแข็งแรงนักและมีน้ำขัง ดังนั้น การไปชมความสวยงามของโบสถ์วัดช่างตากุ้งที่สะดวก เมื่อออกจากศาลเจ้าเกียนอันเกงแล้ว ให้เดินกลับมารอเรือที่ทำหน้าวัดกัลยาณมิตรที่จะแล่นต่อไปจอดที่ศาลาท่าน้ำหน้าวัดช่างตากุ้ง ก่อนจะแล่นกลับไปท่าปากคลองตลาด และเมื่อแวะชมความงามของโบสถ์วัดช่างตากุ้งแล้ว จากศาลาท่าน้ำหน้าวัดมีทางเดินเลียบแม่น้ำอีกช่วงหนึ่งยาวจนถึงเชิงสะพานพระพุทธยอดฟ้าที่เชื่อมต่อกับถนนพญาไม้ที่ลอดใต้สะพานพระพุทธยอดฟ้าและสะพานพระปกเกล้า เดินลอดใต้สะพานไปตามทางถนนพญาไม้ก็จะเห็นซุ้มประตูของอุทยานเฉลิมพระเกียรติฯ อยู่ปากซอยอุทัยทางด้านซ้ายมือ ผู้ชม

สามารถเดินเข้าไปชมอุทยานเฉลิมพระเกียรติฯ แห่งนี้ ก็จะได้สัมผัสกับบรรยากาศและเรื่องราวตั้ง
รายละเอียดที่ได้บรรยายไว้แล้ว

บทที่ 6

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

กรุงเทพมหานครมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาของเมืองที่ยาวนานตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา และมีพัฒนาการของบ้านเมืองมาอย่างต่อเนื่อง มีการขยายตัวของเมืองอยู่ตลอดเวลา ทำให้กรุงเทพมหานครในปัจจุบันนี้กว้างขวางออกไปจากเดิมอย่างมากจนกลายเป็นเมืองที่มีขนาดใหญ่ และมีประชาชนอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น ส่วนใหญ่เป็นประชาชนที่อพยพเข้ามาหางานทำและตั้งถิ่นฐานในกรุงเทพมหานคร ส่วนชุมชนซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่ของชาวกรุงเทพมหานครมาแต่ดั้งเดิมนั้นก็เริ่มลดน้อยลง

6.1 สรุปผลการวิจัย

การทำความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นมาของกรุงเทพมหานครจึงควรศึกษาบริเวณที่เป็นจุดกำเนิดของกรุงเทพมหานคร ได้แก่ บริเวณปากคลองบางกอกใหญ่ซึ่งเป็นที่ตั้งของชุมชนบางกอกในสมัยกรุงศรีอยุธยาจากเมืองท่าหน้าด่านที่ได้มีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นเมืองกรุงเทพมหานครในปัจจุบันนี้ โดยใช้อาคารสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมเป็นเครื่องมือในการศึกษาที่จะแสดงถึงด้านประวัติความเป็นมาและรูปแบบศิลปกรรมทางด้านสถาปัตยกรรมที่สัมพันธ์กับสภาพบ้านเมืองและชุมชนในบริเวณนั้นในแต่ละช่วงเวลา เพราะอาคารสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมถือเป็นภูมิสัญลักษณ์ที่ดีของชุมชน สามารถมองเห็นได้ง่ายจากการสัญจรไปมาไม่ว่าจะเป็นการเดินทางทั้งทางน้ำหรือทางบก อีกทั้งพื้นที่ในบริเวณนี้และพื้นที่บริเวณใกล้เคียงที่ต่อเนื่องมาจนถึงบริเวณสะพานพระพุทธยอดฟ้ายังมีอาคารสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมปรากฏอยู่เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงการเกิดของชุมชนเมืองบางกอก พัฒนาการ และการขยายตัวของกรุงเทพมหานครในระยะเวลาต่อมา ได้แก่ ป้อมวิชัยประสิทธิ์ พระปรารักษ์ วัดอรุณราชวราราม พระวิหารหลวง วัดกัลยาณมิตร โบสถ์ วัดช่างดาครู้ส สะพานพระพุทธยอดฟ้า สะพานพระปกเกล้า และอาคารบางกอก ริเวอร์พาร์ค คอนโดมิเนียม

แต่เนื่องจากอาคารสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมที่ใช้ในการศึกษานี้ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา และครอบคลุมพื้นที่อาณาบริเวณค่อนข้างกว้าง ตำแหน่งในการมองเห็นภาพรวมของพัฒนาการเมืองกรุงเทพมหานครได้อย่างทั่วถึง จึงต้องเป็นสถานที่ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณแนวริมแม่น้ำเจ้าพระยา และมีมุมมองที่เปิดกว้างด้วย ดังนั้น ในการเลือกสถานที่เพื่อกำหนดมุมมองของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

เมืองบางกอก ผู้วิจัยจึงพบว่าสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยามีมุมมองที่เปิดกว้าง เนื่องจากความกว้างของแม่น้ำเจ้าพระยา ทำให้มองเห็นทัศนียภาพได้กว้างไกลและเป็นพื้นที่สาธารณะที่ประชาชนทั่วไปสามารถเข้าถึงได้ง่าย สะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาในเขตกรุงเทพมหานครมีจำนวนทั้งสิ้น 11 สะพาน โดยไล่เรียงมาจากทางเหนือลงสู่ทางใต้ คือ สะพานพระราม 7 สะพานพระราม 6 สะพานกรุงธน หรือ สะพานช้างอี สะพานพระราม 8 สะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า สะพานพระพุทธยอดฟ้า สะพานพระปกเกล้า สะพานสมเด็จพระเจ้าตากสิน หรือ สะพานสาทร สะพานพระราม 3 สะพานกรุงเทพ และสะพานพระราม 9 แต่สะพานพระราม 3 ซึ่งมีความสูงมาก และสะพานพระราม 9 ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของทางด่วนเฉลิมมหานคร สายดาวคะนอง - ท่าเรือ ทำให้ไม่สามารถเดินขึ้นไปบนสะพานได้ และผลจากการวิเคราะห์สะพานที่เหลืออีก 9 สะพาน สะพานพระพุทธยอดฟ้าเป็นสะพานที่มีความเหมาะสมที่สุด ด้วยตำแหน่งที่ตั้ง ภาพลักษณ์ของสะพาน ประวัติความเป็นมาที่เกี่ยวข้องกับความเป็นเมืองกรุงเทพมหานคร เนื่องจากสะพานพระพุทธยอดฟ้าสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ระลึกในการฉลองที่กรุงเทพมหานครมีอายุครบ 150 ปี และมีมุมมองที่สามารถมองเห็นภาพรวมของกรุงเทพมหานครผ่านอาคารสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมบริเวณปากคลองบางกอกใหญ่จนถึงบริเวณสะพานพระพุทธยอดฟ้าได้อย่างชัดเจน

จากการศึกษาตัวอย่างอาคารสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรม สามารถสะท้อนให้เห็นถึงสภาพของบ้านเมืองและสถานการณ์ของสังคมในแต่ละยุคสมัยได้อย่างชัดเจน เริ่มจากป้อมวิชัยประสิทธิ์ การสร้างเมืองในขณะนั้นจะต้องมีการสร้างกำแพงเมืองและป้อมไว้ล้อมรอบศูนย์กลางของบ้านเมืองสำหรับป้องกันประเทศ เนื่องจากยังมีข้าศึกที่เข้ามารุกรานเพื่อต้องการยึดครองแผ่นดิน ป้อมวิชัยประสิทธิ์จึงเป็นหลักฐานหนึ่งที่ยืนยันได้ถึงสถานการณ์ของบ้านเมืองในขณะนั้น ส่วนสภาพทางสังคมและวัฒนธรรมอันเป็นวิถีชีวิตของผู้คน รวมทั้งกลุ่มคนกลุ่มต่างๆ ที่อยู่อาศัยมาแต่เดิมครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีที่ปรากฏตามหลักฐานว่าการสร้างป้อมวิชัยประสิทธิ์ที่บางกอกฝั่งธนบุรีและสถาปนาขึ้นเป็นเมืองหน้าด่านและมีชุมชนอยู่นั้น ยังไม่มีหลักฐานแน่นอนว่าเป็นใคร กลุ่มไหน และมีสภาพการดำรงชีวิตอย่างไร แต่เมื่อครั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานีได้ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ว่า ได้มีผู้คนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานและสวามิภักดิ์ รวมทั้งมีการทำสงครามกวาดต้อนเชลยศึกเข้ามาเป็นกำลังของบ้านเมือง จึงน่าจะมีกลุ่มคนที่นอกจากคนไทยพื้นเมืองแล้วได้มีกลุ่มชาติพันธุ์อื่นเข้ามาอาศัยอยู่ในอาณาเขตของกรุงธนบุรีด้วย เช่น กลุ่มชาวมอญ กลุ่มชาวญวน กลุ่มเขมมูสลิม และกลุ่มชาวจีน (ก๊กพระยาศาก) เป็นต้น

ต่อมาเมื่อสภาพสังคมเปลี่ยนไป ไม่มีการแย่งชิงดินแดนอย่างเช่นในอดีต ไม่มีการสู้รบทำศึก ไม่มีภัยสงคราม ประชาชนสามารถทำมาหากินได้อย่างสันติสุข จึงเริ่มเกิดเป็นชุมชนที่มั่นคง มีการติดต่อกับชาวต่างชาติมากขึ้น ทั้งเพื่อการค้าขายและการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ ทำให้มีผู้คนหลากหลาย

เชื้อชาติเข้ามาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ดังที่ปรากฏให้เห็นในอาคารสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมสมัยนี้ที่มีศาสนสถานของแต่ละศาสนาตั้งอยู่ร่วมกันในย่านเดียวกัน เช่น วัดกัลยาณมิตรในพุทธศาสนาที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 มีทั้งรูปแบบศิลปะไทย และอิทธิพลของศิลปะจีนที่ได้รับความนิยมอย่างมากในยุคนั้นซึ่งเป็นผลมาจากการติดต่อค้าขาย โบสถ์วัดช่างตากุ้งีของศาสนาคริสต์ นิกายโรมันคาทอลิก และศาลเจ้าแม่กวนอิม ตามความเชื่อของชาวจีน ในบริเวณย่านกุฎีจีน

เมื่ออยู่กันนานวันเข้าชุมชนก็เกิดความเจริญเติบโตขึ้นเรื่อยๆ ทำให้ต้องมีการขยายขอบเขตของเมืองออกไป จึงเกิดเป็นรูปแบบของอาคารสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมที่แสดงถึงการพัฒนาประเทศมาสู่ความเป็นสากลเพื่อรองรับการปรับตัวของผู้คนในสังคมปัจจุบัน อาคารสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมในช่วงนี้จึงมีลักษณะเป็นสากลมากขึ้น คือ สะพานพระพุทธยอดฟ้า ที่สร้างขึ้นเพื่อขยายความเจริญของเมืองไปทางฝั่งธนบุรี และในสมัยนี้ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศด้วย ทำให้กรุงเทพมหานครมีการปรับตัวไปตามประเทศตะวันตก รับวิทยาการด้านต่างๆ และเทคโนโลยีด้านการก่อสร้างมาใช้ในการพัฒนาประเทศ กรุงเทพมหานครจึงพัฒนาไปเป็นเมืองที่มีความเจริญอย่างเมืองอื่น ๆ ตามอย่างประเทศตะวันตก อาคารสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นใหม่ในกรุงเทพมหานครจึงมีรูปแบบที่ตอบสนองต่อวิถีชีวิตของคนเมืองมากขึ้น เช่น สะพานพระปกเกล้าที่สร้างขึ้นเพื่อรองรับการขยายตัวของเมืองที่เพิ่มมากขึ้นจนเกิดปัญหาการจราจรอย่างหนาแน่นบริเวณสะพานพระพุทธยอดฟ้า หรืออาคารบางกอก ริเวอร์พาร์ค คอนโดมิเนียม ซึ่งสร้างเป็นอาคารสูง ซึ่งเป็นรูปแบบของอาคารที่พบเห็นได้ทั่วไปในปัจจุบันและอนาคต อาคารสูงต่างๆ ที่สร้างขึ้นในปัจจุบันนี้ใช้เป็นที่ตั้งของอาคารสำนักงาน หรือเป็นที่อยู่อาศัย ซึ่งต่างไปจากวิถีการดำเนินชีวิตแบบสังคมไทยในอดีต

6.2 อภิปรายผล

การศึกษาประวัติความเป็นมาของอาคารแต่ละแห่งรวมทั้งลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่หลากหลายซึ่งปรากฏอยู่ และตำแหน่งที่ตั้ง เมื่อศึกษาถึงองค์ประกอบต่าง ๆ นี้ อาคารสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมที่กล่าวมาข้างต้นล้วนมีความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกับพัฒนาการของกรุงเทพมหานครตั้งแต่อดีตเมื่อครั้งในสมัยกรุงศรีอยุธยา และเจริญเติบโตพัฒนาขึ้นเรื่อยมาจนเป็นกรุงเทพมหานครอย่างทุกวันนี้

ณ ตำแหน่งในการมอง ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองบางกอก : มุมมองจากสะพานพุทธถึงชุมชนในลักษณะของพิพิธภัณฑ์สถานกลางแจ้งแห่งนี้ ผู้ชมจะได้รับรู้ถึงความเป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์มาอย่างยาวนานของกรุงเทพมหานครที่ยังมีชีวิตอยู่ในยุคปัจจุบัน และคงดำเนินชีวิตร่วมกันต่อไปในอนาคตได้ด้วยการอนุรักษ์และพัฒนาบ้านเมืองที่มีความเข้าใจในศักยภาพและปัญหาของเมืองใหญ่ที่

มีอายุเก่าแก่แห่งนี้ โดยไม่จำเป็นต้องทำหรือสร้างให้กรุงเทพมหานครเป็นเมืองจำลอง ไม่ว่าจะเป็
เมืองจำลองที่สร้างขึ้นใหม่ หรือการพยายามคงสภาพบรรยากาศและองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมต่างๆ
ของเมืองในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งเท่านั้น เพราะเท่ากับเป็นการมองที่หยุดนิ่งอยู่กับที่ ไม่มีการพัฒนา
ไม่เห็นความต่อเนื่องของบ้านเมือง

6.3 ข้อเสนอแนะ

6.3.1 วิทยานิพนธ์ฉบับนี้น่าจะเป็นแนวทางในการศึกษาเรื่องพิพิธภัณฑ์สถานกลางแจ้งที่เน้น
ความสำคัญของอาคารสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าในเชิงสังคม โดยใช้กลุ่มอาคารที่ยัง
ดำรงอยู่เป็นตัวตั้งที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม และพัฒนาการของเมือง
ได้ นอกเหนือจากการศึกษาลักษณะทางสถาปัตยกรรมในแต่ละยุคสมัย และที่มีคุณค่าทางศิลปะ
ภาพจริงที่ให้เห็นจึงเป็นพิพิธภัณฑ์สถานกลางแจ้งขนาดใหญ่ที่ไม่มีกำแพง (museum without walls)
และมีชีวิต มีความแตกต่างจากพิพิธภัณฑ์สถานในอาคาร

6.3.2 สื่ออีกทางหนึ่งที่จะนำเสนอพิพิธภัณฑ์สถานกลางแจ้งแห่งนี้ได้ ก็คือ การนำเสนอพิธิ
ภัณฑ์สถานกลางแจ้งแห่งนี้ผ่านสื่ออินเทอร์เน็ต

6.3.3 ทำหนังสือคู่มือนำชมพิพิธภัณฑ์กลางแจ้งแห่งนี้

6.3.4 นอกจากสะพานพระพุทธยอดฟ้าที่ตั้งอยู่ใกล้กับบริเวณจุดกำเนิดของชุมชนเมืองบาง
กอกแล้ว ก็ยังมีสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาอีก 2 แห่งที่อยู่ใกล้เคียง คือ สะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า
ซึ่งมีมุมมองที่เห็นพื้นที่บริเวณวังหน้าในเขตมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ทางฝั่งพระนคร และวังหลัง
บริเวณโรงพยาบาลศิริราชในปัจจุบันทางฝั่งธนบุรี และสะพานพระราม 8 ที่มีภาพลักษณะของ
สะพานที่โดดเด่น และมีสถานที่สำคัญอยู่บริเวณใกล้เคียง คือ ย่านบางขุนพรหมทางฝั่งพระนคร
และบริเวณชุมชนบ้านปูนทางฝั่งธนบุรีซึ่งเป็นชุมชนเก่าแก่แห่งหนึ่งของกรุงเทพมหานคร อีกทั้งพื้นที่
ที่บริเวณเชิงสะพานทั้งสองฝั่งก็จัดตกแต่งไว้อย่างสวยงาม ซึ่งทั้งสองสะพานนี้ก็น่าจะจัดให้มีการนำ
เสนอเรื่องราวของชุมชนที่อยู่รอบๆ ได้เช่นกัน

6.4 ข้อจำกัดในการศึกษา

6.4.1 การเลือกอาคารสถาปัตยกรรมที่ใช้ในการศึกษาคั้งนี้ ผู้ศึกษาเลือกเฉพาะกลุ่มอาคารที่มี
ลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่เห็นอย่างโดดเด่น มีลักษณะเป็นภูมิสัญลักษณ์ จึงทำให้ไม่สามารถเลือก
อาคารบางหลังที่ถึงแม้จะมีพัฒนาการทางด้านสถาปัตยกรรมที่สำคัญเช่นกัน อาทิ อาคารสำนักงาน
เทศกิจ ซึ่งเคยเป็นศาลากลางของจังหวัดธนบุรีในอดีตก่อนที่จะรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของ
กรุงเทพมหานครในปัจจุบัน สร้างขึ้นในช่วงสมัยของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่การ

ก่อสร้างอาคารสถาปัตยกรรมของทางราชการมีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นสมัยหนึ่ง หรือพระเจดีย์วัดประยุรวงศาวาส ที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งสามารถจะมองเห็นได้จากตำแหน่งบนสะพานพระพุทธยอดฟ้าเช่นกัน แต่เนื่องจากถูกสภาพแวดล้อมบังคับทัศนียภาพบางส่วนทำให้ไม่มีความโดดเด่น

6.4.2 อาคารบางกอก ริเวอร์พาร์ค คอนโดมิเนียม เป็นอาคารชุดพักอาศัยที่มีเอกชนเป็นเจ้าของ จึงทำให้ไม่สะดวกในการเข้าไปชมภายในบริเวณอาคารได้ แต่เนื่องจากในการศึกษานี้อาคารบางกอก ริเวอร์พาร์ค คอนโดมิเนียม เป็นอาคารสูงในสมัยปัจจุบันที่ตั้งอยู่ใกล้กับกลุ่มอาคารสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมที่ใช้ศึกษาถึงพัฒนาการของกรุงเทพมหานครในแต่ละช่วงที่เห็นได้อย่างเด่นชัด และมีความโดดเด่นพอสมควร ผู้ศึกษาจึงได้เลือกอาคารบางกอก ริเวอร์พาร์ค คอนโดมิเนียมเป็นตัวอย่างของอาคารสมัยใหม่ที่สร้างในปัจจุบันเพื่อสื่อถึงสภาพบ้านเมืองและสังคมในเวลานี้

บรรณานุกรม

- กนกวลี ชูชัยยะ. (2544). พจนานุกรมวิสามานยนามไทย วัด วัง ถนน สะพาน ป้อม. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- กรมการผังเมือง. (2542). การผังเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช. กรุงเทพฯ: กรมการผังเมือง.
- กรมศิลปากร. (2508). การพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานและงานโบราณคดีของกรมศิลปากร. กรุงเทพฯ: ศิวพร.
- _____. (2511ก). บันทึกเรื่องราวสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่มที่ 1. กรุงเทพฯ: คุรุสภา.
- _____. (2511ข). ประวัติวัดอรุณราชวราราม. กรุงเทพฯ: ศิวพร. (คณะกรรมการพิจารณาแผนการบูรณะพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม จัดพิมพ์ในการเสด็จพระราชดำเนินทรงยกพระมหามงกุฎยอดพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม ในงานฉลองวัดพระบรมราชสมภพครบ 200 ปี ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2511).
- _____. (2524). พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์.
- _____. (2525ก). จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: สหประชาพานิชย์. (คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี พุทธศักราช 2525).
- _____. (2525ข). นำชมกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์. (คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี พุทธศักราช 2525).
- _____. (2525ค). พระราชพิธีฉลองพระนครครบ 150 ปี. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์. (กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในการสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี พุทธศักราช 2525).
- _____. (2525ง). ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่มที่ 4 วัดสำคัญกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ยูไนเต็ดโปรดักชั่น. (คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี พุทธศักราช 2525).

- _____. (2525จ). ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่มที่ 8 โบราณสถานและอนุสาวรีย์กรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิมพ์เนศ. (กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี พุทธศักราช 2525).
- _____. (2535). รายงานการสำรวจโบราณสถานในกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 4 ประเภท สะพาน คลอง ป้อม ทำนน้ำ สวนสาธารณะ. กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์.
- _____. (2543ก). ภูมิปัญญาไทยในงานศิลป์ ถิ่นเมืองกรุง. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง. (กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในวโรกาส สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินเปิดนิทรรศการพิเศษเนื่องในวันอนุรักษ์มรดกไทย พุทธศักราช 2543 เรื่อง "ภูมิปัญญาไทยในงานศิลป์ ถิ่นเมืองกรุง" ณ พระที่นั่งอิศราวินิจฉัย พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร วันพุธที่ 7 มิถุนายน พุทธศักราช 2543).
- _____. (2543ข). สารนารัฐกรุงธนบุรี. กรุงเทพฯ: มูลนิธิอนุรักษ์โบราณสถานในพระราชวังเดิม.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (ม.ป.ป.). ไหว้พระขอพร 9 สถานที่ศักดิ์สิทธิ์. กรุงเทพฯ: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2535). สะพานพระราม 9. กรุงเทพฯ: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- กำธร กุลชล. (2519). Urban Design : The Architecture of Towns and Cities. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- _____. (2545). การออกแบบชุมชนเมืองคืออะไร การติดตามหาคำตอบในรอบ 40 ปี. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- กำธร กุลชล และทรงสรรค์ นิลกำแหง. (2525). วิวัฒนาการทางกายภาพของกรุงรัตนโกสินทร์ฝั่งตะวันออก : ตั้งแต่ก่อนเริ่มสร้างกรุงจนถึงสมัยเปลี่ยนแปลงระบบการปกครอง. วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร, 4 - 5(ธันวาคม 2523 - ธันวาคม 2525), 221 - 244.
- กิตติพร ใจบุญ และคนคณะ. (2544). โครงการวิจัยเพื่อการพัฒนาแหล่งวัฒนธรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งรายได้ของประชาชน : กรณีศึกษาย่านกุฎิเงินและพื้นที่ใกล้เคียง. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- ขจร สุขพานิช. (2506). ออกญาวิไชยเณทร์ และการต่างประเทศในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์. พระนคร: อักษรสัมพันธ์.
- คณะกรรมการจัดสร้างอุทยานเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ตามพระราชดำริ. (2539). อุทยานเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี. กรุงเทพฯ: รุ่ง

- ศิลป์การพิมพ์ (1977). (คณะกรรมการจัดสร้างอุทยานเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ตามพระราชดำริ จัดพิมพ์ทุกเกล้าฯ ถวายสนองพระมหากรุณาธิคุณ ในวโรกาสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดอุทยานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี).
- โครงการสร้างสะพานใหม่ขนานกับสะพานพุทธ. อายุ, 1(2), 18.
- จินตนา กระบวนแสง. (2540). เรือ : วิถีชีวิตริมน้ำภาคกลาง. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- จิรา จงกล. (2532). พิพิธภัณฑ์สถานวิทยา. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร. (กรมศิลปากร อนุญาตให้จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางจิรา จงกล ณ วัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพมหานคร วันอังคารที่ 4 เมษายน 2532).
- ชาติรี ประภิตนทการ. (2546). สะพานพระราม 8 ทศนะอุจาด ทำลาย "ประวัติศาสตร์" ของ "เมือง" - กรุงเทพฯ. ศิลปวัฒนธรรม, 24(4), 78 - 89.
- ชฎานุช วังรุ่งอรุณ (บรรณาธิการ). (2532). 2511 - 2532 : สองทศวรรษงานออกแบบอาคารประเทศไทย. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมแสงอรุณ.
- แซน บัจจุสานนท์. (2506). ประวัติการทหารเรือไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรมสารบรรณทหารเรือ.
- ณัฐภัทร นาวิศิวิณ. (2519). คติมหายานในการสร้างพระปรารักษ์ วัดอรุณราชวราราม. ศิลปากร, 20(3), 57 - 63.
- ดำรง จุลถาวรทรัพย์. (2546). สะพานพระราม 8 ศูนย์วิทยภาพแห่งคุณค่าพระมหากรุณาธิคุณเพื่อชาวกรุงเทพฯ. ส่องกรุง FOCUS BANGKOK, 1(3), 34 - 44.
- ถาวร จารุกิตติชัย. (2541). สะพานในกรุงเทพมหานคร และสะพานในรัชกาลที่ 5. กรุงเทพฯ: เอส.ที. พี.เวลด์ มีเดีย.
- ทองต่อ กล้วยไม้ ณ อรุชยา. (2536). สมุดภาพวัดอรุณราชวราราม. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ต้นอ่อน.
- ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. (2538). พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- รัชชัย ยอดพิชัย. (2547). พม่าอาละวาด ที่หน้าวัดกัลยาณมิตร ฟังชนบุรี. ศิลปวัฒนธรรม, 25(4), 64 - 66.
- ธีรศักดิ์ อัครบวร. (2537). นิทรรศการและการจัดแสดง. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- นิโกลาส์ แซรเวส. (2506). ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักร. (สันต์ ท. โกมลบุตร, ผู้แปล). พระนคร: ก้าวหน้า.
- นิคม มุสิกคามะ กุลพันธาดา จันทรโพธิศรี, และมณีนรัตน์ ท่วมเจริญ. (2521). วิชาการพิพิธภัณฑ์. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

- นิธิ เอียวศรีวงศ์ (บรรณาธิการ). (2539). พระราชพงสาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์. กรุงเทพฯ: อมรินทร์วิสาหการ.
- _____. (บรรณาธิการ). (2547). การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี. (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ: มติชน.
- นิภา นิมประดิษฐ์. (2523). สะพานพระราม 6. ศิลปากร, 24(5), 53 - 70.
- แน่นน้อย สักดิ์ศรี. ม.ร.ว. (2526). "แกนนำ" ในการขยายตัวของกรุงเทพมหานครในอดีต. ใน วารสารวิชาการ ประจำปีการศึกษา 2525 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. (2537). มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพ (1984).
- บัณฑิต จุลาศัย. (2546). สัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ของสะพานพระราม 8. ศิลปวัฒนธรรม, 24(3), 12 - 14.
- บุหลง ศรีกนก และธณฤทธิ์ ธนโกเศศ. (2539). กรุงเทพฯ 2489 - 2539. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร. (กรมศิลปากรร่วมกับมูลนิธิซิเมนต์ไทยจัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช สยามมินทราธิราช ในวโรกาสทรงครองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี พุทธศักราช 2539).
- ประทุม ชุ่มเฟื่องพันธุ์. (2530). พิพิธภัณฑวิทยา. อยุธา: พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา.
- ปรีวัฒน์ จันท. (2546). เจ็ทเหอ แม่ทัพขันที "ซ่าปอกง". กรุงเทพฯ: มติชน.
- ผุสดี ทิพทัส. (2539). สถาปนิกสยาม เล่ม 2. กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์.
- พ. สุวรรณ. (2542). ซ่าปอกง พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ของชาวไทยและชาวจีน. กรุงเทพฯ: บ้านมงคล.
- _____. (2547). ไหว้เจ้าศักดิ์สิทธิ์ เสริมมงคลชีวิตให้รุ่งเรือง. กรุงเทพฯ: บ้านมงคล.
- เพ็ญสุภา สุขคตะ. (2543). เยี่ยมเรือนเยือนอดีต. กรุงเทพฯ: ภัคชรรส.
- ลา ลูแบร์. (2505). จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ เล่ม 1. (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, ผู้แปล). พระนคร: คุรุสภา.
- _____. (2510). ราชอาณาจักรสยาม. (สันต์ ท. โกมลบุตร, ผู้แปล). พระนคร: ก้าวหน้า.
- โลนีย์ อาเดรียง. (2542). สยามและคณะมิสชันนารีฝรั่งเศส. (ปทุมรัตน์ วงศ์คนตรี, ผู้แปล). (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- วิชชุ เวชชาชีวะ. (2538). ตีกระฟ้าในสหรัฐอเมริกา : กำเนิดและความคลี่คลายทางรูปแบบ (ค.ศ. 1880 - 1940). เมืองโบราณ, 21(1 - 4), 237 - 260.

- วิมลสิทธิ์ ทรยางกูร, กอบกุล อินทรวิจิตร, สันติ ฉันทวิลาสวงศ์ และวีระ อินพันพิง. (2536). พัฒนาการแนวความคิดและรูปแบบของงานสถาปัตยกรรม : อดีต ปัจจุบัน และอนาคต. กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์.
- วิณา โรจนราชา. (2540). ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ จากชุมชนย่านวัดอนงคาราม. ศิลปากร, 40 (5), 21 - 33.
- สันสนีย์ วีระศิลป์ชัย. (2540). ชื่อบ้านนามเมือง. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สมศรี เอี่ยมธรรม และคนอื่นๆ. (2544). นานาสาระประวัติศาสตร์จากเอกสารต่างประเทศ. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- สวรรคต ตั้งตรงสิทธิกุล. (2545). กรุงเทพฯ ไม่มีพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ. กรุงเทพฯ: มติชน.
- _____. (2545). สะพานพระราม 8 มงกุฎแห่งรัตนโกสินทร์ ร.ศ. 220. ศิลปวัฒนธรรม, 24(1), 54 - 55.
- สันติ เล็กสุขุม. (2546). ความคิดเปลี่ยน การแสดงออกก็เปลี่ยนตาม : จิตรกรรมฝาผนังสมัยรัชกาลที่ 3. เมืองโบราณ, 29(4), 53 - 55.
- สุกัญญา ภัทรราชัย. (2537). ขนบฝรั่งกุฎีจีน. สารคดี, 10(109), 80 - 83.
- สุกัญญา สุจฉายา. (2546). การประยุกต์เทคโนโลยีสมัยใหม่กับการศึกษาโบราณคดีประวัติศาสตร์ สุโขทัย (1). เนชั่นสุดสัปดาห์, 12(590), 78 - 79.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ (บรรณาธิการ). (2545). เวียงวังฝั่งธน. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุดาร่า สุจฉายา (บรรณาธิการ). (2542). ชนบุรี. กรุงเทพฯ: สารคดี.
- สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์, ม.ล. (2542). พิพิธภัณฑสถานตลาดจีนและอาคารเก่าเมืองลำปาง. เมืองโบราณ, 25(2), 80 - 87.
- แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. (2528). กุฎีจีน ชุมชนชาวคริสต์สองศตวรรษ. สารคดี, 1(2), 33 - 41.
- _____. (2540). แนวคิดต่อการจัดการเกาะรัตนโกสินทร์ให้เป็นเมืองประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต. เมืองโบราณ, 23(3), 142 - 151.
- หวางเหวินเหลียง. (2531). เจ็ทเหอ ล่องทะเลตะวันตก พุทธกรรมอันยิ่งใหญ่ในประวัติการเดินเรือทางทะเล. (วารุณี, ผู้แปล). ศิลปวัฒนธรรม, 9(4), 50 - 56.
- อรศิริ ปาณินท์. (2528). การศึกษาเพื่ออนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาของกรุงรัตนโกสินทร์บริเวณย่านธุรกิจ. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- อริยา อรุณินท์. (2544). "อุทยานแห่งแนวคิด" สวนสนุกหรือพิพิธภัณฑสถานกลางแจ้ง. ใน เอกสารประกอบการสัมมนา พิพิธภัณฑสถานไทยในศตวรรษใหม่. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

เอกสารของเฮนรี เบอร์นี่ เล่ม 2 ตอน 4. (2540). (ลินจง สุวรรณโกติน, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

เอกสารภาษาต่างประเทศ

Ambrose, T., & Paine, C. (1993). Museum Basics. London: Routledge.

<http://www.matichon.co.th> (24 พฤศจิกายน 2547)

<http://www.sakulthai.com> (24 พฤศจิกายน 2547)

<http://www.tclf.org.whatis.htm> (2 ธันวาคม 2547)

<http://www.wangdermpalace.com> (26 สิงหาคม 2547)

การสัมภาษณ์

สุยั้ง แซ่จิ่ง. 28 ตุลาคม 2547. สัมภาษณ์.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ - นามสกุล	นางสาวจุฬารัตน์ เหลืองสง่างาม
วัน เดือน ปีเกิด	16 กุมภาพันธ์ 2516
สถานที่เกิด	กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย
ประวัติการศึกษา	มหาวิทยาลัยศิลปากร, พ.ศ. 2534 - 2537 ศิลปศาสตรบัณฑิต (ประวัติศาสตร์ศิลป์) มหาวิทยาลัยมหิดล, พ.ศ. 2542 - 2547 ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (วัฒนธรรมศึกษา)
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	บริษัท วิริยะธุรกิจ จำกัด 28 - 30 ซ.วัดปรินายก แขวงบ้านพานถม เขตบวรนิเวศ กรุงเทพมหานคร 10200
ที่อยู่ปัจจุบัน	41 ซ.เจริญนคร 20 ถ.เจริญนคร แขวงบางลำภูล่าง เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร 10600

EXECUTIVE SUMMARY

BANGKOK CULTURAL LANDSCAPE : FROM MEMORIAL BRIDGE TO COMMUNITIES

Bangkok Metropolitan has been developed its city with a long history since the Ayudhya period. The city has been expanded continuously until present that the size of Bangkok is tremendous large than in the past to become a metropolitan. Bangkok has influx of people who move to reside in the city for job employment and settling down their families. The original Bangkokian communities, on the other hand, have been gradually decreased the numbers these days.

Conclusion of research

To create effectiveness of understanding and studying the development of Bangkok, the study should start off from the area where originated Bangkok community especially at the mouth of Bangkok Yai canal. The original Bangkok community was located in this area since the Ayudhya period. The location had been developed from being a front-attack town on the riverside in the ancient time to become such a big city nowadays.

Architectural buildings are used as a tool of the study. They are reflected history and architectural style which related to the town and community dwelling in that area during each period. The architectural buildings become a good symbolized geographic area of the community as the buildings are obviously sighted by commuters who travel by water or road transportation. In addition, the nearby area of the community covering until the Memorial Bridge (Phra Buddha Yod Fah Bridge) remain historic buildings which are evidence to tell the story of the old Bangkok community, its development and expansion. The remained buildings are Wichai Prasit Fort, Prang (Pagoda) at Wat Arun, Viharn Luang (The Royal Monastery), Wat Kanlayanamit, Santa Cruz Church, the Memorial Bridge (Phra Buddha Yod Fah Bridge), Phra Pok Klao Bridge and the Bangkok River Park Condominium building.

The above architectural buildings, however, are situated along the bank of the Chao Phraya River and cover with large landscape. The study needs a good spot for an overview those landmark buildings to present the development of the town. It is agreed that a building on the Chao Phraya River becomes the most suitable location to provide bird eye-view of the town. Thus, the study designated bridges across the Chao Phraya River to become the study spot for cultural landscape. The bridges are prime location to provide wider scenery of the town as well as they are easy to access by members of the public.

There are total 11 bridges across the Chao Phraya River in Bangkok. Ranging from the north to the south of the river, they are the Rama VII Bridge, the Rama VI Bridge, the Krung Thonburi Bridge (Sang Hee Bridge), the Rama VIII Bridge, the Phra Pin Klao Bridge, the Memorial Bridge (Phra Buddha Yod Fah Bridge), the Phra Pok Klao Bridge, the Somdej Phrachao Thaksin Bridge (Sathorn Bridge), the Rama III Bridge, the Krungthep Bridge and the Rama IX Bridge.

Unfortunately, King Rama III Bridge is located very high from the ground as well as the King Rama IX Bridge is a part of Chalerm Mahanakorn – Dao Kanong express way, it is unable to access by pedestrians. Meanwhile, the Memorial Bridge (Phra Buddha Yod Fah Bridge) is found to be most appropriate spot of the rest of nine bridges when its location, architectural style and history relevant to the old Bangkok town are taken into account. The bridge was constructed to commemorate the 150th anniversary of establishing Bangkok. The location enhances the capability of sighting an overview scenery of Bangkok through architectural buildings situated from the mouth of Bangkok Yai Canal downstream to the Memorial Bridge (Phra Buddha Yod Fah Bridge).

According to the study, the architectural buildings significantly reflect the development of the town and its society in each following period. For example, the Wichai Prasit Fort reflects town planning that the town walls and numbers of forts were constructed around the town to protect the enemy's attack during that period. The Wichai Prasit Fort is an evidence to portray political situation in the old days. Meanwhile the fort does not provide distinctive evidences to confirm the development of culture and society of people living in that area when Ayudhya was established as the capital. The fort was constructed during the same period and was inaugurated to be a frontier town. Information about where the people came from and their way of life was found in historic evidence later when the capital was replaced by Krung Thonburi. A number of people moved into the capital to settle down and paid respect to the kingdom. Others included those prisoners of war who were caught to support the troop for fighting. They were ethnic groups such as Mon people, Yuan people, Muslim and Chinese people (Phraya Tak group).

Following that period, the society has been changed to the end of the colonial fighting and wars. People live peacefully and create security to the communities. International relationship has been made for trade and Christianity dissemination. A large influx of various national people move to live in the city as can be seen from numbers of architectural buildings of several religions located in the community. They are for example, the Buddhist monastery, Wat Kanlayanamit was constructed during King Rama III's reign. It portrays Thai architectural style with Chinese influence which become popular in that period. The Santa Cruz Church, on the other hand, was built for Christian people of the Roman Catholic. Yet, the Chinese Guan Yin Goddess Pavilion was set up according to the Chinese belief, located in the area called, Kudee Cheen.

Due to growing of urbanization, the city of Bangkok was expanded. The number of architectural buildings were developed in different styles, particularly modern architecture. This is to support the modern way of life of societies. The architectural

buildings built within this period became universal look such as the Memorial Bridge (Phra Buddha Yod Fah Bridge). The bridge was constructed to extend urbanization across the Chao Phraya River to Thonburi side.

The influence of western architectural buildings and technology has appeared when the democracy govern was introduced into the country. Bangkok has adapted several technologies for construction development following western countries to response current way of life. Phra Pok Klao Bridge is an example construction which was created to support the heavy traffic demand on the Memorial Bridge (Phra Buddha Yod Fah Bridge). Another sample includes Bangkok River Park Condominium. It is a high-rise building which this architectural style can be found throughout Bangkok. They are office buildings or residential buildings. People's way of life look rather different from those in the past.

Discussion

The study of history of each architectural building, its various styles of architecture and location has reflected the evolution of Bangkok development from the Ayudhya period until present.

Spot to study Bangkok's cultural landscape : The Memorial Bridge (Phra Buddha Yod Fah Bridge) becomes an efficient spot like an open-air museum for an overview of Bangkok history from the bridge till the community. The audience of this research will perceive information about Bangkok as a long history city existed until now. This encourages preserving and developing the city based on the ground knowledge of understanding its potential and problems of this urbanized capital. There is no essential to build up Bangkok as a new mock up city or preserved capital to maintain its environment as it used to be at a certain period in the past. As the result, Bangkok will be lack of movement, discontinuity of the city's development.

Suggestion

1. This thesis may be used as a guideline study for developing an open-air museum where focuses on the social values of architectural buildings by using existing historic buildings. They reflect history, society and development of urbanization of the city beyond studying periodical architectural style and artistic values. Different from an indoor museum, pictures sighted from this open-air museum is realistic that becomes a museum without walls.

2. Internet is an alternative medium to be advised for promoting this open-air museum through the online media.

3. To publish a guidebook for touring this open-air museum.

4. In addition to the Memorial Bridge (Phra Buddha Yod Fah Bridge) where is located closed to original Bangkokian communities, the study spots are also recommended at Somdej Phra Pin Klao Bridge and Rama VIII Bridge. The Somdej Phra Pin Klao Bridge covers an overview of Wang Na (Front Palace) located in

Thammasat University Campus on the Phra Nakhon side to Wang Lang (Back Palace) in Siriraj Hospital area on the Thonburi side. Meanwhile the Rama VIII Bridge which acquires unique beauty is situated nearby Bang Khun Prom community on Phra Nakhon side and Ban Poon, one of the old Bangkok communities on Thonburi side. These two bridges are good spots to present the history and development of their communities nearby.

Limitations

1. The study was conducted based on selected architectural buildings which have dominantly architectural style and are obviously seen from the bridge. It does not cover other buildings where might provide significant development of architecture. This includes the City Law Enforcement Department building where was the City Hall of Thonburi province in the past prior combining with Phra Nakhon side to become the capital. The building was constructed in General Por Pibulsongkram's govern. Indeed, architectural style of the government office buildings of this period was very unique. Another dominant architecture is the Pagoda at Wat Prayunwongsawat. Built in King Ram V's period, the pagoda can also be viewed from the Memorial Bridge (Phra Buddha Yod Fah Bridge), but is blocked sighting some part of it by surrounding buildings.

2. The Bangkok River Park Condominium, on the other hand, is a residential building, owned by a private company. It is inconvenient to access inside the building for study due to privacy concern. Nevertheless, the building is selected for the study as its high rise building represents modern architectural style reflected the current culture and society. Yet, the building is compared to those historic architectural buildings nearby for better understanding the development of Bangkok periodically.